

Ympäristöoppaiden ohjailevat lausumat ja lukijakuva

Ari Piira
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2011

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PIIRA, ARI: Ympäristöoppaiden ohjailevat lausumat ja lukijakuva

Pro gradu -tutkielma, 102 sivua
Toukokuu 2011

Tutkielmassa tarkastellaan ympäristö- ja jäteoppaiden kieltä funktionaalisesta näkökulmasta. Tehtävänä on selvittää, millaisin lausumin teksteissä ohjataan lukijaa. Lausumia tarkastellaan niiden käyttötarkoituksen eli illokutiivisen sävyn sekä kohteliaisuuden näkökulmasta. Tekstiin kirjoitettuja puheakteja analysoimalla etsitään vastausta siihen, miten jyrkkää tai hienovaraista ohjailu on: pakotetaanko lukijaa toimimaan tai olemaan toimimatta vai ohjataanko häntä lempeämmin esimerkiksi suosituksilla. Ohjailun sävyn lisäksi oppaista tutkitaan, ketä niissä ohjailaan eli millainen on tekstien ideaalilukija. Keskeisiä ovat tällöin oletukset, joita kirjoittaja tekee lukijasta.

Tutkimusmenetelmänä käytetään lingvististä tekstianalyysiä. Keskeisiä teorialähteitä ovat J. L. Austinin ja John R. Searlen puheaktiteoria sekä Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin kohteliaisuusteoria. Tutkimusaineisto koostuu viidestä opasvihkosta, jotka käsittelevät ympäristönsuojelua tai jätehuoltoa. Yksi oppaista on selkokielinen. Tekstit ovat ilmestyneet vuosina 2007–2009, ja niiden julkaisijat ovat Pirkanmaan Jätehuolto (kaksi opasta), Tampereen yliopiston ylioppilaskunta, Tampereen evankelisluterilainen seurakuntayhtymä sekä Luonto-Liitto ja Eläinsuojeluliitto Animalia (yhteisjulkaisu).

Aineiston jyrkimmät ohjailevat lausumat ovat ehdottomia määräyksiä ja kieltoja. Tällaista lukijan pakottamista käytetään lähinnä, kun on kyse lakiin tai sosiaaliseen normiin pohjautuvasta velvoitteesta. Kohteliaisuutta ilmennetään tällöin niin, ettei lausumaa yleensä kohdisteta suoraan yksittäiselle lukijalle, vaan häntä puhutellaan implisiittisemmin, esimerkiksi osana laajaa ihmisryhmää. Tyypillisimmin lukijaa ohjataan silti harkinnan varaa jättävillä lausumilla, jollaisia ovat kehotukset, suositukset, ehdotukset, ohjeet ja neuvot. Myönteistä sävyä teksteihin tuovat lupaukset, joilla annetaan ymmärtää, että lukija voi ohjailua noudattamalla säästää rahaa tai hyötyä muulla tavoin. Aineistossa käytetään lisäksi uhkauksia, lupia, myönnytyksiä, moitteita ja kysymyksiä. Vaikka kirjoittajalla on yleensä teksteissä määräysvalta, hän saattaa myös suostutella lukijaa ja esittää tälle henkilökohtaisia vetoamuksia. Tällöin kirjoittaja väliaikaisesti luopuu auktoriteettiasemastaan ja osoittaa kaipaavansa mielipiteelleen lukijan hyväksyntää.

Oppaissa tehdään oletuksia muun muassa ohjailtavan kieli- ja lukutaidosta, asuinpaikasta, kansalaisuudesta, iästä, ruokavaliosta, asumismuodosta ja kulutustottumuksista. Useimmissa oppaissa oletetaan, että lukija asuu Pirkanmaalla ja että hän käyttää ravinnokseen eläinkunnan tuotteita. Osassa puhutellaan nuorta tai nuorta aikuista. Kirjoittajan tekemien kielellisten valintojen perusteella on mahdollista tulkita myös, että yksi opas olisi tarkoitettu naiselle. Päätelmiä voidaan tehdä siitäkin, millainen maailmankattamus lukijalla oletetaan olevan.

Avainsanat: tekstintutkimus, puheakti, ohjauskeinot, kohteliaisuus, oppaat, ympäristövalistus, jäteneuvonta

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta ja tarkoitus	1
1.2 Aineisto.....	3
1.2.1 Valintaperusteet.....	3
1.2.2 Oppaat.....	4
1.2.3 Aineistoon viittaaminen.....	7
2 YMPÄRISTÖVALISTUS YHTEISKUNNASSA.....	9
2.1 Ympäristötietoisuus, -kasvatus ja -valistus.....	9
2.2 Ympäristövalistuksen historiaa	11
2.3 Ympäristöoppaat tekstilajina	13
3 TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA JA KÄSITTEITÄ.....	15
3.1 Funktionaalisuus	15
3.1.1 Puheaktit	16
3.1.2 Kielellinen kohteliaisuus.....	18
3.2 Teksti ja konteksti	19
4 LUKIJAN OHJAAMINEN	22
4.1 Yleistä.....	22
4.2 Määräykset.....	24
4.3 Kiellot	32
4.4 Luvat ja myönnytykset	39
4.5 Kehotukset ja suositukset	42
4.6 Ehdotukset, ohjeet ja neuvot.....	48
4.7 Kysymykset	52
4.8 Vetoomukset ja suostuttelut.....	54
4.9 Lupaukset ja uhkaukset	59
4.10 Kehut ja moitteet	62
5 LUKIJASTA TEHDYT OLETUKSET	69
5.1 Kieli- ja lukutaito	69

5.2 Asuinpaikka ja kansalaisuus	73
5.3 Ikä.....	77
5.4 Sukupuoli.....	79
5.5 Ruokavalio	83
5.6 Asumismuoto	85
5.7 Muut oletukset.....	87
5.7.1 Opiskelupaikka.....	87
5.7.2 Kulutustottumukset.....	88
5.7.3 Maailmankatsomus.....	89
6 YHTEENVETO TUTKIMUSTULOKSISTA.....	91
6.1 Ohjailun luonne.....	91
6.2 Kirjoittajan käsitys lukijasta	94
7 LOPUKSI.....	96
LÄHTEET	97
Aineslähteet	102

1 JOHDANTO

”Ihminen ei voi määrätä muiden ihmisten elämää, ajatuksia eikä tekoja, mutta jokaisen pitäisi hallita oma toimintansa. Jokainen meistä voi vaikuttaa muihin ihmisiin — myös viranomaisiin ja poliitikkoihin — estääkseen ympäristön turmeltumisen. Ja oikeastaan tämä kuuluukin velvollisuuksiimme. Mutta täydellisin vastuu meillä on siitä, mitä itse teemme tai jätämme tekemättä. Olemme tili-velvollisia niistä toimista, joilla autamme tai vahingoitamme maapalloamme.”

(Seymour–Girardet 1989: 7.)

John Seymour ja Herbert Girardet kiteyttävät kirjassaan viestin, joka useilla ympäristövalistusteksteillä on. Näiden kirjoitusten tarkoituksena on saada ihmiset ottamaan vastuuta elinympäristöstään ja yhteisestä maapallosta, niin että hyvät elämisen mahdollisuudet turvattaisiin myös tuleville sukupolville. Yli kahdenkymmenen vuoden jälkeen Seymourin ja Girardetin sanoma on yhä ajankohtainen: uhkaavaksi ”ympäristön turmeltumiseksi” voidaan tulkita esimerkiksi ilmastonmuutos, joka on 2000-luvulla noussut päivänpolttavaksi puheenaiheeksi Suomessa ja maailmalla. Tavallisten kuluttajienkin odotetaan nyt tekevän jotain, jotta synkimmät ennusteet ihmisten ja muiden eliölaajien joukkotuhosta eivät toteutuisi. Konkreettisia neuvoja tähän tilanteeseen tarjoavat ympäristöoppaat, joiden kielenkäyttö on tämän tutkimuksen aiheena.

1.1 Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Suomenkielisistä opasteksteistä on tutkittu aiemmin ainakin alkoholivalistustekstejä (Sääskilahti 2006), parisuhde- ja elämäntaito-oppaita (Tainio 1999a–b; Mauranen 2006) sekä käyttöohjeita (esim. Karppinen 1998; Siukola 2003). Tietääkseni ympäristöoppaista ei ole kuitenkaan tehty lingvististä tekstianalyysiä, ellei mukaan lasketa omaa kandidaatintutkielmaani (Piira 2009). Siinä tarkastelin, millaisin kieliopillis-leksikaalisin keinoin ympäristöoppaissa viitataan lukijaan. Aineistonani käytin osin samoja tekstejä kuin tässä työssä, joten nämä tutkielmani muodostavat tavallaan jatkumon.

Tällä kertaa analyysini ei kohdistu ainoastaan tekstien muotopiirteisiin, vaan pyrin kuvaamaan erityisesti oppaiden ilmentämää vuorovaikutusta eli niiden pragmaattista merkitysisältöä. Ympäristöoppaat ovat tässä mielessä kiinnostava tutkimuskohde, sillä niillä on selvä vaikuttamispyrkimys. Lukijoille jaetaan teksteissä tietoa, jonka toivotaan muuttavan heidän ajatteluaan ja jokapäiväistä toimintaansa ympäristön kannalta kestävämpään suuntaan. Teksteinä ympäristöoppaat muistuttavatkin toisaalta apua tarjoavia ohjekirjoja, toisaalta propagandan luonteisia oppikirjoja. Niitä voi pitää myös normatiivisina sääntökokoelmina, sillä oppailla on valistustehtävän lisäksi pakottava, säädöksiin ja moraaliin vetoava puolensa.

Koska tutkimuskohteenani ovat opastekstit, pidän mielekkäänä selvittää, miten niiden keskeinen viestintätavoite – lukijan ohjaaminen – näkyy kirjoittajan käyttämässä kielessä. Tarkoitukseni on analysoida teksteihin kirjoittuvaa toimintaa, kuten määräyksiä, suosituksia, neuvoja, lupauksia ja moitteita. Näitä tekstin puheakteja tarkastelemalla etsin vastausta siihen, miten jyrkkää tai hienovaraista ohjailu on: pakotetaanko lukijaa toimimaan tai olemaan toimimatta vai lähestytäänkö häntä varovaisemmin esimerkiksi antamalla harkinnan varaa jättäviä ehdotuksia.

Ohjailuun liittyy läheisesti kysymys, ketä ohjaillaan. Ohjailevien lausumien lisäksi tutkinkin ympäristöoppaista niiden lukijakuva. Pyrin tekemään näkyväksi tekstien ideaalilukijan tarkastelemalla oletuksia, joita kirjoittaja tekee viestinsä vastaanottajasta. Kiinnitän tällöin huomiota siihen, millaisia merkityksiä lukijaan liitetään, kun häneen viitataan esimerkiksi yksikön toisen persoonan verbillä, *me*-pronominilla tai yleistävällä substantiivilla.

Tutkimuksessani etsin siis vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten ympäristöoppaissa ohjaillaan lukijaa? Millaista ohjailu on sävyltään (puheakteiltaan ja kohteliaisuudeltaan)?
2. Millaisia oletuksia kirjoittaja tulee tehneeksi tekstin vastaanottajasta?

Tutkimusmenetelmänä käytän lingvististä tekstianalyysiä. Kielellisten valintojen perusteella pyrin analysoimaan kuvaa, joka ohjailusta ja ohjailtavasta syntyy. Luonteeltaan

tutkimukseni on ennen kaikkea kvalitatiivista, mutta paikoin käytän myös kvantitatiivista tutkimusotetta.

1.2 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu **ympäristöoppaista**. Tässä työssä määrittelen ympäristöoppaat teksteiksi, joissa annetaan lukijalle ohjeita ympäristönsuojelusta tai jätehuollosta. Kyse on kirjallisesta ympäristövalistusmateriaalista, joka on suunnattu esimerkiksi kulluttajille. Oppailla pyritään levittämään tietoa ympäristöön liittyvistä kysymyksistä sekä vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja käyttäytymiseen.

1.2.1 Valintaperusteet

Aineistoa valitessani olen pohtinut ensimmäiseksi sitä, voiko tekstin ajatella kuuluvan ympäristöoppaiden genreen. Tutkimuksessani tarkastelen siis vain sellaisia tekstejä, jotka vastaavat mielikuvaani ympäristöoppaista. Aineistooni kuuluu tekstejä, jotka on varata vasten nimetty *ympäristöoppaiksi*, mutta olen ottanut tutkimuskohteekseni myös yhden *jäteoppaan* ja muita *oppaita*, jotka mielestäni sopivat edellä esittämäni ympäristöoppaiden määritelmään. Vaikka *ympäristönsuojelu* ja *jätehuolto* eivät ole synonyymejä, ne liittyvät läheisesti toisiinsa, sillä asianmukaisesti hoidettu jätehuolto on keskeinen osa ympäristönsuojelua.

Oppaiden valintaperusteina ovat olleet myös ajankohtaisuus, saatavuus (Tampereella), maksuttomuus, julkaisumuoto ja asiasisältö. Kerron seuraavaksi näistä kriteereistäni hieman tarkemmin.

Olen etsinyt aineistokseni oppaita, joita on ollut jaossa Tampereella vuodenvaihteessa 2009–2010. Tutkimuksessani keskityn siis analysoimaan yhden aikakauden tekstejä enkä ota huomioon ympäristöoppaiden ajallista kehittymistä. Nykyoppaita tutkin, koska pidän tärkeänä, että tunnen hyvin tekstien alkuperäisen esiintymisyhteyden. Tähän kuuluu mielestäni myös oppaiden jakelupaikkojen tunteminen. Vaikka olenkin hankkinut aineiston yksinomaan Tampereelta, tarkoitukseni ei ole ollut rajoittua pelkästään täällä julkaistuihin oppaisiin. Kun koko aineisto on hankittu samasta kaupungista samoihin

aikoihin, ne ovat keskenään vertailukelpoisia riippumatta siitä, missä tekstit on tuotettu. Tutkimukseni kuvaa näin luotettavasti sellaisia ympäristövalistustekstejä, joita on ollut tarjolla tamperelaisille vuosikymmenen vaihteessa.

Yhtenä kriteerinäni aineistonvalinnassa on ollut, että materiaalin tulee olla maksutonta. Olen halunnut tutkia nimenomaan ilmaisoppaita, sillä niiden kohdeyleisön voi olettaa laajemmaksi kuin vastaavien maksullisten oppaiden. Heikko taloudellinen tilanne ei estä ketään hankkimasta ilmaistekstejä, kun taas kaupallisia oppaita lukevat lähinnä ihmiset, joilla on niihin varaa tai joilla on tarmokkuutta etsiä niitä käsiinsä esimerkiksi kirjastosta. Ilmaisoppaissa kiinnostavaa on myös se, että niillä pyritään puhuttelemaan sellaisia-kin kuluttajia, joille ympäristönäkökohdat ovat vieraita tai epäkiinnostavia. Tällaiset lukijat saattavat tarvita vakuuttavia perusteluita ja muuta motivointia, ennen kuin he ryhtyvät mihinkään toimiin. Kielenkäytön ohjailevuutta on siksi houkuttelevaa tarkastella juuri ilmaisteksteistä.

Tutkimuksessani keskityn ainoastaan perinteisiin paperisiin oppaisiin. Olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle www-sivut, sillä ainoana julkaisukanavana internet mielestäni jossain määrin rajaa lukijakuntaa: sähköisiin oppaisiin pääsevät tutustumaan vain internetin käyttäjät, ellei niitä tulosta paperille. Painetun ilmaisoppaan voi sen sijaan saada käsiinsä kuka tahansa julkisissa paikoissa liikkuva, eikä se edellytä lukijalta tietoteknistä osaamista.

Sisällön perusteella olen rajannut pois aineistosta sellaiset luontoesitteet ja -oppaat, joissa lähinnä esitellään alueen luontoa ja annetaan suosituksia retkikohteista. En tarkastele myöskään oppaita, jotka keskittyvät enemmän ihmisoikeuksiin kuin ympäristönsuojeluun. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät myös kompostointioppaat sekä mainosmaiset, tuotekuvastoja muistuttavat ympäristöoppaat.

1.2.2 Oppaat

Aineistona käytän viittä opasta, jotka olen hankkinut Tampereelta vuosina 2009 ja 2010. Ne ovat ainoat ympäristöoppaat, jotka täyttävät edellä esittämäni valintaperusteet ja jotka löysin kohtuullisella vaivalla. Kaikki aineistoni oppaat ovat maksutonta materiaalia, jota on ollut jaossa julkisilla paikoilla tai jota on voinut tilata kotiin veloituksetta. Peri-

aatteessa oppaat ovat näin olleet kenen tahansa kaupunkilaisen saatavissa. Kohdeyleisön suuruus ja homogeenisuus vaihtelevat: valtaosa teksteistä on suunnattu ensisijaisesti tamperelaisille ja pirkanmaalaisille ihmisryhmille, mutta mukana on myös yksi yleisluonteisempi, valtakunnalliseen käyttöön kirjoitettu opas. Ulkoasultaan julkaisut ovat samaan kokoon taitettuja, nidottuja vihkosia. Kaikki oppaat on julkaistu myös pdf-versioina internetissä. Yksityiskohtaisemmat tiedot oppaiden koosta, painoksista ja julkaisuvuosista käyvät ilmi taulukosta 1.

TAULUKKO 1. Julkaisutietoja aineistosta.¹

opas*	koko	sivum.	painos	p:n suuruus	julkaisuv.	1. p:n julkaisuv.
TOY	A5	36 s.	6., uud. p.	2 000 kpl	2007	1995
JJ	A5	16 s.	7., uud. p.	1 000 kpl	2008	2002
KJ	A5	16 s.	4., uud. p.	5 000 kpl	2009	2006
TSY	A5	16 s.	2., uud. p.	1 500 kpl	2009	2004
PP	A5	48 s.	1. p.	5 000 kpl	2007	2007

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

Esittelen seuraavaksi lyhyesti jokaisen oppaan. Kaksi ensimmäistä opasta ovat samoja, joita analysoin kandidaatintutkielmassani. Kolmannesta minulla on nyt käytössäni uudempi painos.

1. Tampereen yliopiston ylioppilaskunnan eli Tamyn julkaisema *Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas* (lyhenne TOY) on esipuheen mukaan tarkoitettu ”hyödyksi ja avuksi jokaiselle tamperelaiselle opiskelijalle”. Parhaiten opas soveltuu yliopistolaisille, sillä monet tekstissä esitellyt asiat koskevat nimenomaan Tampereen yliopistoa. Opasta on ollut jaossa useissa pisteissä yliopistolla: sellaisen on voinut hakea esimerkiksi aktuaarin-

¹ Painosmääriä ym. tietoja ovat antaneet sähköpostitse Sinikka Jalo Pirkanmaan Jätehuollosta (23.7.2010), Ilkka Kalmanlehto Tampereen ev.lut. seurakunnista (16.–17.8.2010) ja Tarja Balding Animaliaasta (16.7.2010).

kansliasta, opastuksesta tai yliopiston kirjastosta. Vihkosia on ollut tarjolla myös ylioppilaskunnan tiloissa.

2. Pirkanmaan Jätehuollon julkaisu *Jäteasiaa jokaiselle* (JJ) on selkokielenen perehdytys jätteiden lajitteluun. Selkokielenä se on suunnattu erityisesti ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea tai ymmärtää yleiskieltä. Kohdeyleisöä ovat pirkanmaalaiset kotitaloudet asumismuotoon katsomatta. Oppaan on voinut tilata kotiin Pirkanmaan Jätehuollon internetsivuilta tai sen on voinut hakea itse yhtiön toimipisteistä. Lisäksi oppaita on ollut jaossa muun muassa kuntien rakennusvalvonta- ja ympäristönsuojeluyksiköissä sekä ympäristötietokeskus Moreeniassa. Monet isännöitsijät ovat jakaneet opasta taloyhtiöissä, joissa asuu paljon maahanmuuttajia.²
3. Pirkanmaan Jätehuollon toinen julkaisu, *Kodin jäteopas* (KJ), on pirkanmaalaisille pientaloasukkaille suunnattu esite, joka keskittyy omakotitalon jätehuoltoasioihin. Se on lähetetty kaikille uusille omakotiasukkaille, jotka liittyvät Pirkanmaalla järjestettyyn jätehuoltoon. Lisäksi oppaita on ollut saatavana samoissa paikoissa kuin *Jäteasiaa jokaiselle* -vihkosta.³
4. *Tampereen seurakuntien ympäristöoppaan* (TSY) on tehnyt Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien ympäristötoimikunta. Opas on tarkoitettu ensisijaisesti seurakuntien työntekijöille, mutta sitä on jaettu myös esimerkiksi rippikouluissa ja eri tapahtumien yhteydessä.⁴ Johdantoluvussa kerrotaan, että tarkoituksena on ”herättää lukijan omaa ajattelua ja kannustaa toimintaan ympäristön hyväksi”.
5. Aineiston ainoa ei-tamperelainen ympäristöopas on *Puhtaampi pallo ilman muuta. Luonto-Liiton ja Animalian opas eläinoikeus- ja ympäristönsuojelukysymyksiin* (PP). Sen kohdeyleisöä ovat nuoret suomalaiset asuinpaikasta riippumatta. Julkaisu on tarkoitettu erityisesti koulujen käyttöön: opas on tuotettu osana hanketta, jonka ”tarkoituksena on ollut edistää ym-

² Tietoja oppaan jakelusta olen saanut Sinikka Jalolta Pirkanmaan Jätehuollosta (sähköpostitse 23.7.2010).

³ Lähde sama kuin yllä.

⁴ Oppaan kohderyhmä kerrotaan seurakunnan internetsivuilla (ks. lähteet). Jakelutiedon olen saanut Ilkka Kalmanlehdolta Tampereen ev.lut. seurakunnista (sähköpostitse 16.8.2010).

päristökasvatusta ja kehittää uudenlaista nuorten aktiivista kansalaistointia”.⁵ Opasta on jaettu Animalian ja Luonto-Liiton organisoimien kouluvierailujen yhteydessä sekä erilaisissa tapahtumissa. Sitä on voinut myös tilata Animalialta. Lisäksi opas on liitetty *Animalia*-lehden (1/2008) väliin, mitä kautta se on levinnyt useimpiin kirjastoihin. Lehti on lähetetty myös kansanedustajille.⁶

Aineistoni on verrattain pieni mutta riittävä, sillä tarkoitukseni on analysoida oppaiden kieltä yksityiskohtaisesti. Laajempi aineisto pakottaisi keskittymään vain tekstien yleisiin piirteisiin, mikä ei välttämättä olisi yhtä kiinnostavaa. Pieneenkään tutkimusaineistoon ei ole silti tarpeen sisällyttää aivan kaikkea, joten muutama raja-
laan:

- Rajaus 1 Analysoin oppaista lähinnä niiden kieltä; oppaiden visuaaliseen puoleen kiinnitän huomiota vain, jos sillä on olennaista merkitystä tekstin tulkinnalle.
- Rajaus 2 En sisällytä aineistooni mainostekstejä, joita on Tamyn oppaassa (3 kokonaista sivua ja 3 pienempää mainosta). Mainoksia en ota huomioon, sillä ne eivät ole oppaan keskeistä, opastavaa sisältöä. Mainostilaa myymällä on katettu oppaan painatuskuluja.
- Rajaus 3 Tarkastelun ulkopuolelle jätän myös oppaiden sisälly- ja lähdeluettelot sekä kuvissa esiintyvät tekstit.

1.2.3 Aineistoon viittaaminen

Aineistosta poimimani esimerkit erotan muusta tekstistä sientämällä ne ja käyttämällä niissä pienempää kirjasin-kokoa. Esimerkeissä on lisäksi juokseva numerointi, jotta voin viitata näytteisiin yksiselitteisesti. Tarvittaessa käytän numeroita myös esimerkin sisällä, niin että yksittäiseen virkkeeseen viittaaminen on mahdollista. Numerot ovat tällöin ha-

⁵ Lainausta on Ympäristönsuojelu ja eläinten oikeudet -hankkeen internetsivuilta (ks. lähteet).

⁶ Tietoja oppaan jakelusta olen saanut Tarja Baldingilta Animaliaasta (sähköpostitse 16.7.2010).

kasulkeissa. Kaarisulkeissa on lähteenä käytetyn oppaan lyhenne ja sivu, jolla teksti esiintyy. Merkintätapoja havainnollistavat seuraavat esimerkit.

(1) [1] Liittymisen yhteydessä voit tilata jätteastian. [2] Jäteastioita myydään myös rautakaupoissa, mutta varmista, että astia sopii kuljetusjärjestelmään ja kestää koneellisen tyhjennyksen. [3] Muovinen ja pyörällinen 240 litran jätteastia on pientaloissa useimmiten käytännöllisin. [4] *Metallisia astioita ja jätessäkitelineitä ei enää käytetä.* (KJ:3)

(2) MIKSI OLEN VEGAANI?

Olen valinnut elämäntavakseni veganismin. Vegaani on henkilö, joka syö vain täysin kasviperäistä ruokaa. Tämän lisäksi vegaani välttää kaikkia sellaisia tuotteita ja palveluja, jotka perustuvat eläinten hyväksikäyttämiseen. -- Näen eläinten oikeuksien puolesta kamppailemisen olevan loogista jatkumoa erilaisille vapautusliikkeille, kuten orjien vapautusliikkeelle ja feministiselle liikkeelle. Aikoinaan orjien ja naisten oikeuksien puolestapuhujille naurettiin, mutta eipä naureta enää. Jonkun pitää aina olla edelläkävijä! -- On paitsi eettisempää, myös ekologisempaa syödä suoraan kasviproteiineja kuin kierrättää ne eläinten kautta. -- Vegaanina oleminen on nykyään melko helppoa ja vaivatonta, joten *mikset sinäkin kokeilisi sitä?*

(TOY:23)

Tarkastelun kohteena olevat kielenaineokset pyrin osoittamaan esimerkeistä *kursiivilla*. Nämä korostukset ovat omiani, eikä niitä esiinny aineistossa. Alkuperäisteksteissä käytetyt lihavoinnit, kursivoinnit, värit sekä erilaiset kirjasintyyli- ja -koot jätän toistamatta, jottei esimerkkien havainnollisuus kärsisi. Mainitsen näistä korostuskeinosta erikseen, mikäli ne ovat tekstin tulkinnan kannalta oleellisia. Suuraakkoset eli VERSAALIT merkitsen sen sijaan aina näkyviin. En myöskään tee mitään muutoksia tekstien varsinaiseen kieliasuun. Toisinaan saatan kuitenkin tilan säästämiseksi jättää toistamatta osan alkuperäistekstistä, jolloin poiston merkinä on kaksi ajatusviivaa (– –).

2 YMPÄRISTÖVALISTUS YHTEISKUNNASSA

2.1 Ympäristötietoisuus, -kasvatus ja -valistus

Ympäristönsuojelusta on parina viime vuosikymmenenä tullut entistä näkyvämpi ja arkisempi osa suomalaista yhteiskuntaa. Esimerkiksi jätteiden lajittelu on yleistynyt, kun kierrätysmahdollisuudet ovat monipuolistuneet ja biojätettä on alettu kerätä erikseen lähes joka puolella maata. Samaan aikaan kauppojen hyllyille on ilmestynyt monenkirjaja joukko eko-, luomu- ja energiamerkkejä, joiden avulla kuluttajille pyritään tarjoamaan tietoa tuotteiden ympäristövaikutuksista. Ympäristötietoisuudesta onkin sukeutunut eräänlainen sosiaalinen normi. Tämän voi havaita esimerkiksi kunnioituksesta, jota Joutsenmerkki (pohjoismainen ympäristömerkki) herättää: Taloustutkimuksen ja *Markkinointi & Mainonta* -lehden selvityksessä se oli vuonna 2010 Suomen viidenneksi arvostetuin brändi.⁷

Ympäristöasioiden näkyvyydestä nyky-yhteiskunnassa huolehtii nopea tiedonvälitys, joka tarjoaa usein reaaliaikaista kuvaa öljykatastrofeista ja muista akuuteista ympäristöongelmista. Maailmanlaajuisiksi uhkiksi tunnistetaan tätä nykyä esimerkiksi happamointuminen, vesistöjen rehevöityminen, otsonikato, ympäristömyrkyt ja luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen. Ongelmista puhutuinkin lienee kuitenkin ilmastonmuutos, joka on saanut paljon huomiota 2000-luvulla. Aihe on ollut toistuvasti esillä niin politiikassa, tiedotusvälineissä kuin arkikeskusteluissakin. Elinkeinoelämän valtuuskunnan tutkimuksesta selviää, että suomalaisista valtaosa (66 %) pitää juuri ilmastonmuutosta aikamme vakavimpana ympäristöuhkana. Lähes yhtä moni vastaaja (57 %) olisi valmis tinkimään omasta elintasostaan ympäristöongelmien vähentämiseksi. (EVA 2010: 10–11, 15–16.)

Ympäristötiedon yleisyys ei kuitenkaan tarkoita, että ihmiset välttämättä käyttäytyisivät ympäristömyönteisesti. Oman ympäristönsuojeluhanteen vastaisesti saatetaan toimia esimerkiksi silloin, kun on kyse mukavuudesta tai rahansäästöstä. (Lyytimäki–Hakala 2008: 234.) Ympäristökasvatuksen ja -valistuksen haasteena onkin saada kuluttajat huomioimaan ympäristönäkökohdat jokapäiväisessä elämässään. Opetuksella, ympäris-

⁷ Tutkimuksen tulokset on esitelty *M&M*-lehdessä 16/2010.

töoppailla ja muulla tiedonvälityksellä pyritään lisäämään ihmisten halua toimia siten, että he voisivat itse vaalia ja hoitaa omaa elinympäristöään. (YS 1998 s.v. *ympäristökasvatus*; Määritelmäluonnos 2008 s.v. *ympäristövalistus*.) Päämääränä on myös laaja yhteiskunnallinen muutos – ekologiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset seikat huomioiva **kestävä kehitys**, jolla yritetään turvata hyvät elämisen mahdollisuudet myös tuleville sukupolville (Ympäristökasvatusstrategia 1992: 15; EnDic 2009 s.v. *kestävä kehitys*).

Yhteisestä tavoitteestaan huolimatta ympäristövalistus ja -kasvatus voidaan käsittää hieman eri asioiksi. **Ympäristökasvatuksella** tarkoitetaan usein lähinnä ympäristönsuojeluaiheista perusopetusta, jota annetaan päiväkodeissa, perus- ja keskiasteen kouluissa, ammattioppilaitoksissa, kansalais- ja työväenopistoissa sekä yksityisten järjestöjen kursseilla (YS 1998 s.v. *ympäristökasvatus*). Ympäristökasvatusta harjoittavat myös esimerkiksi seurakunnat (ks. Sipiläinen 2010: 37). **Ympäristövalistuksen** voi puolestaan tulkita kattavan kaiken muun tiedonvälityksen, jolla edistetään ihmisten tietoisuutta ympäristöasioista ja jolla pyritään vaikuttamaan heidän asenteisiinsa ja toimintatavoihinsa. Yleensä se on laajalle ihmisjoukolla suunnattua, yksisuuntaista viestintää, jota harjoittavat julkiset tiedotusvälineet, kunnat ja järjestöt. (Leinonen–Ruuhijärvi 1983: 323, 327; Fransila 1995a: 6; Määritelmäluonnos 2008 s.v. *ympäristövalistus, valistus*.)

Kielenkäytössä termit *ympäristökasvatus* ja *ympäristövalistus* menevät helposti sekaisin. Ensin mainittu on sanana käytetympi⁸ kuin jälkimmäinen, mikä voi johtua paitsi sen vakiintuneisuudesta myös siitä, että *valistukseen* liitetään herkästi vanhahtava ja autoritaarinen lataus (ks. Kiiskinen 2001: 57). Tässä tutkielmassa pitäydytään kuitenkin näkemyksessä, jonka mukaan ympäristöoppaat ovat nimenomaan ympäristövalistusta.

⁸ Tämän osoittavat 9.7.2010 tekemäni internethaut. Google-haulla ”ympäristökasvatus” sain tulokseksi n. 63 300 osumaa; Yahoossa sama hakusana tuotti osumia n. 85 600. Sanalle ”ympäristövalistus” Google löysi n. 2 660 osumaa ja Yahoo n. 473 osumaa. (<http://www.google.fi>; <http://fi.search.yahoo.com>.)

2.2 Ympäristövalistuksen historiaa

Ympäristövalistuksen historia kytkeytyy neljän vuosikymmenen päähän, 1960- ja 1970-lukujen vaihteeseen, jolloin modernin ympäristötietoisuuden katsotaan syntyneen (Haila–Levins 1992: 13). Vaikka luonnonsuojeluun ja ihmisen elinympäristön varjeluun oli kiinnitetty huomiota monin paikoin jo 1800-luvulla, vasta 1960- ja 1970-lukujen ympäristöherätys toi mukanaan ymmärryksen, etteivät ympäristöongelmat olleet yksittäisiä ja toisistaan erillisiä. Uimarantojen rehevöitymisen, metsien tuhoutumisen ja jopa allergioiden lisääntymisen käsitettiin silloin ensi kertaa olevan merkkejä yleismaailmallisesta kriisistä, joka vallitsi modernien yhteiskuntien ja ympäristön välillä. (Haila 2001b: 23, 26–28; Lähde 2001 s.v. *ympäristöherätys*.)

Suomessa ja maailmalla esiintyi 1960-luvulla lukuisia kriittisiä puheenvuoroja ja kirjoituksia, joissa tuotiin julki ihmisen elinympäristön saastuminen. Erityisen merkitykselliseksi osoittautui amerikkalaisen biologin Rachel Carsonin kirja *Äänetön kevät* (*Silent spring*, 1962), joka havahdutti teollisuusmaat huomaamaan, millaisia vaaroja liittyi DDT:n kaltaisiin hitaasti hajoaviin torjunta-aineisiin. (Leinonen–Ruuhijärvi 1983: 326–327; Haila–Levins 1992: 13; Haila 2001a: 10; Haila 2001b: 27–29.) Carsonin katsotaan käynnistäneen ensimmäisen vakavan, maailmanlaajuisen ympäristökesustelun. Hänen esimerkkinsä kannusti muidenkin maiden tutkijoita julkaisemaan pamfletteja ja tutkimusraportteja paikallisista ympäristöongelmista. (Nuuja ym. 1991: 14.) Vuosikymmenen lopulla ekologisten ongelmien käsittely yleistyi huomattavasti myös länsimaisissa joukkoviestimissä (Suhonen 1994: 67, 69).

Kasvava tietoisuus maapalloa uhkaavasta ekokatastrofista synnytti liikehdintää, jota leimasi laaja huoli ihmiskunnan tulevaisuudesta (Haila 2001b: 23–24, 28–30; Lähde 2001 s.v. *ympäristöhuoli*). Yksi käännteentekevimmistä tapahtumista oli Yhdysvalloissa 22. huhtikuuta 1970 vietetty Maan päivä (Earth Day), joka kokosi mielenosoituksiin ja oheistapahtumiin arviolta 20 miljoonaa ihmistä (Dunlap 1989: 96; Haila–Levins 1992: 13). 1970-luvun kuluessa ympäristöongelmista tulikin yhä selvemmin poliittinen kysymys, johon uudet ympäristöjärjestöt ja vihreät puolueet pyrkivät vastaamaan. (Haila–Levins 1992: 13–14; Lyytimäki–Hakala 2008: 32). Suomessa kansanliike näytti voimansa Kojjärvellä vuonna 1979, kun joukko ympäristöaktivisteja esti maanomistajia

kuivaamasta arvostettua lintujärveä. Tapaus herätti laajaa huomiota, ja sen on arvioitu vauhdittaneen ympäristöministeriön perustamista. (Järvikoski 1981: 313–314; Järvikoski 1991: 173, 175.)

Vihreän liikkeen myötä yleistyi myös tuhlailevan elämäntavan kritiikki. Vastuu ympäristöstä siirtyi entistä painokkaammin yksilöille, sillä pelkkien viranomaistoimien ei uskottu ratkaisevan maailmanlaajuisia ongelmia. Tärkeänä alettiinkin pitää kansalaisten valistamista ja asennekasvatusta, jotta heidät saataisiin pohtimaan ympäristökysymyksiä ja muuttamaan omia kulutustottumuksiaan. (Leinonen–Ruuhijärvi 1983: 327; TSL 1990: 22; Takatalo 1992: 16.) Uuden ympäristönsuojelunäkökulman omaksuivat vähitellen myös perinteiset luonnonsuojelujärjestöt, jotka olivat aiemmin keskittyneet varjelemaan koskemattonta luontoa (Haila–Levins 1992: 13). Muun muassa Suomen luonnonsuojeluliitto ja Luonto-Liitto ryhtyivät julkaisemaan toimintaoppaita, joissa lukijoita ohjattiin oman elinympäristönsä tarkkailuun ja joissa heille annettiin käytännön neuvoja ympäristöongelmien hoitamiseksi (Leinonen–Ruuhijärvi 1983: 327).

Suomalaisten kuluttajien rooli ympäristönsuojelijoina korostui entisestään 1980-luvun lopulla, kun kunnat alkoivat tuottaa asukkailleen ympäristövalistusmateriaalia. Ensimmäisenä ”ympäristöaapisen” julkaisi Mikkeli (1987). Opas jaettiin kaikkiin kaupungin kotitalouksiin, ja siinä käsiteltiin aakkosjärjestyksessä ”sellaisia ympäristönsuojeluun liittyviä kysymyksiä, joihin jokainen kuntalainen voi omilla toimenpiteillään ja valinnoillaan vaikuttaa” (lainaus esipuheesta). Vastaavanlaiset ympäristöoppaat ja ”ekoaapiset” yleistyivät sittemmin muissakin Suomen kunnissa (esim. Ilmajoki ym. 1988; Kouvolaa 1988; Oulu 1990; Savonlinna 1990; Tampere 1990; Järvenpää 1991).

Kuntien harjoittamaa ympäristövalistusta selittää vuonna 1986 voimaan tullut laki, jossa kuntia velvoitetaan omalta osaltaan huolehtimaan ympäristönsuojelua koskevasta tiedottamisesta, valistuksesta ja koulutuksesta (ks. *Laki kuntien ympäristönsuojelun hallinnosta* 24.1.1986/64). Kun vanha jätehuoltolaki uudistettiin 1990-luvun alussa, kunnat määrättiin järjestämään asukkailleen myös asianmukaista jäteneuvontaa (ks. *Jätelaki* 3.12.1993/1072). Kompostointi- ja lajitteluoppaita oli silti ilmestynyt jo aiemminkin (esim. Espoo 1983; YTV 1988).

Kunnat ovat tuottaneet ympäristövalistustekstinsä itse tai valmistaneet niitä yhteistyössä toisten kuntien kanssa. Esitteitä ja oppaita on teetetty myös ulkopuolisilla. Materiaalia ei ole suunniteltu pelkästään kuluttajien ja kotitalouksien tarpeisiin, vaan valistusta on kohdennettu myös esimerkiksi eri ammattiryhmille ja työyhteisöille. Omia oppaitaan on ilmestynyt ainakin yrittäjille, maanviljelijöille, rakentajille, ravintoloille, toimistoille, kouluille, päiväkodeille, kesäasukkaille, veneilijöille ja tapahtumanjärjestäjille. (Fransila 1995b: 62.)

Ensimmäinen ekologisen elämäntavan yleisopas saatiin Suomeen vuonna 1989, kun Kai Henttosen ja Pauli Välimäen kirja *Sanoista tekoihin. Arkielämän ympäristööpas* julkaistiin. Teoksensa esikuviksi tekijät mainitsevat ympäristöoppaat, joita oli edeltävinä vuosina julkaistu Länsi-Saksassa, Englannissa ja Ruotsissa (mts. 8). 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa tällaisia oppaita alkoi ilmestyä myös käännöskirjallisuutena (esim. Seymour–Girardet 1989; Elkington–Hailes 1991).

Järjestöjen, kuntien ja kirjailijoiden lisäksi suomalaisten ympäristövalistajina ovat toimineet tiedotusvälineet, viranomaiset, yritykset ja yhteisöt. 1990-luvulla yksittäisiä ympäristö- ja jäteoppaita tuotettiin jo niin paljon, että tekstien kokonaisuutena on vaikea arvioida. Myös oppaiden julkaisukanavat monipuolistuivat, kun sama teksti voitiin painaa paperille ja julkaista internetissä.

2000-luvun ympäristövalistukselle näyttäisi olevan tyypillistä, että kansalaisliikkeet painottavat perinteisten ympäristönsuojeluasioiden rinnalla yhä enemmän eläinten oikeuksia sekä oikeudenmukaisuus- ja kehitysapukysymyksiä (Lyytimäki–Hakala 2008: 32). Verkkotekstit eivät ole vielä täysin syrjäyttäneet paperipainatteita, joskin esimerkiksi Helsingin ja Tampereen kaupungit ovat julkaisseet nykyiset ympäristöoppaansa yksinomaan sähköisinä (Helsinki 2003; Tampere 2008). Hiljattain on verkkoon ilmestynyt oma valtakunnallinen oppaansa myös maahanmuuttajille (Ekokumppanit 2010).

2.3 Ympäristöoppaat tekstilajina

Luonnehtiessani aineistoani ympäristöoppaiksi tulen olettaneeksi, että tarkastelemani tekstit kuuluvat samaan **tekstilajiin** eli **genreen**. Tekstilaji on määriteltävissä tietynlais-

ten tekstien muodostamaksi perheyhtäläisyydeksi (Wittgenstein 1953: 48–49; Swales 1990: 49–50). Sillä on ollut tapana viitata teksteihin, joilla on samoja kommunikatiivisia päämääriä (mm. Miller 1984: 151; Swales 1990: 46). Näkemykseni mukaan ympäristöoppaat muodostavat tällaisen tavoitteiltaan yhtenäisen tekstikategorian. Otaksun, että ympäristöoppaat ovat oma tekstilajinsa, joka on samalla yksi opas- ja valistuskirjallisuuden osa-alue (vrt. matkaoppaat, parisuhdeoppaat, alkoholivalistustekstit jne.).

Ympäristöoppaiden kuulumista opas- ja valistuskirjallisuuden piiriin voi perustella sillä, että niistä on todennettavissa samanlaista tavoitteellista vuorovaikutusta kuin monista muistakin opastavista teksteistä. Näille teksteille on tyypillistä, että niissä pyritään valistamaan lukijoita ja antamaan heille neuvoja. Samalla niillä voidaan yrittää vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja asenteisiin. Tällaisiin sävyiltään opettavaisiin teksteihin kirjoittuu asymmetrinen valtasuhde: kirjoittaja esiintyy niissä asiantuntija-auktoriteettina, ja lukijoiden osaksi jää olla oppilaita – apua hakevia, jotka kaipaavat ohjausta viisaamaltaan.

Ympäristöoppaita voi pitää myös jossain suhteessa omanlaisenaan tekstijoukkona. Selkeimmin ne erottautuvat omaksi ryhmäkseen aihepiirinsä perusteella, mutta uskoakseni näillä teksteillä on myös joitain kielellisiä erityispiirteitä. Genrelle ominaisten tunnusmerkkien selvittäminen ei ole kuitenkaan oman tutkimukseni tavoite, sillä tarkoitukseni ei ole kuvata ympäristöoppaita tekstilajina. Vaikka oletan tarkastelemieni tekstien edustavan samaa genreä, aineistoni täytyisi olla laajempi, jotta voisin tehdä siitä koko tekstilajia koskevia yleistyksiä.

3 TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA JA KÄSITTEITÄ

3.1 Funktionaalisuus

Tutkimukseni taustalla vaikuttaa funktionaalinen käsitys kielestä. Sen mukaan kieli, oli se sitten puhuttua tai kirjoitettua, on ennen kaikkea sosiaalista toimintaa: sillä tehdään jotain. Funktionaalinen suuntaus näkee kielen koostuvan ensisijaisesti merkityksistä, joita synnytetään ja tulkitaan vuorovaikutustilanteessa. Lähtökohtana on todellinen, runsaasti vaihteleva ja joskus kaaosmaiseltakin vaikuttava kielenkäyttö, jossa ei ole stabiileja eikä objektiivisia merkityksiä. Näkemys poikkeaa perinteisestä, formalistisesta kielitieteestä, jossa kieli ymmärretään muodoista ja rakenteista koostuvaksi säännönmukaiseksi mutta abstraktiksi systeemiksi. (Luukka 1994: 229, Luukka 1995: 20–22.)

Tutkimukseni funktionaalinen lähtökohta ei tarkoita sitä, etten kiinnittäisi huomiota tekstissä käytettyihin muotoihin ja rakenteisiin. Formalistisen kielioopin käsitteet ovat vakiintuneita, joten niiden käyttämistä ei voi helposti lopettaa. Minna-Riitta Luukan mukaan käsitteisiin ja niiden kuvauksiin ei kuitenkaan pitäisi suhtautua kritiikittömästi. (Luukka 1994: 236.) Esimerkiksi passiivin perinteinen määritelmä +INHIMILLINEN ja -DEFINIITTINEN ei riitä kuvaamaan sen todellista käyttöä, sillä passiivimuoto voi olla vuorovaikutustilanteessa definiittinen (esim. toruttaessa: ”Täällä sitä vaan lojutaan!”). Passiivilauseen agentti voi olla myös muu kuin ihminen, esimerkiksi emäntänsä puhuttelema koira. (Mts. 234.)

Funktionaalisuus tarkoittaa tutkimuksessani sitä, että keskityn tarkastelemaan kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutusta. Tutkin kielenkäyttöä, jolla on tietty tavoite: aineistoni koostuu ohjailevista teksteistä, joissa kirjoittaja pyrkii vaikuttamaan lukijaan. Tekstien intersoonaisuus on laaja-alaista, ja periaatteessa jokaisen oppaissa esiintyvän lauseen voi tulkita sisältävän vuorovaikutusta rakentavan merkityksen ’minä (kirjoittaja) sanon sinulle (lukija) että’ (vrt. Luukka 1995: 40). Selvimmin tekstin toiminnallisuus näkyy tutkielmassani, kun analysoin aineistoni ohjailevuutta luvussa 4. Pohjustan tätä osuutta seuraavissa alaluvuissa, joissa esittelen käyttämäni funktionaaliset käsitteet: puheaktin ja kielellisen kohteliaisuuden.

3.1.1 Puheaktit

J. L. Austinin ja John R. Searlen alulle panema puheaktiteoria pohjautuu Ludwig Wittgensteinin näkemykseen, jonka mukaan kieli on kuin peli: sillä on säännöt, joita noudattamalla saadaan aikaan asioita (Wittgenstein 1953; ks. Littlejohn 2002: 77–78). Puheaktiteoriassa puhuminen ymmärretään siis toiminnaksi, jota koskevat tietyt säännönmukaisuudet (Searle 1969: 22).

Puheakti (engl. *speech act*) tarkoittaa teoriassa kielellisen viestinnän pienintä itsenäistä yksikköä (Searle 1969: 16). Käsite on lähtöisin Austinilta (1962). Hänen mukaansa kyseessä on puhejakso, joka voi ilmentää kolmenlaista toimintaa:

1. Lokutiivinen akti (*locutionary act*) toteutuu aina, kun puhuja sanoo jotain ääneen. Tällaisella lausumalla on yleensä jokin propositionaalinen sisältö: esimerkiksi lause ”Tulen pian takaisin” viittaa puhujaan ja hänen tulevaan toimintaansa.
2. Illokutiivinen akti (*illocutionary act*) tarkoittaa tehtävää, joka lausumalla on. Sanoessaan jotain puhuja tekee jonkin teon, esimerkiksi tervehtii, käskyy, kysyy tai lupaa.
3. Perlokutiivinen akti (*perlocutionary act*) tarkoittaa vaikutusta, joka lausumalla on kuulijaan (hänen ajatteluunsa, tunteisiinsa tai toimintaansa). Kuulija saattaa esimerkiksi vakuuttua, loukkaantua tai vastata jotain puhujalle.

(Austin 1962: 94, 98–103; Muikku-Werner 1993: 57.)

Kielitieteessä puheaktilla tarkoitetaan usein lähinnä lausuman käyttötarkoitusta eli sen illokutiivista sävyä⁹ (Muikku-Werner 1993: 62). Omiksi puheakteikseen voidaan tällöin tulkita esimerkiksi väite, käsky ja kysymys, joiden katsotaan muodostavan puheaktien yleisluonteisen kolmijaon (Itkonen 2008: 186). Erilaisia puheakteja voidaan kuitenkin erotella enemmänkin. Esimerkiksi Searle (1969: 57, 67) luokittelee sellaisiksi myös muun muassa neuvon ja lupauksen. Eri puheaktit edellyttävät puhujalta erilaisten sään-

⁹ Illokutiivisesta sävystä käytetään myös nimityksiä *puhefunktio* ja *puhetoiminto* (VISK 2008, määritelmät s.v. *illokutiivinen sävy*, *puhefunktio*, *puhetoiminto*).

töjen noudattamista, jotta kuulija voi ymmärtää puhujan tarkoituksen (mts. 62–63). Keskeistä on nimenomaan puhujan intention ymmärtäminen eikä niinkään se, mikä on lausuman kirjaimellinen merkitys (Littlejohn 2002: 79; Muikku-Werner 1993: 64). Esimerkiksi sitaatti ”Lupaan, että kuulet minusta vielä” voi olla tilanteesta riippuen joko lupaus tai uhkaus. Puhujan tavoitteiden tunnistaminen vaatii kuulijalta päättelyä ja jatkuvaa keskittymistä vuorovaikutukseen. (Muikku-Werner 1993: 56–57.)

Puheaktiteorian yhtenä heikkoutena on pidetty sitä, että puheaktin merkityksen oletetaan määräytyvän yksinomaan puhujan tarkoituksesta käsin. Esimerkiksi Auli Hakulinen (1989: 47) huomauttaa, ettei puhuja voi yksin päättää puheaktinsa merkitystä, koska se on aina yhteisen neuvottelun tulosta (ks. myös Muikku-Werner 1993: 63). Tässä mielessä *puheaktia* voikin pitää hieman harhaanjohtavana terminä, sillä todellisuudessa siinä ei ole kyse yksittäisestä teosta vaan puhujan ja kuulijan välisestä interaktiosta (Itkonen 2008: 186).

Puheaktien määrittelemistä hankaloittaa sekin, ettei niillä kaikilla tunnu olevan selvää tarkoitusta (Muikku-Werner 1993: 62–63). Varsin usein puhujan intentiot ovat tiedostamattomia (Matihaldi 1979: 41). Toisaalta yksi lausuma voi samanaikaisesti ilmaista useaakin illokutiivista sävyä (Fraser 1975: 189). Puheaktijaottelujen yleisenä ongelmana onkin, etteivät luokittelut ole yksiselitteisiä. Jokaisen lausuman määrittelemisen vain yhtä puheaktia edustavaksi on silloin mahdotonta. (Hakulinen ym. 1980: 22.)

Omassa tutkimuksessani tarkastelen puheakteja kirjoitetusta tekstistä.¹⁰ Puheaktilla tarkoitan tällöin tehtävää, jota kirjoittajan lausuma (sana, lauseke, lause, virke tai pidempi tekstijakso) tulkintani mukaan toteuttaa. Se, vastaako tulkintani tosiasiallisen kirjoittajan tavoitteita, on epäolennaista: tekstiin kirjoitettu kuva kirjoittajasta on eri asia kuin todellinen henkilö, joka tekstin on laatinut (Karvonen 1995: 17). Puheaktien luokittelua koskevat hankaluudet pyrin välttämään analysoimalla puheakteja vain kvalitatiivisesti. Sen sijaan, että määrittelin tietyn lausuman vain yhtä puheaktia toteuttavaksi, saatan esittää siitä useampia tulkintoja.

¹⁰ Hakulinen ym. (1980: 22) käyttävät puheaktin sijaan termiä *tekstiakti*, kun he analysoivat kirjoitettua kieltä. Nähdäkseni tällainen eronteko on kuitenkin tarpeeton.

3.1.2 Kielellinen kohteliaisuus

Kielenkäyttöä, kuten mitä tahansa sosiaalista vuorovaikutusta, ohjaa erityinen koodi. Tätä odotuksenmukaista käyttäytymisen kaavaa nimitetään kohteliaisuudeksi. Kohteliaisuuden ilmaisutavat vaihtelevat eri kielissä ja kulttuureissa, mutta pohjimmiltaan siinä on kyse samasta asiasta: toisen ihmisen huomioon ottamisesta. Kohteliaisuutta tarvitaan, koska ihminen on tunne-elämältään herkkä olento, joka kaipaa (ainakin jossain määrin) muiden huomiota ja hyväksyntää. Kohteliaisuuden päämotiivina onkin halu tyydyttää vuorovaikutuskumppanin emotionaaliset odotukset ja siten helpottaa sosiaalista kanssakäymistä. (Larjavaara 2007: 468–469.)

Ihmisen julkista minäkuva, jota kohteliaisuudella halutaan vaalia, kuvataan yleisesti käsitteellä **kasvot** (engl. *face*; Brown–Levinson 1978: 66; ks. myös Larjavaara 2007: 470). Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin (1978) mukaan jokaisella ihmisellä on kahdet kasvot: negatiiviset ja positiiviset. Negatiiviset kasvot eli etäkasvot tarkoittavat ihmisen halua säilyttää toimintavapautensa niin, ettei kukaan rajoita hänen tekemisiään. Positiiviset kasvot eli lähikasvot kuvaavat puolestaan ihmisen halua tulla toisten hyväksymäksi ja kunnioitettavaksi. Kohteliaisuuteen kuuluu, että vuorovaikutuksen osapuolet ottavat toistensa kasvot huomioon ja toimivat yhteistyössä niin, ettei kukaan kokisi menettävänsä kasvojaan eli tulevansa nöyryytetyksi. (Brown–Levinson 1978: 66–67; ks. myös Larjavaara 2007: 470.)

Puhuteltavan negatiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi käskyt, pyynnöt, ehdotukset, neuvot, muistutukset, uhkaukset ja varoitukset. Näiden puheaktien uhkaavuus perustuu siihen, että ne painostavat puhuteltavaa toimimaan (tai olemaan toimimatta) tietyllä tavalla. Kuulijan itsemääräämisoikeutta loukkaavina voidaan pitää myös tarjouksia ja lupauksia, sillä ne pakottavat hänet ottamaan kantaa puhujan lausumaan (joko hyväksymään tai torjumaan sen) ja saattavat jättää hänet kiitollisuudenvelkaan. (Brown–Levinson 1978: 70–71.)

Puhuteltavan positiivisia kasvoja uhkaavat tapaukset, joissa puhuja ilmaisee paheksuntaa kuulijaa kohtaan tai osoittaa muuten, etteivät he arvosta samoja asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi moitteet, syytökset ja erimielisyyden osoitukset. Välinpitämätön puhuja voi loukata kuulijansa kunniaa myös muun muassa viittaamalla tähän epäasiallisesti

(esim. pilkkanimellä) tai rehvastelemalla omilla saavutuksillaan. (Brown–Levinson 1978: 71–72.)

Periaatteessa kohteliainta olisi, jos käsky tai muu kasvoja uhkaava teko jätettäisiin kokonaan toteuttamatta. Käytännössä näin ei kuitenkaan aina tehdä, sillä ihmisten ohjailu olisi silloin mahdotonta. Kasvoihin kohdistuvia uhkia ei siis pystytä kokonaan välttämään, mutta niiden uhkaavuutta voidaan vähentää erilaisilla kohteliaisuusstrategioilla. Puhuja voi esimerkiksi ilmaista asiansa niin epäsuorasti, ettei lopulta ole selvää, uhkaako hän kuulijan kasvoja vai ei. Vaihtoehtoisesti puhuja voi myös hyvittää puhuteltavaa ja yrittää näin korvata tälle aiheuttamansa uhkan. Brown ja Levinson (1978: 74–75) nimittävät jälkimmäistä lähestymistapaa joko **positiiviseksi** tai **negatiiviseksi kohteliaisuudeksi** sen mukaan, kumpia kasvoja puhuja pyrkii ensisijaisesti miellyttämään.

Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, miten kohteliaisuutta ilmennetään aineiston ohjailevissa puheakteissa. Ympäristöoppaissa kirjoittaja pyrkii vaikuttamaan lukijaan, mikä potentiaalisesti uhkaa ainakin tämän toimintavapautta eli negatiivisia kasvoja. Analyysissäni kiinnitänkin huomiota siihen, millaisia kielellisen kohteliaisuuden keinoja kirjoittaja käyttää ohjaillessaan lukijaa. Hyödynnän silloin Brownin ja Levinsonin (1978) esittelemiä, universaaleiksi oletettuja kohteliaisuusstrategioita. Lausumien kohteliaisuutta tarkastelen samassa yhteydessä kuin puheaktimerkityksiä, sillä ne ovat kiinteässä yhteydessä toisiinsa: pyyntö tulkitaan sävyiltään kohteliaammaksi ohjailuksi kuin esimerkiksi vaatimus tai uhkaus.

3.2 Teksti ja konteksti

Lähtökohtanani on oletamus, ettei tekstiä ole olemassa ilman tulkintaa. Tämän näkökulman mukaan teksti syntyy vasta, kun lukija rakentaa siitä mielessään tulkinnan liittäessään näkemänsä sanat ja lauseet tilanteisiin merkityksiin (Hiidenmaa 2000: 168). Koska tulkinta tekstistä syntyy yksilöllisen lukijan mielessä hänen omien kokemustensa ja tietojensa sävyttämänä, erilaisia tulkintoja on periaatteessa yhtä monta kuin on luki-joitakin. Merkitykset eivät näin löydy suoraan tekstistä ja sen sisältämistä muodoista, vaan ne syntyvät kirjoittajan ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa. (Luukka 1994: 229.)

Tulkintaan vaikuttavat aina sekä itse teksti että sen konteksti (Hiidenmaa 2000: 171). Teksti – oli se sitten puhuttua tai kirjoitettua – on käytössä olevaa kieltä, joten sillä on jokin esiintymisympäristö. Konkreettinen paikka ja aika ovat yksi perinteinen tapa kuvata tätä kontekstia. (Karvonen 1995: 30.) Kontekstin voi ymmärtää laajemminkin. Omaan tutkimukseeni soveltuu näkemys, jossa tekstin kontekstina pidetään toisia tekstejä: tekstihän on aina jossain suhteessa muihin kirjoitettuihin tai kirjoittamattomiin teksteihin, maailmaa jäsentäviin uskomuksiin, puhetapoihin, käytäntöihin jne. (Bahtin 1986: 91–94; Fairclough 1992: 85; Karvonen 1995: 30). Tällaista laajaa kontekstin tulkintaa voidaan nimittää **konstituoivaksi intertekstuaalisuudeksi** eli **interdiskursiivisuudeksi** (Fairclough mp.; ks. Shore–Mäntynen 2006: 26–27).

Toistensa kontekstin muodostavat muun muassa tekstit, jotka käsittelevät samaa aihepiiriä tai joilla on samanlainen esitystapa (esim. uutistekstiksi hahmottuva rakenne). Myös samassa yhteydessä (esim. sanomalehden tietyllä sivulla) esiintyvät tekstit vaikuttavat toistensa tulkintaan. (Lemke 1990; ks. Hiidenmaa 2000: 180–182.) Tällaiset tekstien väliset yhteydet ovat oleellinen osa jokaisen tekstin merkitystä. Näin ymmärrettynä konteksti ikään kuin sulautuu tekstiin ja on siis analyysin tulos samoin kuin tekstin muikin merkitys. (Karvonen 1995: 31; Hiidenmaa 2000: 182–183.)

Ympäristöoppaat saavat merkityksensä, kun lukija vertaa niitä muihin tuntemiinsa teksteihin ja tekstilajeihin. Oppaiden tulkintaa ohjaa myös se, mitä lukija tietää entuudestaan ympäristöstä ja sen tilasta. Esimerkiksi 2000-luvulla kiihtynyt keskustelu ilmastonmuutoksesta on osa kulttuurikontekstia, jossa nämä tekstit tulevat ymmärretyiksi. Yhtä lailla tulkintaa muovaavat lukijan omat asenteet ja arvot. Joku saattaa pitää ympäristöoppaita elämänohjeinaan, kun taas toinen voi sivuuttaa ne tyhjänpäiväisenä touhoutuksena. Tekstintutkijana tehtäväni ei ole osoittaa yhtä tulkinnoista oikeaksi, vaan kuvata kattavasti, millaisia piirteitä kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutuksesta on mahdollista löytää. Toisin sanoen pyrin osoittamaan, miten kielelliset valinnat ohjaavat tulkitsemaan tekstiä tietyllä tavalla.

Tulkinnat, jotka kielentutkija tuo näkyväksi tekstistä, eivät välttämättä ole kirjoittajan tavoittelemaa merkityksiä. Kirjoittajan motiiveja ei voi selvittää tekstiä analysoimalla, sillä teksti ei heijasta valmista maailmaa vaan luo siitä tulkinnan. (Hiidenmaa 2000: 174, 184.) Tekstianalyysi ei pysty myöskään vastaamaan kysymykseen, miten tosiasialliset

lukijat tulkitsevat tekstejä (Karvonen 1995: 54). Käsitteillä **kirjoittaja** ja **lukija** ei yleensä tekstintutkimuksessa viitatakaan reaali maailman ihmisiin, vaan kyse on tekstiin rakentuvista abstrakteista rooleista (mts. 19).

Tässä työssä tarkoitan kirjoittajalla ja lukijalla nimenomaan mielikuvia, joita ympäristöoppaiden kieli herättää vuorovaikutuksen osapuolista. Käytän yksikkömuotoa *kirjoittaja* välittämättä siitä, kuinka monta ihmistä tekstin laatimiseen on todellisuudessa osallistunut. Vastaavasti kirjoitan yksikössä *lukijasta*.

4 LUKIJAN OHJAAMINEN

Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastelen puheakteja, joilla ympäristöoppaissa ohjataan lukijaa. Kiinnitän huomiota siihen, millainen illokutiivinen sävy eli käyttötarkoitus näillä lausumilla on ja miten kohteliasta ohjailua ne ilmentävät. Vaikka luokitteluni perustuu tekstin funktioihin, analysoin joka esimerkistä myös kieliopillis-leksikaalisia keinoja, joilla näitä vuorovaikutuksellisia merkityksiä tuotetaan.

4.1 Yleistä

Tekstin ohjailevuudesta voidaan puhua, kun kirjoittaja yrittää vaikuttaa lukijan käyttäytymiseen haluamallaan tavalla. Tällaisen tavoitteen sisältäviä tekstejä tai tekstin osia on ollut tapana nimittää *influoiviksi* (Enkvist 1975: 114). Nykyään ohjailevaan kielenkäyttöön viitataan tavallisesti termillä **direktiivi** (engl. *directive*; ks. esim. Searle 1975: 61). *Isossa suomen kieliopissa* se on yleisnimitys ohjailevalle lausumalle, jolla ”käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla” (VISK 2008: § 1645). Teoksessa luetellaan 16 erilaista tehtävää, joita direktiiveillä voi olla. Kyseessä on silti vain karkea luokitus. (Ks. kuvio 1.)

Direktiivien prototyyppinen, tunnusmerkitön ilmaisutapa on imperatiivilause (esim. *Tule takaisin*). Sen asemesta voidaan kuitenkin käyttää myös lukuisia muita kieliopillis-leksikaalisia keinoja, kuten väite- tai kysymyslauseetta, indikatiivi- tai konditionaalimo-

KUVIO 1. Direktiivien funktioita *Ison suomen kieliopin* mukaan (VISK 2008: § 1645).

käsky	ohje	ehdotus	tarjous
kielto	neuvo	muistutus	lupa
kehotus	suositus	suostuttelu	toivotus
pyyntö	varoitus	kutsu	vastaus pyyntöön

dusta, modaalista verbi-ilmausta tai performatiiviverbiä jne. (VISK 2008: § 1645–1646, 1659, 1661, 1668, 1671.)

Imperatiivilauseen ja eräiden performatiiviverbien käyttöä direktiiveinä voi rajoittaa se, että ne saattavat suorutensa vuoksi vaikuttaa töykeiltä (esim. *Poistu ~ Vaadin sinua poistumaan*). Kohteliaisuussyistä paljaat käskymuodot korvataankin yleensä ilmauksilla, jotka edustavat näennäisesti jotain muuta puheaktia (esim. *Poistuisitko*). (Searle 1975: 64; Itkonen 2008: 188.) Toisaalta hyvin suorasukaistakaan ohjailua ei pidetä välttämättä loukkaavana, vaan se saattaa joskus olla jopa toivottavaa: kasvojen tarpeet voidaan sivuttaa esimerkiksi vaaratilanteessa, joka vaatii läsnäolijoilta välitöntä toimintaa (Brown–Levinson 1978: 100–101). Kielelliset piirteet selittävätkin direktiivien sävyeroja vain osittain, sillä niiden tulkintaan vaikuttaa aina kielenkäyttötilanne (VISK 2008: § 1645).

Suurin osa tässä luvussa tarkastelemistani puheakteista on edellä esitetyn kaltaisia direktiivisiä ilmauksia. Selvyyden vuoksi en kuitenkaan käytä analyysissäni termiä *direktiivi* vaan puhun yksinomaan **ohjailevista lausumista** tai **ohjailevista puheakteista**. Tämä täsmennys on mielestäni tarpeen, sillä näkökulmani ohjailevuuteen on laajempi kuin *Ison suomen kieliopin* käsitys direktiiveistä. Analyysissäni en kiinnitä huomiota ainoastaan lukijan eksplisiittiseen ohjailuun (esim. imperatiivilauseisiin) vaan esittelen myös tapauksia, joissa ohjailevan merkityksen voidaan tulkita olevan läsnä implisiittisesti. *Isosta suomen kieliopista* (ja kuvioista 1) poiketen luokittelenkin ohjaileviksi lausumiksi myös kysymykset, uhkaukset, lupaukset, kehut ja moitteet. Kysymysten tulkitseminen ohjailuksi on mielestäni luontevaa, sillä käskyjen tapaan niiden tarkoituksena on, että puhuteltava reagoisi puheella tai muulla käytöksellä (ks. Itkonen 2008: 186). Näkemykseni mukaan myös palkinnoilla (lupaukset, kehut) ja rangaistuksilla (uhkaukset, moitteet) on nimenomaan ohjaileva tavoite.

Jaottelen ohjailevat puheaktit seuraaviin ryhmiin: määräykset; kiellot; luvat ja myönnytykset; kehotukset ja suositukset; ehdotukset, ohjeet ja neuvot; kysymykset; vetoamukset ja suostuttelut; lupaukset ja uhkaukset; kehut ja moitteet. Noudatan alaluvuissa tätä esitysjärjestystä, joka perustuu intuitiooni. Ajatuksenani on, että suurin ja prototyyppisin ohjailu – velvoittavat käskyt ja kiellot – esitetään ensin, ja siitä edetään vähitellen kohti epäsuorempaa, tunnepitoista ja vihjailevaa ohjailua. Kussakin alaluvussa ana-

lysoin lukuisia esimerkkejä. Esimerkkien keskinäisellä järjestyksellä en kuitenkaan pyri kuvaamaan sitä, mikä esimerkeistä edustaa mielestäni suurinta ja mitkä vähemmän suorempaa ohjailua. Käytännössä tällaisia hierarkioita olisi hankala tehdä. Uskoakseni analyysistäni kuitenkin selviää, mitkä esimerkkien kielenpiirteet ovat lukijan eksplisiittistä ja mitkä implisiittistä ohjailua.

4.2 Määräykset

Määräykset eroavat muista käskyistä siten, että määrääjällä on (ainakin omasta mielestään) sosiaaliseen kontekstiin perustuva valta velvoittaa puhuteltavaa. Asemansa perusteella määrääjä uskaltaa odottaa, että puhuteltava tottelee häntä ja noudattaa määräystä. (Green 1975: 120; Matihaldi 1979: 155.) Ympäristöoppaiden kirjoittajalle tällaisen valankäytön mahdollisuuden takaa hänen institutionaalinen roolinsa lukijan opastajana. Kirjoittaja on tekstissä asiantuntija, joka auktoriteettinsa turvin voi määrätä lukijaa.

Määräyksiä ilmaistaan aineistossa muun muassa imperatiivilauseilla, modaaliverbeillä *pitää*, *täytyä* ja *tulla* sekä nesessiivisellä verbiliitolla *on -(t)tAvA* (esim. *on kuljetettava*). Näistä etenkin imperatiivilauseeseen voima vaihtelee paljon tilanteen ja asiasisällön mukaan. Usein sen sävy on pikemminkin kehottava kuin jyrkän käskävä. Yleisesti ottaen imperatiivia voidaan kuitenkin pitää voimakkaimpana pakon ilmaisemisen keinona (Kangasniemi 1992: 97, 111). Imperatiivi on suurempi uhka puhuteltavan itsemääräämisoikeudelle kuin muut velvoittamisen tavat, sillä sen käyttö implikoi, että normin lähde on puhuja itse. Muilla keinoilla muodostetuille määräyksille on sitä vastoin tyyppillistä, että velvoite ei ole lähtöisin puhujalta vaan vuorovaikutustilanteen ulkopuolelta, esimerkiksi lainsäädännöstä. (VISK 2008: § 1591; Kankaanpää 2006: 66.)

- (3) Keräykseen kelpaa puhdas ja kuiva kartonki ja pahvi. *Litistä huolellisesti!* (KJ:9)

Esimerkissä 3 kirjoittaja määrää lukijan litistämään kartonki- ja pahvipakkaukset ennen keräysastiaan viemistä. Ohjailun sävyyn vaikuttaa imperatiivilauseessa käytetty adverbi *huolellisesti*, joka penää lukijalta tarkkaavaisuutta. Litistämiseen liitetty laatukriteeri lisää tehtävän vaativuutta, sillä se viestii, ettei kartonkien ja pahvien huolimaton taittelu

riitä, vaan lukijan on paneuduttava tehtävään kunnolla. Sanotun painoarvoa lisää myös se, että virke päättyy huutomerkkiin.

Lausuman kohteliaisuustulkintaan vaikuttaa, ymmärtääkö lukija, miksi häneltä edellytetään pakkausten litistämistä. Jos lukija tuntee perustelut, hänen ei tarvitse ahdistua määräyksestä, sillä ohjailu ei vaikuta tällöin mielivaltaiselta. Esimerkissä syitä ei tuoda ilmi suoraan, mutta toiminnan motiivin voi ymmärtää arkijärjellä: pahvit ja kartongit käsketään litistämään, jotta keräysastioihin mahtuisi enemmän jätettä ja jotta ne voitaisiin tyhjentää harvemmin. Määräyksellä pyritään siis vähentämään jätekuljetuksista aiheutuvia päästöjä ja kustannuksia, mikä luultavasti on useimpien lukijoiden hyväksyttävissä.

(4) TUPAKANTUMPIT

Tiesitkö, että noin kolmannes maailman tupakantumpeista heitetään maahan roskina? Tumpeista erittyy maahan ja vesistöihin ympäristömyrkyjä, kuten kadmiumia, lyijyä ja arsenikkia. Tumppeja on löydetty esimerkiksi lintujen, kalojen ja valaiden ruoansulatuselimistöistä. Tumppien maatumisen kestää noin 15 vuotta. *Jos tupakoit, huolehdi, että tumppisi päätyvät varmasti roskikseen ja kaatopaikalle!*

(TOY:14)

Esimerkissä 4 lukijaa patistetaan kiinnittämään huomiota savukkeenpätkien hävittämiseen. Kuten edellisessäkin esimerkissä, lausuman lopussa on huutomerkki. Käskyn voimaa lisää myös modaalinen adverbi *varmasti*, joka edellyttää lukijalta tuloksellista toimintaa ja korostaa näin sanoman ehdottomuutta.

Sisällöltään määräys on sen sijaan varsin lievä. Lukijaa ei pakoteta lopettamaan tai edes vähentämään tupakointiaan vaan ainoastaan panemaan savukkeidensa rippeet roskiin. Käskyä edeltävässä tietopainotteisessa tekstiosuudessa tehdään toisaalta hyvin selväksi, että tupakointi on vahingollista ympäristölle. Implisiittisesti teksti siis myös kehottaa luopumaan tupakasta. Ohjailun hienovaraisuus takaa tässä sen, ettei vuorovaikutussuhde lukijaan vaarannu. Sallimalla tupakoinnin – vaikka vain näennäisesti – kirjoittaja välttyy esittämästä sellaisia kasvoja uhkaavia vaatimuksia, jotka lukija saattaisi tulkita asioihin sa sekaantumiseksi.

(5) Kartonki

Kartonkia kerätään Tampereella. *Jos omassa pihassasi ei ole kartonginkeräyslaatikkoa, vaadi sellaista.* Iso osa sekajäteastioiden täytteestä on kartonkia, jos sitä ei kerätä erikseen. – –

(TOY:12)

Esimerkissä 5 imperatiivilause *vaadi sellaista* on tulkittavissa määräykseksi, joka ei jätä lukijalle valinnanvaraa. Jos kyseessä olisi lukijalle annettu kehoitus tai ehdotus, se olisi luultavasti ilmaistu toisin (esim. *voit vaatia ~ sinun kannattaa ~ on järkevää vaatia*).

Ohjailun sävyyn vaikuttaa tässä se, että kirjoittaja odottaa lukijan juuri *vaativan* kartonginkeräyslaatikkoa. Vaatimista voidaan pitää vaikeampana tehtävänä kuin pyytämistä tai ehdottamista, sillä se tulkitaan usein epäkohteliaaksi: vaatiessaan jotain puhuja esittää käskyn, josta hän ei salli puhuteltavan kieltäytyä (Matihaldi 1979: 158). Tällainen joustamattomuus uhkaa puhuteltavan negatiivisia kasvoja (Brown–Levinson 1978: 70–71). Kohteliaisuusyistä lukija todennäköisesti mieluummin kysyisikin, onko keräyslaatikon saaminen kotipihaan mahdollista, kuin vaatisi ehdottomasti sellaisen hankkimista. Esimerkin määräystä voi näin pitää erityisen kuormittavana, sillä sen kirjaimellinen noudattaminen tarkoittaisi, että lukijan olisi esiinnyttävä epäystävällisesti.

- (6) [1] Jätelaki ja Euroopan Unionin määräykset ohjaavat jätehuoltoa. [2] *Asukkaiden pitää lajitella jätteet ja viedä ne oikeisiin keräysastioihin.* [3] Pirkanmaan Jätehuolto huolehtii jätteiden turvallisesta käsittelystä. [4] Monia jätteitä voidaan kierrättää. [5] *Lajittele sinäkin jätteesi!* (JJ:3)

Esimerkissä 6 lukijaa käsketään lajittelemaan jätteensä. Määräys kohdistetaan ensin epäsuorasti *asukkaille*, mutta lopussa lukijaa velvoitetaan myös suoraan yksikön toisella persoonalla. Virkkeessä 2 nesessiiviverbi *pitää* on merkitykseltään deonttinen, sillä sen tulkitaan viittaavan jätelakiin ja Euroopan unionin määräyksiin, jotka kirjoittaja mainitsee edellisessä virkkeessä. Ne voi ymmärtää normin lähteeksi myös virkkeessä 5, jolloin imperatiivilauseessa ei (perusmerkityksensä vastaisesti) olisi kyse kirjoittajan asettamasta velvoitteesta vaan lain referoimisesta. Tällaista toistettua normia voi pitää jopa vastaansanomattomampana kuin kirjoittajan omaa määräystä, sillä – kuten Salli Kaanpää (2006) huomauttaa – ”siitä ei periaatteessakaan voi neuvotella toistajan kanssa” (mts. 70).

Esimerkin määräys on melko ehdoton myös sisällöllisesti, sillä se velvoittaa lukijan lajittelemaan kaikki jätteensä. Totaaliobjektit *jätteet* (virke 2) ja *jätteesi* (virke 5) tekevät selväksi, että toiminnan täytyy olla perinpohjaista ja kokoaikaista (vrt. *Lajittele sinäkin jätteitäsi*). Possessiivisuffiksilla *-si* on toisaalta ohjailua lieventävä vaikutus, sillä se rajaa veloitteen koskemaan vain lukijan omia jätteitä. Lukijan kannalta huojentavaa on sekin, että teksti velvoittaa myös muita ihmisiä. Tämä käy ilmi monikkomuotoisesta tekijännimestä *asukkaat*, jonka tulkitaan viittaavan Suomen koko väestöön. Yhteisöllisyys näkyy myös virkkeessä 5, jossa liitepartikkeli *-kin* vihjaa, että lajittelijoita on lukijan lisäksi muitakin. Toisen persoonan pronomini saa näin tulkinnan 'sinä omalta osaltasi'.

Ohjailun jyrkkyyttä lieventää siis tässä esimerkissä tieto, että lajitteluelvoite koskee tasapuolisesti kaikkia Suomessa asuvia. Koska määräyksen ymmärretään lain nojalla kohdistuvan koko yhteisöön (myös kirjoittajaan itseensä), se ei tunnu yksittäisen lukijan alistamiselta. Tällainen lähestymistapa ilmentää Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin (1978) kohteliaisuusstrategiaa ”State the FTA [face-threatening act] as a general rule”, jolla suojellaan puhuteltavan negatiivisia kasvoja (mts. 136, 211–212).

- (7) *Jätteet täytyy kotona lajitella eli erotella toisistaan. Keittiön kaappeihin tarvitset sänkoja eri jätelaatuja varten. Lajitellut jätteet on sitten helppo viedä pihalla oleviin jättestioihin tai jätteiden keräyspisteisiin. (JJ:3)*

Esimerkissä 7 lukijan velvoittamiseen käytetään modaaliverbiä *täytyä*, joka on deonttiselta sävyltään varsin jyrkkä (Kangasniemi 1992: 101, 111). Määräyksen painokkuutta lisää myös se, että sanat *Jätteet täytyy kotona lajitella* on lihavoitu. Lajitteluelvoitteen voi tässäkin tapauksessa tulkita perustuvan jätelakiin ja EU-määräyksiin, jotka on mainittu tekstissä aiemmin (edellisessä esimerkissä). Keskimmaisessä virkkeessä normin lähde kuitenkin muuttuu: finiittiverbin *tarvitset* velvoittavuus ei enää perustu viranomaisteksteihin vaan kirjoittajan omaan näkemykseen siitä, mikä on järkevää ja tarkoituksenmukaista. Tämäkin lausuma voidaan tulkita määräykseksi, sillä suora viittaus lukijaan ja hänen tarpeisiinsa tekee siitä hyvin painokkaan. Kirjoittaja on ohjailussaan suorasukainen ja hieman tungetteleva, sillä hän esittää tietävänsä lukijaa paremmin, mitä tämä kaipaa keittiöönsä.

- (8) *Kunnallisten jätehuoltomääräysten mukaan jäteastia tulee sijoittaa enintään 5 metrin päähän tontin rajasta tulotien puolelle. Jäteastiaa ei kannata sijoittaa pihan perälle, sillä ylimääräisestä siirtomatkasta peritään lisämaksu. (KJ:4)*

Esimerkissä 8 kirjoittaja viittaa jälleen tekstinulkoiseen auktoriteettiin. *Kunnalliset jätehuoltomääräykset* ja modaaliverbi *tulla* ohjaavat tulkitsemaan lausuman velvoittavaksi normiksi, jolla säädellään jäteastian sijoittamista pientalotontille. Nollapersoonan käyttö korostaa vaikutelmaa, että kyseessä on yleinen määräys, joka koskee kaikkia alueen asukkaita.

Ensimmäisen virkkeen voisi periaatteessa tulkita kuvaukseksi, jossa kirjoittaja referoi vuorovaikutustilanteen ulkopuolista viranomaistahoa mutta jossa hän ei itse velvoita lukijaa. Seuraava virke kuitenkin osoittaa, että kirjoittaja edellyttää lukijan noudattavan määräystä. Tämä käy ilmi uhkauksesta, jolla kirjoittaja tehostaa velvoitetta. Uhkaus 'jos et noudata määräyksiä, joudut maksamaan ylimääräistä' on lähtöisin nimenomaan kirjoittajalta, sillä lisämaksun perii hänen edustamansa jätehuolto-yhtiö eivätkä jätehuoltomääräyksistä vastaavat viranomaiset.

Uhkauksessaan kirjoittaja antaa toisaalta ymmärtää, ettei jätehuoltomääräyksiä tarvitse noudattaa kirjaimellisesti. Substantiivilausekkeesta *ylimääräinen siirtomatka* syntyy vaikutelma, että roskat haetaan tarvittaessa pihan perältäkin. Esimerkin perusteella vaikuttaisi siis siltä, että jäteastian voi sijoittaa haluamaansa paikkaan, jos on valmis maksamaan lisälaskun. Tämä lukijalle annettu ”myönnytys” lieventää ohjailun jyrkkyyttä. Samanlainen vaikutus on modaaliverbillä *tulla*, joka on velvoittavuudeltaan heikompi kuin esimerkiksi *täytyä* tai *pitää* (Kangasniemi 1992: 100, 111).

- (9) Vaikka suomalaisessa ruoassa on kansainvälisesti verrattuna vähän torjunta-aineita, se ei poista yksipuolisen viljelyn aiheuttamia ongelmia: keinolannoituksen aiheuttama rehevöitymistä, perinteisten viljelylajikkeiden katoamista tai perinnemaisemien eliölajiston köyhtymistä. *Näihin asioihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. (PP:24)*

Esimerkissä 9 käskyä lievennetään konditionaalilla (vrt. *Näihin asioihin pitää kiinnittää enemmän huomiota*). Tekstin sävy on moittiva, sillä komparatiivimuoto *enemmän* implikoi, ettei kirjoittajan mainitsemiin ongelmiin ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Nol-

lapersoonainen lause jättää kuitenkin avoimeksi, keitä kirjoittaja kritisoi ja keiden toimintaan hän pyrkii vaikuttamaan. Tekstiä on mahdollista tulkita esimerkiksi niin, että kirjoittajan vaatimus olisi tarkoitettu ensisijaisesti asianosaisille eli maanviljelijöille, poliitikoille ja viranomaisille. Toisaalta nollapersoonan voi tulkita viittaavan myös 'keihin tahansa ihmisiin', jolloin lukija ja muut kuluttajat lukeutuisivat velvoitettavien joukkoon. Lukijan olisi mahdollista "kiinnittää huomiota asioihin" esimerkiksi vetoamalla päättäjiin ja suosimalla itse luomuruokaa.

Ohjailtava joukko jää spesifioimatta myös seuraavassa esimerkissä.

- (10) Ostosvalintojen helppous piilottaa tuotantoon liittyviä ympäristö, eläin- ja ihmisoikeusongelmia, *joista meidän tulisi olla tietoisia*. (PP:23)

Esimerkissä 10 ilmaus *meidän tulisi olla tietoisia* on ohjaileva, sillä sen ymmärretään kuvaavan kirjoittajan toivomaa asiaintilaa. Epäselvää kuitenkin on, onko kyseessä suoranaisten velvoite vai pelkkä deonttinen toteamus ('asian kuuluisi olla näin'). Lausuma on moniselitteinen myös siinä tapauksessa, että sen tulkitsee velvoittavaksi: ohjailun kohteena voidaan pitää joko lukijaa ja muita kuluttajia (lauseen genetiivisubjektia *me*) tai jotain muuta tahoa. Ensin mainitussa tapauksessa lukijaa velvoitettaisiin selvittämään omatoimisesti tuotantoon liittyviä ongelmia. Jälkimmäisen tulkinnan mukaan velvoite ei sen sijaan koskisi 'meitä' vaan esimerkiksi viranomaisia, joiden olisi tiedotettava 'meitä' asiasta.

- (11) Aiemmin eräät teollisuusjätit ovat rahoittaneet tutkimuksia, joilla on pyritty osoittamaan ilmastonmuutoksen olevan ihmisestä ja ihmisen aiheuttamista päästöistä riippumatonta. Nyt teollisuusjättien johtajatkin alkavat myöntää, että ilmastonmuutos on ihmisen syytä ja siksi *ihmisten on leikattava päästöjä*. (TOY:10)

Esimerkissä 11 vaaditaan toimia kasvihuonekaasujen vähentämiseksi. Määräys ilmaistaan nesessiivisellä verbiliitolla (*on leikattava*), joka on rakenteena hyvin velvoittava: Heikki Kangasniemen (1992: 111) koehenkilöiden mielestä jyrkempi sävy on vain imperatiivilauseella ja rakenteella *on pakko*. Tässä ohjailua lieventää nesessiivirakenteen subjekti *ihmiset*, joka on merkitykseltään geneerinen. Määräyksen voi sen perusteella tulkita koskevan jokseenkin kaikkia ihmisiä, ainakin vauraissa teollisuusmaissa. Koska

velvoitettava ihmisjoukko on näin laaja, lukijan kasvoihin ei kohdistu kovin suurta uhkaa: tekstissä ei rajoiteta hänen vapauttaan sen enempää kuin muidenkaan suomalaisten.

Kirjoittajan mukaan päästöjä on leikattava, koska ihminen on eliölajina vastuussa ilmaston lämpenemisestä. Faktiiviverbi *myöntää* ohjaa tulkitsemaan tämän syy–seuraussuhteen selviöksi, jonka paikkansapitävyyttä ei tarvitse todistella (vrt. *Nyt teollisuusjätien johtajatkin alkavat uskoa ~ teeskennellä, että...*) (ks. Kiparsky–Kiparsky 1970: 143, 145–148; VISK 2008: § 1561). Teollisuusjohtajien ”referoiminen” luo tekstiin vakuuttavuutta, sillä näin syntyy käsitys, että päästövähennysten uppiniskaisia vastustajia on enää vähän, jos lainkaan. Tekstissä tuntuukin vallitsevan yhteisymmärrys siitä, että kaikkien, lukijankin, on tartuttava toimeen ja vähennettävä päästöjä.

Esimerkin 12 ohjailevuus ei ole yhtä selvää:

- (12) Tieto ympäristön tilasta lisääntyy koko ajan, ja seurakunnissa on pyrittävä omaksumaan uusin tieto ja ympäristöä säästävät käytännöt. Luonnonvaroja tehokkaasti hyödyntävä toiminta on edullista - myös seurakunnille. (TSY:14)

Esimerkki on harvinaisen moniselitteinen. Sitä voidaan pitää velvoittavana, sillä nesesiiivirakenteilla on tyypillisesti juuri deonttinen merkitys (VISK 2008: § 1581). Tällainen tulkinta ei ole kuitenkaan väistämätön, vaan kyseessä voi yhtä hyvin olla ei-velvoittava dynaamisen tai praktisen välttämättömyyden ilmaus. Kuvaan seuraavaksi lyhyesti tekstin ei-velvoittavia tulkintoja ja palaan sen jälkeen kysymykseen, ketä esimerkissä mahdollisesti velvoitetaan – ja mihin toimiin.

Dynaaminen tulkinta tarkoittaisi esimerkissä sitä, että *uusimman tiedon* ja *ympäristöä säästävien käytäntöjen* omaksuminen ei olisi seurakunnille velvoite vaan välttämättömyys, joka selittyisi joko yhteisön omista tarpeista tai sitä ympäröivän maailman tilasta (ks. VISK 2008: § 1554). Tällaisesta olosuhteiden aiheuttamasta pakosta voisi olla kyse esimerkiksi siinä tapauksessa, että seurakuntayhteisö tuntee tarvetta pysyä mukana muun yhteiskunnan kehityksessä.

Samaa tekstiä on toisaalta mahdollista tulkita niinkin, että kirjoittaja ilmaisee siinä vain tarkoituksenmukaisen toimintatavan. Kyseessä olisi tällöin ohje tai neuvo, jonka mukaan uusinta tietoa ja ympäristöä säästäviä käytäntöjä on syytä tavoitella, koska niistä

on hyötyä. Tällaista praktista tulkintaa stimuloi esimerkin jälkimmäinen virke, jossa kirjoittaja vakuuttaa luonnonvarojen tehokkaan käytön olevan *edullista*. Samalla argumentilla voidaan tosin perustella velvoitettakin.

Esimerkin velvoittavuutta hämärtää modaalisen moniulotteisuuden lisäksi se, ettei kirjoittaja täsmennä, kenen tai keiden on pyrittävä omaksumaan uusin tieto ja ympäristöä säästävät käytännöt. Adverbiaalin *seurakunnissa* perusteella ei ole selvää, tarkoitetaanko tekstissä kaikkia seurakuntien työntekijöitä vai vain osaa heistä (esimerkiksi työyhteisöjen ympäristövastaavia). Periaatteessa velvoitteen voi tulkita koskevan jopa seurakuntien rivijäseniä. Koska velvoitettava joukko ei ole selvärajainen, lukijan on helppo sivuuttaa määräys ja jättää se muiden hoidettavaksi.

Vaikka esimerkin tulkitsisi velvoittavan lukijaa, kirjoittajan määräys ei olisi erityisen jyrkkä. Tekstin käskevyyttä vähentää se, ettei siinä vaadita näkyviä tuloksia. Verbiketju *on pyrittävä omaksumaan* voidaan näet tulkita niin, ettei tärkeintä ole konkreettinen toiminta vaan jalo aikomus (vrt. *on omaksuttava*). Koska pyrkimykset eivät aina aktuaalisti aikaansaannoksiksi, lukijalla säilyy jälleen mahdollisuus olla tekemättä mitään.

Esimerkin moniselitteisyys tekee siis ohjailusta hienovaraista, sillä lukija pystyy sen turvin säilyttämään itsemääräämisoikeutensa. Teksti ilmentää samanaikaisesti useita Brownin ja Levinsonin (1978) kohteliaisuusstrategioita: persoonaviittauksen välttely vastaa strategiaa ”Impersonalize S [speaker] and H [hearer]” ja monitulkintaiset ilmaukset strategioita ”Be ambiguous” ja ”Be vague” (mts. 195, 230–231).

- (13) Tämä opas kertoo, miten kodin jätehuolto toimii Pirkanmaalla. Myös sinä voit omilla valinnoillasi vähentää syntyvän jätteen määrää. *Vastuu jätteistä ja yhteisestä ympäristöstä kuuluu meille kaikille.* (JJ:3)
- (14) Esimerkiksi *jätteiden lajittelu on velvollisuus, josta kenenkään ei pitäisi laistaa.* (TOY:2)

Esimerkeissä 13 ja 14 lukijaa velvoitetaan substantiiveilla *vastuu* ja *velvollisuus*. Sanat ovat lähimerkityksisiä, sillä *vastuu* tarkoittaa ’velvollisuutta vastata jostakin asiasta, henkilöstä, toiminnasta, teosta tms.’ (KS 2008 s.v. *vastuu*). Esimerkissä 13 vastuunalaisiksi osoitetaan *meidät kaikki*, jolloin on selvää, että lukijakin on velvoitettavien joukos-

sa. Hänet määrätään näin ottamaan vastuu jätteistä ja yhteisestä ympäristöstä, mikä tarkoittanee käytännössä ainakin jätteiden lajittelua. Esimerkissä 14 merkitys on hyvin samanlainen. Siinä kirjoittaja tosin viittaa lukijaan vain implisiittisesti: kielteinen kvanttoripronomini *kukaan* ilmaisee, ettei ole olemassa sellaista ihmistä, joka saisi lyödä laimin jätteidenlajitteluvälvoitteen. Toisin sanoen määräys koskee aivan kaikkia, myös lukijaa. Tällaiset universaalit 'jokaista' koskevat käskyt tulkitaan sävyiltään pehmeämmiksi kuin ne, jotka suunnataan pienemmälle joukolle tai yksinomaan lukijalle.

4.3 Kiellot

Kielloilla kirjoittaja voi osoittaa lukijalle, millainen toiminta on kiellettyä tai epäsuotavaa. Kiellot ovat määräysten tapaan hyvin voimasta ohjailua, sillä molemmissa kirjoittaja esiintyy auktoriteettina, jolla on valta rajoittaa lukijan vapautta. Periaatteessa kiellot voidaan jakaa kahteen luokkaan: sellaisiin, joilla ei myönnetä lupaa tehdä jotain, ja sellaisiin, joilla käsketään olla tekemättä jotain (Kangasniemi 1992: 112). Käytännössä tällaista jaottelua on vaikea tehdä, sillä varsinkin toisen persoonan yhteydessä merkitys 'ei-sallittu' yleensä velvoittaa puhuteltavaa olemaan tekemättä. Esimerkiksi kieltomuoto *et saa* ('sinulla ei ole lupaa tehdä') tulkitaan käskyksi: 'älä' (VISK 2008: § 1613). Vastaavasti esimerkiksi käskylause *Älä sauno joka päivä* (TOY:5) voidaan tulkita niin, ettei puhuteltavalle anneta lupaa jokapäiväiseen saunomiseen.

Kieltoja ilmaistaan aineistossani muun muassa kielteisillä imperatiivilauseilla sekä modaali-verbien *saada*, *voida* ja *pitää* kieltomuodoilla. Pragmaattisen kiellon ilmaisutavat eivät kuitenkaan aineistossa rajoitu vain eksplisiittisiin kieltomuotoihin. Kielloiksi tulkitaan myös rakenne *on kielletty* sekä eräät muutkin lausumat, joissa myöntömuotoisen verbin merkitykseen sisältyy kielteisiä elementtejä (mm. *välttää*).

Suorin tapa ilmaista kieltoa on Heikki Kangasniemen (1992: 119) mukaan kieltomuotoinen imperatiivi.¹¹ Aineistossani tällaisia muotoja on 17 kpl (7 % imperatiiveista), mutta pragmaattisiksi kielloiksi tulkitseen niistä vain osan (14 kpl eli 6 % kaikista impe-

¹¹ Mielenkiintoista on, että Kangasniemen koehenkilöt pitivät sitä kuitenkin vasta kolmanneksi voimakkaimpana tapana ilmaista kieltoa (mts. 121).

ratiiveista). Loput muistuttavat illokutiiviselta sävyltään pikemminkin ohjeita tai ehdotuksia.

- (15) *Älä sekoita ongelmajätteitä keskenään tai muihin jätteisiin.* (JJ:5)

Esimerkissä 15 kirjoittaja kieltää lukijaa sekoittamasta ongelmajätteitä keskenään tai muiden jätteiden joukkoon. Kieltoa tehostetaan oppaassa visuaalisesti, sillä tekstin vasemmalla puolella marginaalissa on paksu punainen 'väärin'-merkki (Ü). Sitä käytetään oppaassa eräiden muidenkin kieltojen yhteydessä. Merkillä on perinteisesti osoitettu virheet muun muassa koululaisten koevastauksista, joten tässäkin yhteydessä sen voi tulkita välittävän normatiivista, 'ei-hyväksytyä' merkitystä. Esimerkkilauseeseen tulee tällöin mukaan ajatus, että olisi virhe sekoittaa ongelmajätteitä keskenään tai muihin jätteisiin.

Koska kirjoittaja ei käytä tekstissä muita symboleja, 'väärin'-merkki korostuu. Tuntuukin siltä, että lukijan halutaan kiinnittävän erityistä huomiota kyseisiin kohtiin. Kieltojen painokkuutta lisää merkin punainen väri, sillä siihen saatetaan liittää mielikuva kriittisyydestä ja uhkaavasta vaarasta – jopa synnistä.¹² Ongelmajätteitä koskeva kielto hahmottuu näin asiaksi, johon lukijan odotetaan suhtautuvan vakavasti.

- (16) Oman jäteastian viereen voi tarvittaessa jättää lisäjätettä, mutta se pitää merkitä selvästi jätteeksi. *Älä jätä jäteastian lähistölle mitään, mikä ei ole jätteeksi tarkoitettu!* (KJ:4)

Esimerkissä 16 kieltoa voimistetaan huutomerkillä. Sävy ei ole silti erityisen jyrkkä, sillä ohjailu palvelee lukijan etua: arkitiedon nojalla on selvää, ettei jäteastian viereen kannata jättää sellaista tavaraa, jota ei halua hävittää. Lukijan voi olettaa tietävän tämän, joten hän tuskin pitää kieltoa kovin loukkaavana.

¹² Tämä symboliikka näkyy esimerkiksi ilmauksista *punakynä*, *punainen kukko* 'tulipalo' ja *punaisten lyhtyjen katu* 'bordellikatu' (KS 2008 s.v. *punainen*, *lyhty*).

- (17) *Et saa*
- aiheuttaa häiriötä tai haittaa toisille
 - häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia
 - häiritä poroja ja riistaeläimiä
 - kaataa tai vahingoittaa kasvavia puita, ottaa kaatunutta tai kuivunutta puuta, samalta tms. toisen maalta
 - tehdä avotulta ilman maanomistajan lupaa
 - häiritä kotirauhaa leiriytymällä lähelle asumusta tai meluamalla
 - roskata ympäristöä
 - ajaa moottoriajoneuvolla maastossa ilman maanomistajan lupaa
 - kalastaa ja metsästää ilman lupaa
- (TOY:9)

Esimerkissä 17 kieltoa kielennetään *saada*-verbillä, joka kieltomuotoisena ilmaisee sallimattomuutta ja ehdotonta kieltämistä (Kangasniemi 1992: 112; VISK 2008: § 1669). Kangasniemen (1992: 121) koehenkilöt arvioivat, että se on sävyltään ankarin kiellon ilmaisukeino. Tässä käytettyä persoonamuotoa *et saa* voidaan pitää erityisen uhkaavana, sillä jyrkkä kiello kohdennetaan siinä lukijalle eksplisiittisesti. *Et saa* on alkuperäistekstissä myös lihavoitu samaan tapaan kuin väliotsikot, mikä lisää sen painoarvoa.

Muodolla *et saa* ei viitata lukijaan muualla aineistossa, ja tässäkin tapauksessa se mainitaan vain kerran: luettelma tekee mahdolliseksi sen, ettei ankaraa verbinmuotoa tarvitse toistaa. Ellipsi lieventää ohjailun jyrkkyyttä, sillä eksplisiittisiä kieltomuotoja on tällöin vähemmän (vrt. *Et saa aiheuttaa häiriötä tai haittaa toisille. Et saa häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia. Et saa...*). Kieltojen uhkaavuutta vähentää myös se, että samassa yhteydessä esitetään luettelma jokamiehen oikeuksista (*Saat...*). Lukijan toimia ei näin yksinomaan rajoiteta, vaan hänelle annetaan muun muassa lupa ”liikkua jalan, hiihtäen tai pyöräillen luonnossa”, ”onkia ja pilkkiä” sekä ”poimia marjoja, sieniä ja kukkia”.

Luettelmat ovat saman sivun vierekkäisillä palstoilla, niin että *Saat*-lista on sivun vasemmalla puoliskolla ja *Et saa* -lista oikealla. Lupalista on siis tarkoitettu luettavaksi ensin. Kielto voikin hahmottaa täsmennyksiksi, joilla lähinnä tarkennetaan edellä mainittuja oikeuksia. Toisaalta kieltolista on pitempi kuin lupalista, mistä saattaa syntyä mielikuva, että lukijaa ohjailaan ensisijaisesti kielloin. Todennäköisesti lukija kuitenkin

ymmärtää, etteivät jokamiehen oikeudet ja niihin liittyvät rajoitukset ole kirjoittajan saanelemia vaan hänen referoimiaan. Luvat ja kiellot perustuvat tässä maan tapaan, joten niillä ei ohjailta yksinomaan lukijaa.

(18) *Polta vain puuta*

Omassa tulipesässä saa polttaa kuivaa, kyllästämätöntä ja maalaamatonta puutavaraa, kuivia risuja sekä sytykkeenä paperia ja pahvia. *Muu jätteiden poltto on kielletty.*

Risujen polttaminen ulkona ei ole suositeltavaa, eikä poltosta saa aiheutua haittaa naapureille eikä ympäristölle. Kysy tarkempia ohjeita oman kuntasi ympäristö- tai paloviranomaisilta.

(KJ:5)

Esimerkissä 18 on kaksi jyrkkää kieltä: *ei(kä) saa* ja *on kielletty*. Ne on arvioitu ankarimmiksi tavoiksi ilmaista kieltä. Kielteinen *saada*-verbi on näistä kahdesta hieman jyrkempi. (Kangasniemi 1992: 121.) Lukijaan kohdistuvaa uhkaa lieventää tässä se, ettei näissä kielloissa käytetä yksikön toista persoonaa. Väliotsikossa kirjoittaja tosin käyttää imperatiivimuotoista lausumaa, joka vastaa merkitykseltään kieltä 'älä polta muuta kuin puuta'. Kirjoittaja ei kuitenkaan näyttäisi olevan kiellon alkuperäinen asettaja, sillä hän kehottaa lukijaa hankkimaan lisätietoja viranomaisilta.

Ohjailun ehdottomuutta vähentää esimerkissä se, ettei jätteiden polttoa kielletä kokonaan. Esimerkin alussa annetaan lupa polttaa takassa puuta sekä pieniä määriä paperia ja pahvia, mikä riittänee useimmille. Kirjoittaja ei tosin näyttäisi torjuvan ajatusta pihakokotakaan: ilmaus *ei ole suositeltavaa* voidaan tulkita niin, että toimintaan ei kannusteta mutta se hyväksytään, kunhan sillä ei aiheuteta häiriötä eikä vahinkoa.

(19) *Turkista ei voi laittaa biojäteastiaan*, sillä turkiksen muokkaamiseen ja värjäämiseen on käytetty voimakkaita kemikaaleja, jotka haittaavat mikrobien toimintaa. Turkis hajoaa niin hitaasti, ettei se ehdi kompostoitua biojätteen mukana. (PP:34)

Esimerkissä 19 kirjoittaja käyttää finiittiverbiä *ei voi*, joka on modaalisuudeltaan moniselitteinen. Se voidaan ymmärtää niin deonttisen kiellon ('ei saa'), dynaamisen mahdottomuuden ('ei ole mahdollista') kuin praktisen kannattamattomuudenkin ('on turha') ilmaukseksi. Toisin kuin voisi luulla, esimerkki ei ole jätteiden lajittelua käsittelevästä tekstijaksosta. Vaikka tekstistä on luettavissa kieltä 'älä pane turkista biojäteastiaan',

kirjoittajan ensisijaisena päämääränä ei ole opastaa, mihin keräysastiaan turkisjätteet kuuluvat. Oikeaa astiaa ei edes mainita tekstissä.

Kirjoittajan tosiasiallinen tavoite käy ilmi sivun otsikosta *Turkistarhauksen ympäristövaikutukset* ja siihen liittyvästä ingressistä. Ingressin alussa kirjoittaja kiteyttää näkökulmansa aiheeseen: ”Turkistuotantoa perustellaan usein sillä, että turkis on ekologinen luonnontuote. Turkistarhat aiheuttavat kuitenkin huomattavia haittoja vesistölle, pohjavesille ja metsille omassa lähiympäristössään.” Tekstin tarkoituksena on siis saada lukija vakuuttuneeksi siitä, että turkikset ovat epäekologisia ja kartettavia tuotteita. Kirjoittajan olennainen sanoma onkin: ’älä käytä turkiksia’. Tätä implisiittistä kieltoa tukee ja aktivoi tieto, etteivät turkikset kelpaa biojätteeksi. Epäekologisuuden vaikutelmaa vahvistaa myös maininta turkisten *voimakkaista kemikaaleista*, jotka saattavat tuoda mieleen vaaralliset ympäristömyrkyt.

- (20) Ihmisen mielipiteiden taustalla vaikuttaa kulttuuri. Se alkaa perheestä – vanhempien mielipiteet heijastuvat omiimme ja perustuvat puolestaan useimmiten yhteiskunnan ja kulttuurin antamiin ajatusmalleihin. Aina tällaiset ajatusmallit eivät ole tosiasioihin perustuvia tai kriittistä tarkastelua kestäviä. Esimerkiksi vielä reilu sata vuotta sitten naisilla ei ollut äänioikeutta, sillä naisia pidettiin kyvyttöminä poliittiseen päätöksentekoon.

Yhteiskunnan käsityksiä ei pidäkään hyväksyä automaattisesti sellaisinaan. Tämä pätee myös tällä hetkellä vallalla olevaan käsitykseen eläimistä. – –

(PP:37)

Esimerkissä 20 kirjoittaja käyttää ohjailuun finiittiverbiä *ei pidä*. Sekin on monitulkin-
tainen. Kyseessä voi olla lausuma, jolla kirjoittaja kieltää lukijaa syyllistymästä laiskaan
ajatteluun ja jolla hän velvoittaa tätä pohtimaan asioita kriittisesti. Heikki Kangasnie-
men (1992: 121) mukaan tällainen kieltävä *ei pidä* vastaisi voimakkuudeltaan ilmausta
ei sovi. Molemmat edustavat lievempää ohjailua kuin ilmaukset *ei voi* ja *ei tule* (mp.)

Muotoa *ei pidä* ei toisaalta ole pakko tulkita kielloksi, vaan sen voi vaihtoehtoisesti
ymmärtää ei-välttämättömyyden ilmaisuksi. Tällöin se vastaisi merkityksiä ’ei tarvitse’
ja ’ei ole pakko’. Lukijalta ei siis kielletäisi mitään, vaan kirjoittaja ohjailisi häntä hie-
novaraisemmin tarjoamalla vain mahdollisuuden olla eri mieltä valtaväestön kanssa.

Vaikkei kirjoittaja kerro suoraan, miten lukijan pitäisi ajatella, hän vihjaa, että yhteiskunnassa vallitseva käsitys eläimistä on moraalisesti arveluttava. Jo yleistiedon perusteella on selvää, että eläinoikeusoppaan kirjoittaja haluaa kyseenalaistaa eläinten huonon kohtelun ja riiston. Tätä tavoitetta tukee kirjoittajan käyttämä esimerkki, joka muistuttaa naisiin kohdistuneesta ankarasta väheksynnästä ja syrjinnästä. Eläinten tämänhetkistä asemaa verrataan tekstissä naisten sortoon, jota on jatkunut kauan ja jota on myös pidetty oikeutettuna. Kirjoittajan viestinä on silloin, että yleinen mielipide saattaa johtaa harhaan: lukijan ei kannata mukailla enemmistöä, sillä se on ollut väärässä ennenkin.

- (21) [1] Liittymisen yhteydessä voit tilata jäteastian. [2] Jäteastioita myydään myös rautakaupoissa, mutta varmista, että astia sopii kuljetusjärjestelmään ja kestää koneellisen tyhjennyksen. [3] Muovinen ja pyörällinen 240 litran jäteastia on pientaloissa useimmiten käytännöllisin. [4] *Metallisia astioita ja jätessäkitelineitä ei enää käytetä.* (KJ:3)

Esimerkissä 21 lukijalle annetaan ohjeita ja suosituksia, jotka koskevat jäteastian hankintaa. Kieltomuotoinen passiivilause tulkitaan tässä yhteydessä niin, että kirjoittaja kehottaa lukijaa olemaan hankkimatta metallista jäteastiaa tai telinettä. Kyseessä ei siis ole neutraali asiointilan kuvaus ('ihmiset eivät enää käytä') vaan kieltö ('älä hanki'). Käytökieltoa ei perustella tekstissä eksplisiittisesti, mutta virkkeessä 2 esitettyjen kriteerien perusteella voidaan olettaa, etteivät kyseiset mallit sovi nykyiseen kuljetusjärjestelmään.

Pragmatiikan kannalta kieltoja ovat myös seuraavat esimerkit, joissa ohjailaan lukijan kulutustottumuksia. Näissä tapauksissa kirjoittaja ei käytä eksplisiittisiä kieltomuotoja.

- (22) *Unohda tarpeettomat antibakteeriset pesuaineet ja lianräjäyttäjät.* (TOY:6)

- (23) *Vältä ylipakattuja tuotteita.* (TSY:8)

Ylemmässä esimerkissä lukijaa kehoitetaan *unohtamaan* eli 'jättämään huomiotta' (KS 2008 s.v. *unohtaa*) tarpeettomat pesu- ja puhdistusaineet. Imperatiivi vastaa siinä merkitykseltään kieltoa 'älä käytä'. Periaatteessa kiellon laajuus jää kuitenkin epäselväksi: kirjoittaja ei täsmennä, ovatko kaikki antibakteeriset pesuaineet ja lianräjäyttäjät turhia vai onko lukijan syytä unohtaa vain sellaiset tuotteet, joille tämä ei keksi käyttöä.

Esimerkin 23 *vältä*-imperatiivi tulkitaan vastaavalla tavalla niin, että 'ylipakattuja tuotteita ei tule hankkia'. Tällaiset *vältä*-muotoiset implisiittiset kiellot ovat aineistossa tavallisia, ja niitä esiintyy kaikissa viidessä oppaassa. Kyseessä onkin aineiston neljänneksi yleisin imperatiivimuoto.¹³ Suosion syynä voi olla se, että myöntömuotoinen *vältä* hahmotetaan helpommin kehotukseksi kuin kieltäväksi määräykseksi. Tällöin se vaikuttaa aavistuksen joustavammalta ohjailulta kuin kielto muotoinen imperatiivi (vrt. *Älä osta ylipakattuja tuotteita*).

- (24) *Aluejätepisteet on tarkoitettu ainoastaan jätehuollon vuosimaksun maksavien asiakkaiden käyttöön.* (KJ:6)

Esimerkissä 24 ilmaistaan samanaikaisesti lupaa ja kieltoa. Lauseen merkitys on deontinen 'aluejätepisteitä saa käyttää vain, jos maksaa jätehuollon vuosimaksun' (eli 'aluejätepisteitä ei saa käyttää, jos ei maksa vuosimaksua'). Modaaliseen tulkintaan vaikuttaa tässä finiittiverbin ja sen aikamuodon merkitys. *Tarkoittaa* ilmaisee kognitiivista toimintaa ('aikoa, ajatella, suunnitella'; KS 2008 s.v. *tarkoittaa*), jonka TU-partisiippi-muoto merkitsee menneessä ajassa tapahtuneeksi. Samalla perfekti-liittotempuksen preesensmuotoinen apuverbi kuitenkin vihjaa, että toiminnasta aiheutuu seurauksia, jotka ulottuvat nykyhetkeen asti. (Ks. VISK 2008: § 1534.) Se, että joku on joskus tarkoitannut aluejätepisteet maksaville asiakkaille, vaikuttaa siis esimerkissä yhä määräävästi – esitelty toimintatapa on normi, jota lukijankin odotetaan noudattavan.

- (25) *Nahkaa pidetään virheellisesti ekologisena luonnonmateriaalina.* (TOY:29)

Esimerkissä 25 kirjoittaja osoittaa virheelliseksi uskomuksen, jonka mukaan nahka olisi ekologinen luonnonmateriaali. Implisiittisesti siinä voidaan tulkita olevan läsnä kielto 'älä usko'. Passiivimuodon epämääräisyys luo tässä käsitystä joukkoharhasta ilman, että syyttävä sormi osoitetaan lukijaan. Vuorovaikutuksen näkökulmasta passiivi onkin kohtelias: kirjoittaja suojelee lukijan kasvoja puhuessaan yleisesti joistain virheellisesti uskovista ihmisistä. Näin hän välttää molemmin puolin kiusallisen viittauksen lukijan ajattelumaailmaan. Lukija toki tuntee omat ajatuksensa ja tietää, lukeutuuko kirjoittajan

¹³ *Vältä*-imperatiiveja on aineistossa 10 kpl, ja niiden osuus on 3 % kaikista lukijaan viittaavista yksikön toisen persoonan finiittiverbeistä (vrt. taulukko 7, s. 92).

tarkoittamaan ihmisjoukkoon; oleellista on, ettei kirjoittaja näytä leimaavan lukijaa harhaoppiseksi.

4.4 Luvat ja myönnytykset

Luvat kuuluvat deonttisen modaalisuuden piiriin, joten ne ilmentävät varsin voimakasta ohjailua. Vaikka lupiin liittyy sinänsä positiivinen 'sallimisen' merkitys, myöntämällä lupia kirjoittaja implikoi, että hän on auktoriteettiasemassa lukijaan nähden. Kirjoittaja osoittaa siis olevansa oikeutettu sanomaan, mitä lukija saa ja ei saa tehdä. Luvan ilmauksilla lukija asemoidaan näin kirjoittajan määräysvaltaan samaan tapaan kuin kielloilla ja määräyksillä.

John Lyonsin (1977) mukaan aktiivisen eli voimakkaan sallimisen lisäksi olisi olemassa myös passiivista eli heikkoa sallimista. Passiivista sallimista kuvaa ajatus, että luvallista on kaikki sellainen toiminta, jota ei ole erikseen kielletty. (Mts. 836–837.) Tässä alaluvussa tarkastelen kuitenkin vain aktiivisia eli enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti ilmaistuja lupia. Olisi näet liioiteltua tulkita, että ympäristöoppaiden kirjoittaja sallisi esimerkiksi kansanmurhan, koska hän ei kiellä sitä tekstissä. Lyonskin tosin toteaa, ettei passiivista sallimista välttämättä tulkita luvaksi käytännössä (mts. 837).

Sallivuutta ilmaistaan aineistossa muun muassa modaaliverbeillä *saada* ja *voida*. Lupina käytetään myös esimerkiksi nesessiivirakenteita *ei tarvitse* ja *ei ole pakko*, jotka kiellentävät 'ei-välttämättömyyttä'. Luviksi tulkitseminen myös erilaiset myönnytykset, joita lukijalle tehdään. Myönnytyksillä kirjoittaja antaa jossain määrin periksi lukijalle, niin että hän luopuu osittain omasta näkökannastaan tai pidättyy esittämästä kovia vaatimuksia.

- (26) *Kiinteistön jätehuollon voi keskeyttää tilapäisesti esimerkiksi lomamatkan tai mökkeilyä ajaksi. Ilmoita jätehuollolle vähintään kaksi viikkoa ennen keskeytyksen alkamista. Keskeytyksen tulee kestää vähintään neljä viikkoa, jotta jätemaksu voidaan jättää perimättä keskeytysajalta. (KJ:3)*

Esimerkissä 26 tuodaan esiin, että lukijan on mahdollista keskeyttää jätetyhjennykset määrääjäksi. Modaaliverbi *voi* ilmaisee tässä deonttisen merkityksen 'on luvallista': kyseessä on mahdollisuus, jonka kirjoittaja jätehuoltoyhtiön edustajana sallii ja jota luki-

jalla ei olisi ilman kirjoittajan myötämielisyyttä. Keskeytymahdollisuudesta on lukijalle hyötyä, sillä hän voi näin säästää jätemaksuissa. Edellytyksenä tosin on, ettei jätteisiin tyhjennetä ainakaan neljään viikkoon.

- (27) Vie keräyslasi hyötyjätepisteessä tai pihalla olevaan lasinkeräysastiaan. Poista korkit ja kannet. *Paperietikettejä ei tarvitse poistaa.* (JJ:9)

Esimerkissä 27 todetaan, että paperietikettien irrottaminen kierrätettävistä lasipulloista ja -purkeista ei ole välttämätöntä. Lausuma on tulkittavissa myönnytykseksi, sillä periaatteessa kirjoittaja olisi voinut määrätä poistamaan etiketit siinä missä korkit ja kannetkin. Lukijaa ei siis vaadita irrottamaan etikettejä, mutta toisaalta häntä ei myöskään kielletä poistamasta niitä: merkitys 'ei-välttämätön' tulkitaan käytännössä niin, että puheena oleva toimintatapa on myös 'mahdollinen' ja 'sallittu' (vrt. *Paperietikettejä ei saa poistaa*) (ks. VISK 2008: § 1613). Muoto *ei tarvitse* korostaa näin lukijan toimintavapautta, sillä se sallii hänen poistaa ja olla poistamatta etikettejä.

- (28) *Metsähallituksen ylläpitämät luontopolut, retkeilyreitit, tulentekopaikat, laavut, autiotuvat ja varaustuvat ovat ilmaiseksi retkeilijöiden käytössä.* (TOY:8)

Esimerkissä 28 lukijalle – potentiaaliselle retkeilijälle – myönnetään lupa käyttää Metsähallituksen hoitamia retkeilyreittejä, tupia sekä nuotio- ja laavupaikkoja. Kyse on referoidusta luvasta, sillä kirjoittaja ei itse ole Metsähallituksen edustaja. Lukijalle ei kuitenkaan käytännössä ole merkitystä sillä, kuka on luvan alkuperäinen antaja: hän voi olettaa, että ympäristöoppaan kirjoittaja on tarkistanut tiedon oikeellisuuden eikä salli oppaassa mitään sellaista, mihin lukijalla ei todellisuudessa olisi lupaa.

Lausumassa sekoittuvat dynaamisen ja deonttisen mahdollisuuden merkitykset. Rakennetta *olla jonkun käytössä* rinnastuu tässä mahdollisuusrakenteeseen *olla käytettävissä*, jolloin puheena olevan mahdollisuuden voi tulkita aiheutuvan olosuhteista (siitä, että esimerkiksi luontopolkuja on ylipäänsä olemassa). Deonttista sävyä lausumaan luo tavun adverbti *ilmaiseksi*, jonka käyttö implikoi, ettei retkeilyn maksuttomuus ole itsensänselvyys. Lukijan mieleen saattaa silloin tulla ajatus, että Metsähallituksen olisi periaatteessa mahdollista periä maksuja retkeilijöiltä. Kirjoittajan lausuma saa näin sallivan

sävyn: Metsähallituksen ymmärretään myöntävän lukijalle luvan, jonka turvin tämä voi retkeillä ilmaiseksi.

- (29) *Villikalojen kohtuullinen syöminen on periaatteessa varsin ekologista, mikäli kalastetaan soutuveneellä tai muuten pienimuotoisesti. Särkikalojen syöminen voi jarruttaa rehevöitymistäkin.* (PP:20–21)

Esimerkin 29 voi tulkita niin, että kirjoittaja antaa siinä lukijalle luvan syödä luonnonkaloja, kunhan tämä noudattaa kohtuutta ja saalis pyydystetään luonnonläheisesti. Eläinten oikeuksia puolustavassa oppaassa tätä voi pitää melko suurena myönnytyksenä (sellaiselle lukijalle, joka haluaa nauttia kalaravintoa). Kirjoittaja ei silti kannusta syömään kalaa, sillä kalastusta ei tarkastella esimerkissä etiikan vaan ekologian näkökulmasta. Kirjoittaja ei täten ota suoraan kantaa toiminnan hyväksyttävyyteen. Kirjoittajan subjektiivinen asenne näkyy lähinnä sanasta *periaatteessa* ('teoriassa'), josta voi lukea vihjeen, että todellisuudessa asia ei ole hänen mielestään aivan yksinkertainen. Lukijan oman tunnon varaan jätetään näin kysymys, oikeuttaako toiminnan ekologisuus tappamaan ja käyttämään ravinnoksi muita eläviä olentoja.

- (30) *Ostoslistan muuttaminen ympäristöystävällisemmäksi ja eläinten oikeudet huomioon ottavaksi ei lopulta vaadi mahdottomia. Omenavalikoimista löytyy usein suomalainen tai ainakin eurooppalainen vaihtoehto. Joskus kannattaa maistaa jauhelihapizzan sijaan kasvispizzaa ja lehmänmaitojäätelön sijaan kaurajäätelöä.* (PP:27)

Esimerkissä 30 kirjoittaja pyrkii vakuuttelemaan, ettei hän vaadi lukijalta suurta elämäntaparemonttia. Päinvastoin kirjoittaja näyttäisi tyytyvän varsin vähään. Tekstin perusteella hänelle riittää se, että lukija suostuu edes joskus valitsemaan kasvispizzaa ja kaurajäätelöä vastaavien liha- ja maitotuotteiden sijaan. Myönnyttelevä vaikutelma syntyy tässä sananvalinnoista *joskus* ja *maistaa*.

Epämääräisen ajan adverbi *joskus* luo esimerkissä mielikuvan, ettei eläinoikeus- ja ympäristöasioita tarvitse ottaa huomioon kaikessa toiminnassa (vrt. *Kannattaa aina valita jauhelihapizzan sijaan kasvispizza*). Ajani ilmaus on kaksitulkintainen: sen voi ymmärtää viittaavan joko toistuviin hetkiin ('joinakin kertoina') tai yhteen tarkemmin määrittelemättömään hetkeen ('jonakin ajankohtana'). Jälkimmäinen merkitys mahdollistaa tul-

kinnan, ettei lukijan tarvitse välttämättä koskea kasvispizzaan eikä kaurajäätelöön kuin kerran elämässään. Samanlaista varovaisuutta ilmentää myös verbi *maistaa*, jota kirjoittaja käyttää *syödä*-verbin asemesta. *Maistaminen* minimoi teon kuormittavuuden, sillä verbillä on merkitys 'syödä tai juoda vähän' (KS 2008 s.v. *maistaa*). Jo yksi haukaus vaikuttaa tällöin riittävältä.

4.5 Kehotukset ja suositukset

Kehotukset muistuttavat määräyksiä sikäli, että molemmissa puhujalla on (esim. institutionaalinen) valta ohjailla puhuteltavaa. Kehotukset eivät kuitenkaan ole yhtä velvoittavia kuin määräykset, koska puhuteltavalle jätetään niissä mahdollisuus kieltäytyä ohjailusta. (Matihaldi 1979: 159.) Tässä alaluvussa tarkastelen kehotusten lisäksi suosituksia, sillä näitä on käytännössä vaikea erottaa toisistaan.

Kehotuksia ja suosituksia ilmaistaan aineistossa muun muassa imperatiivilauseilla ja yksipersonaisella nesessiiviverbillä *kannattaa*. Nämä keinot ovat käytössä kaikissa oppaissa. Suositeltavaa toimintatapaa merkitään myös esimerkiksi performatiiviverbillä *suositella* sekä sellaisilla arvottavilla adjektiiveilla kuin *hyvä*, *suositeltava*, *ekologinen*, *ympäristöystävällinen* ja *eläinystävällinen*. Näiden superlatiivimuodoilla (*paras*, *ekologisin*) osoitetaan lukijalle, että jokin toimintatapa on kirjoittajan mielestä ensisijainen. Komparatiivimuodoilla (*parempi*, *ekologisempi*) voidaan puolestaan vertailla suositeltavaa ja vähemmän suositeltavaa toimintaa. Arvottavien adjektiivien tapaan käyttäytyvät myös adverbit *mieluummin* ja *mieluiten*. Toisinaan suositeltavuuden merkityksen välittää pelkkä *eko*-etuliite: lause *Ekokuluttaja suosii käytettyä tavaraa* (TOY:28) tulkitaan kontekstissa niin, että lukijan kehoitetaan toimivan samoin.

(31) Pakkaa ongelmajätteet hyvin ja säilytä *mieluiten* alkuperäisissä pakkauksissaan. (JJ:4)

Esimerkissä 31 suositus tehdään eksplisiittiseksi adverbilla *mieluiten*. Ensimmäinen imperatiivilause vaikuttaa tällöin käskevämmältä kuin jälkimmäinen: tärkeintä virkkeessä tuntuu olevan, että lukija pakkaa ongelmajätteet huolellisesti. Tämän lisäksi kirjoittaja kuitenkin suosittelee, että lukija käyttäisi jätteiden säilytykseen niiden alkuperäisiä pak-

kauksia. Suositusta ei tässä perustella, mutta yleistiedon nojalla voidaan olettaa, että ongelmajätteet kehoitetaan säilyttämään alkuperäispakkauksissaan, jotteivät ne sekaantuisi muihin jätteisiin ja aiheuttaisi vaaraa. Kyse on siis lukijankin edusta.

(32) *Kompostoi*

Kaikille pientaloille suositellaan eloperäisen jätteen omatoimista kompostointia. Ruokajätettä saa kompostoida jyrсийöiltä suojatussa kompostorissa ja ympärivuotinen kompostointi onnistuu lämpöeristetyssä kompostorissa. Pelkkää puutarhajätettä voi kompostoida myös kehikossa tai avokasassa. – –

(KJ:5)

Esimerkissä 32 käytetään performatiiviverbiä *suositella*. Ensi silmäyksellä näyttäisi olevan kyse eksplisiittisestä suosituksesta, jossa kirjoittaja kehottaa pientalossa asuvaa lukijaa kompostoimaan biojätteensä. Passiivilause jättää kuitenkin avoimeksi, onko suositus kirjoittajan antama. Virke on periaatteessa mahdollista tulkita myös niin, että siinä kerrotaan esimerkiksi viranomaisten suosituksesta. Tällöin kompostointi ei välttämättä olisi kirjoittajan suosittamaa.

Suosituksen tulkitsemista referoiduksi tukevat virkkeet, joissa kirjoittaja kertoo, millaiseen kompostointiin lukijalla on lupa ryhtyä. Koska kirjoittaja viittaa niissä implisiittisesti kuntien jätehuoltomääräyksiin, voidaan olettaa, että suosituskin on lainausta samasta lähteestä. Kirjoittajan voi silti tulkita yhtyvän suositukseen, sillä hän käyttää kapaleen väliotsikkona suoraa toimintakehotusta *Kompostoi*. Siinä ohjailijaksi ymmärretään kirjoittaja itse.

(33) *Haketa risut*

Paras tapa risujen ja oksien hyödyntämiseen on haketus. Hake sopii erinomaisesti istutusten katteeksi ja kompostin seosaineeksi.

– – (KJ:5)

Esimerkissä 33 lauseke *paras tapa* ilmaisee 'tarkoituksenmukaisimman' ja 'hyödyllisimmän' – siis suositeltavimman – menettelytavan (KS 2008 s.v. *paras*). Se, että kirjoittaja mainitsee haketuksen parhaana tapana hyödyntää risut ja oksat, ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että hän suosittelisi hyödyntämään niitä. Väliotsikon imperatiivimuo-

dosta nähdään kuitenkin jälleen, että kirjoittaja todella haluaa lukijan hyödyntävän risut ja oksat. Myös esimerkin viimeinen virke on tulkittavissa suositukseksi: siinä kirjoittaja toteaa, että hake sopii *erinomaisesti* istutuksille ja kompostiin, mistä syntyy käsitys, että sitä on suositeltavaa käyttää juuri näihin tarkoituksiin.

(34) liikkuminen

Ympäristön ja liikkujan terveyden kannalta parasta on omin voimin liikkuminen kävellen tai polkupyörällä.

Joukkoliikenne on myös hiilidioksidipäästöjen kannalta hyvä liikkumisvaihtoehto. Liikkumisessakin on hyvä pohtia rajattoman vapauden ja luonnonvarojen käytön suhdetta.

-- (TSY:6)

Esimerkissä 34 kirjoittaja esittää suosituksia (ja kehotuksia) adjektiiveilla *paras* ja *hyvä*. Näistä ensin mainittu tulkitaan sävyiltään painokkaammaksi. Heikki Kangasniemen tutkimuksessa (1992: 111) koehenkilöt arvioivat, että rakenne *on parasta* ilmaisisi jopa vahvempaa velvoitetta kuin modaaliverbi *tulla* (mutta lievempää kuin esim. *täytyä* ja *pitää*). Rakenteen *on hyvä* pakottavuutta pidettiin sitä vastoin vain vähäisenä (mts. 112).

Tässä tapauksessa *on parasta* -suosituksen ensisijaisuutta korostaa sen asema ingressissä. Lause on lihavoitu kauttaaltaan ja siinä on käytetty suurempaa kirjasinkokoa kuin leipätekstissä. Ohjailun ehdottomuutta vähentää kuitenkin se, että kirjoittaja perustelee suosituksensa. Lausekkeesta *ympäristön ja liikkujan terveyden kannalta* selviää, että kirjoittaja kehottaa lukijaa kulkemaan kävellen tai pyörällä, koska nämä liikkumistavat säästävät eniten ympäristöä ja ovat terveellisiä. Ohjailun noudattamisesta on siis etua lukijalle itselleenkin.

Leipätekstissä kirjoittaja puolustaa myös joukkoliikenteen käyttöä. Suositus ei ole siinä yhtä painokas, koska edellisen virkkeen superlatiivin (*paras*) jälkeen adjektiivin positiivimuoto (*hyvä*) vaikuttaa laimealta. Suosituksen perustelut tuodaan kuitenkin ilmi tässäkin tapauksessa: joukkoliikenne on *hiilidioksidipäästöjen kannalta* varteenotettava vaihtoehto, mikä tarkoittaa, että siitä syntyy vähemmän hiilidioksidipäästöjä kuin yksityisautoilusta.

Perustelut tuovat tässä tekstiin objektiivisen sävyn, varsinkin kun suositukset näyttävät pohjautuvan tosiasioihin eivätkä kirjoittajan mielivaltaan. Perustelut ovat myös eräänlaisia varauksia, joilla kirjoittaja implikoi, että asioita voidaan tarkastella muistakin näkökulmista. Hän ei tule näin väittäneeksi, että kävely, pyöräily ja joukkoliikenteen käyttö olisivat suositeltavimmat vaihtoehdot kaikissa tilanteissa. Lukijalle jääkin vapaus käyttää omaan harkintaansa ja päättää, mikä liikkumistapa on kulloinkin tarkoituksenmukaisin. Tätä valinnanvapautta ilmentää myös esimerkin viimeinen lause, jossa kirjoittaja kehottaa lukijaa pohtimaan, miten tarpeellista tälle on *rajaton vapaus*. Vaikka ilmaus assosioidaan tekstissä luonnonvarojen suruttomaan kuluttamiseen, kirjoittaja ei kiellä lukijalta tätäkään vaihtoehtoa.

- (35) *Paukkupakkasilla suomalaisen kasvihuonetomaatin kasvattaminen vie energiaa jopa enemmän kuin sianlihan tuottaminen. Kannattaakin miettiä, voisiko tuoretomaatin sijaan käyttää tomaattisäilykettä tai tarvitseeko tomaattia talvella välttämättä ollenkaan. (PP:25)*

Esimerkissä 35 esitetään implisiittinen suositus 'vältä suomalaisten tomaattien ostamista talvella'. Kirjoittaja ei tuomitse kasvihuonetomaatteja suoraan, mutta antaa ymmärtää, että niiden tuotanto kuluttaa talviaikaan runsaasti energiaa. Jo maininta energiankulutuksesta riittää leimaamaan tuoretomaatit huonoksi vaihtoehdoksi, sillä ympäristönsuojelutyössä keskeistä on energiansäästö.

Tomaatteja on suositeltavaa välttää myös esimerkin jälkimmäisen virkkeen perusteella. Siinä kirjoittaja ehdottaa tuoretomaattien tilalle tomaattisäilykettä ja herättelee lukijaa pohtimaan, onko tomaatin ympärivuotinen käyttö lopulta tarpeen. *Kannattaa*-verbiin liittyvä *-kin*-partikkeli kytkee lausuman ajatuksellisesti edelliseen virkkeeseen, jolloin syntyy käsitys, että vaihtoehtoisia toimintatapoja on syytä suosia energian säästämiseksi.

Lukijan ohjailu on esimerkissä hienovaraista. Kirjoittaja ei viittaa lukijaan yksikön toisen persoonan muodoilla, vaan käyttää nollapersoonaa, jolloin suosituksen ymmärretään koskevan tasapuolisesti kaikkia. Hän ei myöskään kiellä käyttämästä kasvihuonetomaatteja vaan lähinnä kannustaa harkitsemaan muita mahdollisuuksia. Ohjailun vaativuutta vähentää sekin, että lukijalla on valittavanaan useita vaihtoehtoja: tomaatin mausta ei tarvitse luopua kokonaan, vaan tuoretomaatit voi korvata tomaattisäilykkeellä. Kondi-

tionaalimuoto *voisiko*, jolla kirjoittaja esittää ehdotuksensa, on niin ikään varovaisen kohtelias (vrt. *voiko*).

- (36) *On tärkeää vaikuttaa myös esimerkiksi äänestämällä aidosti ympäristön tilasta huolissaan olevia päättäjiä erilaisiin luottamustoimiin.* Nimenomaan nuorten luulisi olevan kiinnostuneita siitä, onko maapallo elinkelpoinen vielä kun me olemme vanhoja, mutta nuoret aikuiset ovat passiivisin äänestäjäryhmä erilaisissa vaaleissa. *Kannustan siis jokaista äänestämään vaaleissa ympäristötietoista ehdokasta*, oli sitten kyseessä eduskuntavaalit, kunnallisvaalit tai vaikkapa Tamyn edustajiston vaalit. (TOY:2)

Esimerkissä 36 kirjoittaja ilmaisee saman suosituksen kahdesti: ensin arvottavalla predikatiivirakenteella (*on tärkeää*), sitten yksikön ensimmäisen persoonan verbillä (*kannustan*). Ensimmäinen virke on suosituksena epämääräisempi. Siinä sana *esimerkiksi* saattaa johdattaa ajattelemaan, että tärkeintä ei ole äänestäminen vaan vaikuttaminen, joka voi tapahtua muutenkin kuin äänestämällä. Viimeinen virke ilmaisee sen sijaan yksiselitteisesti, että lukijaa ohjataan äänestämään – ja nimenomaan ympäristötietoisia ehdokkaita.

Suosituksen lähde tehdään esimerkin lopussa eksplisiittiseksi: kyseessä on kirjoittajan henkilökohtainen suositus. Yksikön ensimmäisen persoonan käyttöä selittää tässä se, että teksti on oppaan esipuheesta, jossa kirjoittajan persoona on vahvasti läsnä. Henkilökohtaisuuden voi tulkita lisäävän suosituksen painoarvoa, sillä yksikön ensimmäinen persoona tuo lausumaan vetoamuksen vivahteen (vrt. *Jokaisen kannattaa siis äänestää vaaleissa...*). Ohjailun sävyyn vaikuttaa myös verbinvalinta: *kannustaa* saattaa tuoda mieleen esimerkiksi kannustavan yleisön ja kannustavat kotijoukot, jolloin kirjoittajan kin lausuma saa helposti myönteisen sävyn (vrt. *yllytän, patistan, vaadin*).

- (37) Kala

Kala on usein ympäristöystävällisempi valinta kuin punainen liha tai broileri. Kalaa ostaessa kannattaa kuitenkin olla tarkkana. Ryöstökalastuksen seurauksena monet maailman kalaparvista ovat vähentyneet hälyttävästi. Tonnikalaverkkoihin takertuu ja kuolee vuosittain tonnikalojen lisäksi delfiinejä, kilpikonnia ja muita merieläimiä. – – Kalanviljely on suurimpia vesistöjen ja rannikoiden saastuttajia ja rehevöittäjiä, joten *kasvatettu kala ei ole ympäristöystävällinen valinta.* – – Kala on myös potentiaalinen raskasmetallien lähde, sillä varsinkin rasvaisiin kaloihin kertyy ympäristömyrkykky elohopeaa.

Mitä kalaruoasta pitävän sitten kannattaa tehdä? Ostaa kotimaista, vapaana elänyttä kalaa tai lähteä itse ongelle tai pilkille. Jälkimmäisessä tapauksessa on syytä muistaa, että kala tulisi tappaa heti, ei antaa sen hitaasti tukehtua kuoliaaksi.

(TOY:22)

Esimerkissä 37 kerrotaan haitoista, joita kalastus ja kalanviljely aiheuttavat ympäristölle. Ryöstökalastus, rannikoiden saastuminen ja kalaverkkoihin menehtyvät vesieläimet ovat ongelmia, joilla kirjoittaja vetoaa lukijan oikeudentuntoon. Kalan sisältämistä raskasmetalleista puhuminen on puolestaan tulkittavissa uhkakuvilla pelotteluksi. Kirjoittaja tavallaan varoittaa lukijaa: 'nauttimalla kalaa otat riskin, että saat elimistösi ympäristömyrkyä'. Tekstin perusteella syntyykin käsitys, ettei hän pidä kalaa parhaana mahdollisena ruokavalintana.

Toisaalta kirjoittaja ei myöskään täysin torju kalan käyttöä ravintona, sillä se on hänen mukaansa *usein ympäristöystävällisempi* valinta kuin punainen liha tai broileri. Hän siis kehottaa lukijaa syömään mieluummin kalaa kuin muuta lihaa. Kasvatettua kalaa kirjoittaja ei kuitenkaan suosittele, sillä se *ei ole ympäristöystävällinen* tuote. Lukijaa kehoitetaankin tekstissä valppauteen: hänen *kannattaa* olla tarkkana ja ostaa tai pyydystää itse kotimaista luonnonkalaa.

Esimerkin lopussa lukijaa muistutetaan myös siitä, että saalis *tulisi* tappaa heti. Muodot *on syytä* ja *tulisi* ovat lukijaa velvoittavia, mutta niiden sävy ei ole kovin jyrkkä (ks. Kangasniemi 1992: 111–112). Varsinkin konditionaalinen käytöstä syntyy tässä vaikutelma, että kyseessä on moraalinen suositus, jonka noudattaminen jätetään lukijan oman tunnon varaan. (Vrt. *Jälkimmäisessä tapauksessa muista tappaa kala heti. Älä anna sen vain tukehtua kuoliaaksi!*)

(38) *Sopiva lämpötila oleskelutiloille on 20-22 °C, makuuhuoneessa riittää vähempikin lämpö. Asteen lasku huonelämpötilassa vähentää energian kulutusta noin 5%.*
(TOY:5)

Esimerkissä 38 lukijalle suositellaan, että tämä pitäisi kotinsa lämpötilan kurissa. Koska ohjailun motiivina on energiansäästö, voidaan päätellä, ettei kirjoittaja kehota viilentämään asuntoa esimerkiksi ilmastointilaitteella. Tavoitteena on sen sijaan saada lukija lopettamaan tarpeeton lämmittäminen. Lämpötilasuositukset kirjoittaja esittää geneeri-

sinä, yleispätevinä faktoina: *Sopiva lämpötila* tarkoittaa tässä yhteydessä kaikille ihmisille soveltuvaa, 'hyvää' ja 'oikeaa' lämpötilaa (KS 2008 s.v. *sopiva*). Vastaavasti verbillä *riittää* kirjoittaja antaa ymmärtää, että alle 20 celsiusasteen lämpötila 'on tarpeeksi' riippumatta siitä, kenen makuuhuone on kyseessä (mt. s.v. *riittää*).

- (39) Jäteastia tyhjenetään pääsääntöisesti samana viikonpäivänä. Arkipyhäviikoilla tyhjennykset täytyy hoitaa usein neljän työpäivän aikana, jolloin tyhjennyspäivä saattaa muuttua päivää aikaisemmaksi tai myöhemmäksi. Myös keli, teiden liukkaus ja routa saattavat sekoittaa tyhjennysaikataulun tai estää tyhjennykset jopa kokonaan. *Maltti on valttia*: tyhjennykset hoidetaan niin pian kuin mahdollista. (KJ:3)

Esimerkissä 39 lukijaa ohjataan kärsivällisyyteen sanonnalla *maltti on valttia*. Se on alkuun ollut työväenliikkeen käyttämä iskulause, joka perustuu sananparteen *Kellä on maltti, sillä on valtti* (Virkkunen 1974 s.v. *maltti*). Fraasilla kirjoittaja kehottaa lukijaa säilyttämään itsehillintänsä siinäkin tapauksessa, että tämän jätettä ei tyhjenetä oikeassa aikataulussa. Suuttuminen ei kirjoittajan mukaan kannata, sillä jätehuoltoyritys on syytön viivästymisiin: se ei voi mitään pyhäpäiville eikä luonnonvoimille. Lukijalle kuitenkin luvataan, että jätteet haetaan mahdollisimman pian.

4.6 Ehdotukset, ohjeet ja neuvot

Ehdotukset, ohjeet ja neuvot muistuttavat sävyiltään niin paljon toisiaan, että joskus on vaikea erottaa, mistä puheaktista on kulloinkin kyse. Yhteistä näille kaikille on dynaamisen mahdollisuuden merkitys ('sinun on mahdollista'), jolla lukijalle osoitetaan, että hänellä on fyysinen mahdollisuus tai kyky toimia tietyllä tavalla. Näin ilmaistu mahdollisuus voi olla lähtöisin yksilön sisäisistä voimavaroista tai aiheutua ulkoisista olosuhteista; aina ei ole selvää, kummasta on kyse. (VISK 2008: § 1554.) Ehdotuksista, ohjeista ja neuvoista syntyy joka tapauksessa mielikuva, ettei kirjoittaja halua määrällä lukijaa. Tässä alaluvussa analysoimistani esimerkeistä kuitenkin huomataan, etteivät nämä puheaktit aina selvästi eroa velvoittavammista ohjailun muodoista.

Hilkka-Liisa Matihaldi (1979) pitää ehdotuksia jopa yhtenä käskyn alatyypinä, sillä ”niiden puhefunktio on laajasti tulkiten lähinnä käskävä” (mts. 161). Hänen mukaansa ehdotukset eroavat kuitenkin kaikista muista käskytyypeistä siten, että ne eivät ole

puhujakeskeisiä vaan koskevat toimintaa, joka on kuulijan edun mukaista. Ehdotuksista syntyy näin vaikutelma, että puhuteltavaa ei yritetä saada toimimaan puhujan hyväksi vaan omaksi parhaakseen. (Mts. 163–164; ks. myös Green 1975: 123.) Kuulijan hyväksi tapahtumisen merkitys sisältyy Searlen (1969) mukaan myös neuvoihin: ”Advising you is not trying to get you to do something in the sense that requesting is. Advising is more like telling you what is best for you.” (Mts. 67.)

Aineistossa ehdotuksia, ohjeita ja neuvoja ilmaistaan muun muassa imperatiivilauseilla. Väitelauseisiin sama illokutiivinen sävy syntyy usein modaaliverbistä *voida*. Dynaamisen mahdollisuuden merkitystä ilmaistaan kuitenkin myös aivan tavallisilla indikatiivien preesensmuotoisilla verbeillä, jotka tulkitaan modaaliseksi lauseyhteyden perusteella.

- (40) Mitä sinä voit tehdä eläinkokeiden vähentämiseksi? *Osta vain eläinkokein testaamattomia tuotteita ja toivo niitä tavallisiin kaappoihin. Älä syö lääkkeitä turhaan ja panna sairauksien ennaltaehkäisyyn. Lähetä eläinkokeita teettävälle yrityksille palautetta. Lopeta tupakointi. Liity eläinkokeita vastustavaan järjestöön ja toimi!* (TOY:30)

Esimerkissä 40 imperatiivilauseet tulkitaan ohjeiksi, joita noudattamalla lukija voi konkreettisesti vastustaa eläinkokeita. Tekstin tulkintaan vaikuttaa olennaisesti imperatiivilauseita edeltävä kysymyslause, jossa kirjoittaja ilmaisee dynaamista mahdollisuutta finiittiverbillä *voit*. Imperatiivilauseet tulkitaan vastauksiksi tähän kysymykseen, joten dynaamisen mahdollisuuden merkitys tarttuu myös niihin (’voit ostaa...’, ’voit toivoa...’, ’voit olla syömättä...’ jne.). Tekstin sävy on tällöin painostamaton: kirjoittaja ei suoraan kehoita lukijaa toimimaan vaan esittää tälle vain listan mahdollisista toimenpiteistä (vrt. *Mitä sinun kannattaa tehdä eläinkokeiden vähentämiseksi?*). Kontekstin perusteella voidaan tosin olettaa, että kirjoittaja toivoo lukijan myös noudattavan ohjeita.

- (41) *Matkaillessasi voit vähentää päästöjäsi valitsemalla lähellä sijaitsevan ja julkisilla kulkuvälineillä saavutettavan kohteen.* (TSY:6)

Esimerkissä 41 on kyse ohjeesta tai ehdotuksesta. Modaalisen *voida*-verbin käyttö saa jälleen aikaan sen, että päästövähennykset näyttävät vapaaehtoisilta: kirjoittaja ei pakota lukijaa vaan kertoo tälle tämän mahdollisuuksista. Kuten edellisessäkin esimerkissä, lukija tehdään hyvin näkyväksi: virkkeessä on peräti kolme yksikön toisen persoonan

tunnusta. Suora puhuttelu ei kuitenkaan tässä tapauksessa vaaranna lukijan kasvoja, sillä hänen toimintaansa ei rajoiteta. 'Sinä'-muotoja voi päinvastoin pitää jopa kohteliaina, sillä noteeraamalla yksittäisen lukijan kirjoittaja luo mielikuvan heidän tuttavallisuudestaan. Näin syntyy vaikutelma, että kirjoittaja haluaa olla tekemisissä lukijan kanssa ja että hän on valmis päästämään tämän lähelleen. Lukija voi näin tuntea tulevansa sosiaalisesti huomioiduksi ja hyväksytyksi.

- (42) *Kaikkea ruokaa ei tarvitse hankkia kaupasta. Kesällä kannattaa poimia erilaisia marjoja ja säilöä niitä. (TOY:15)*

Esimerkissä 42 kieltomuotoinen modaaliverbi *tarvita* ilmaisee merkityksen 'ei ole välttämätöntä'. Kirjoittaja muistuttaa näin lukijalle, että tällä on mahdollisuus hankkia ruokaa muualtakin kuin kaupasta. Kyseessä on kuitenkin vain ehdotus ja yksi ajateltavissa oleva vaihtoehto. Lukijaa ei kielletä käymästä kaupasta eikä häntä pakoteta esimerkiksi marjastamaan, vaan hän saa vastedeskin hankkia ravintonsa, mistä ja miten tahtoo.

- (43) *Ekokampuskoordinaattorin löydät päätalolta huoneesta E226 ja tavoitat sähköpostitse osoitteesta ekokampuskoordinaattori@uta.fi. Puhelinnumero on 03-3551 7958. (TOY:4)*

Esimerkki 43 on ohje, jolla kirjoittaja neuvoo lukijalle, miten tämä saa tarvittaessa yhteyden ekokampuskoordinaattoriin. Puheenaiheena on henkilö, joka vastaa yliopiston ympäristöasioista. Finiittiverbit *löydät* ja *tavoitat* tulkitaan tässä modaalisuudeltaan dynaamisiksi: lukijalla on mahdollisuus toimia kuvatulla tavalla, mutta häntä ei velvoiteta tapaamiseen eikä muuhunkaan yhteydenpitoon. Vaikka lukijaan ei jälkimmäisessä virkkeessä viitata suoraan, sekin ymmärretään yleistiedon pohjalta niin, että lukija voi halutessaan soittaa ekokampuskoordinaattorin puhelimeen.

- (44) *Liesi puhdistuu vähällä vedellä ja sokeripalalla hankaamalla. (TOY:5)*

- (45) *Kosmetiikkaa voi myös opetella tekemään itse luonnon aineista, esimerkiksi kaurapuurosta tai pellavansiemenlimasta saa kasvonaamion ja kurkkuviipaleet silmillä laskevat turvotusta. (TOY:30)*

Esimerkeissä 44 ja 45 annetaan lukijalle neuvoja siivoukseen ja kauneudenhoitoon. Ensin häntä opastetaan puhdistamaan liesi luonnonläheisesti. Sitten kerrotaan, miten omaa ulkonäköään voi hoitaa kotikonstein. Molemmissa tapauksissa kirjoittaja käyttää geneerisiä lauseita, joissa toimijaksi voidaan ajatella kuka tahansa ihminen. Esimerkissä 44 johdospassiivimuoto *puhdistuu* ilmaisee dynaamisen modaliteetin 'on puhdistettavissa', jolla kuitenkin käytännössä viitataan lukijaan ja hänen toimintamahdollisuuksiinsa. Esimerkistä 45 lukija-agentti häivytetään vastaavasti nollapersoonalla (*saa*) ja ottamalla lauseen subjektiksi teon väline *kurkkuviipaleet* (vrt. *Voit vähentää turvotusta kurkkuviipaleilla*).

- (46) Vältä shoppailua, tuo matkamuistoksi vaikka kaunis kivi tai simpukka rannalta. (TOY:8)

Esimerkki 46 on peräisin tekstijaksosta, jonka otsikko on *Matkailuvinkkejä*. Sanasta *vinkki* syntyy vaikutelma, että tarkoituksena ei ole pakottaa lukijaa vaan antaa tälle hyödyllisiä vihjeitä ja neuvoja. Esimerkkivirkkeen alussa kirjoittaja kehottaa kuitenkin lukijaa välttämään matkamuisto-ostoksia, minkä voidaan tulkita rajoittavan tämän toimintavapautta. Kieltoa pehmentää tässä se, että kirjoittaja tarjoaa shoppailulle vaihtoehdon: hän ehdottaa, että lukija hakisi muistoesineensä suoraan luonnosta.

Ehdotus muistuttaa tässä tapauksessa suositusta, sillä se tulkitaan niin, että kirjoittaja haluaa lukijan mieluummin ottavan rannalta simpukan kuin ostavan mitään tarpeetonta. Kivi ja simpukka ovat vain esimerkkejä kirjoittajan sallimista matkamuistoista: sana *vaikka* osoittaa ne hankintaehdotuksiksi, joiden tehtävänä ei ole rajoittaa lukijan toimia vaan stimuloida tämän ajattelua. Esimerkin perusteella näyttääkin siltä, että lukija voi melko vapaasti päättää, mitä muistoja hankkii, kunhan ne eivät ole ostettuja. Todennäköisesti kirjoittaja olisi tyytyväinen, vaikkei lukija toisi matkoiltaan mitään.

- (47) Termospullo pitää kahvin ja teen lämpimänä. (TOY:5)

Esimerkkiin 47 sisältyy dynaaminen merkitys 'juoma on mahdollista pitää lämpimänä termospullossa'. Tämä itsestäänselvyydeltä vaikuttava väitelause tulkitaan tekstiyhteydessä niin, että kirjoittaja ehdottaa ja suosittaa lukijalle termospullon käyttöä. Näin hän

hienovaraisesti vihjaa, ettei juomien lämpimänä pitämiseen (esim. keittolevyn käyttöön) kannata tuhjata energiaa.

- (48) Mihin laitan hehkulampun ja sulakkeen?
Tavalliseen roskikseen eli kuivajäteastiaan.
 (JJ:14)

Esimerkki 48 on sivulta, jossa teksti noudattaa kysymys–vastaus-palstan kaavaa. Sivun pääotsikko *Mitä usein kysytään?* ohjaa ajattelemaan, että kysymykset ovat aitoja sitaatteja, joita lukuisat eri henkilöt ovat toistelleet. Se, että kysymykset ja vastaukset esitetään oppaassa tähän tapaan, antaa ymmärtää, että näillä tiedoilla on käyttöä myös muille. Kirjoittaja näyttää olettavan, että lukijaa askarruttavat samat kysymykset, sillä muuten niitä olisi turha käsitellä tekstissä. Lukija asemoidaan näin kysyjän rooliin, ja vastaajana toimii kirjoittaja.

Esimerkissä kysymyslause edustaa lukijan sisäistä puhetta, johon kirjoittaja omalla lausumallaan reagoi. Vastaus ymmärretään yleisohjeeksi, joka koskee kaikkia samassa tilanteessa olevia. Yleistiedon perusteella voidaan otaksua, että kyseessä ei tällä kertaa ole harkinnan varaa jättävä ehdotus: todennäköisesti kirjoittaja haluaa, että lukija toimii juuri mainitulla tavalla eikä heitä hehkulamppujaan esimerkiksi lasinkeräysastiaan, jossa ne vaikeuttaisivat jätelasin uudelleenkäyttöä. Deonttista modaliteettia ei kuitenkaan kielennetä eksplisiittisesti, sillä vastauksena toimii elliptinen, verbitön ilmaus (vrt. *Hehkulamppu ja sulake pitää laittaa...*). Näennäisesti onkin kyse vain siitä, että lukija kaipaa neuvoa ja kirjoittaja tarjoaa tälle asiantuntevan avun.

4.7 Kysymykset

Aineistossani ei esiinny niin sanottuja aitoja kysymyksiä, joilla kirjoittaja hakisi puuttuvaa tietoa tai varmistusta johonkin asiaan (esim. *Missä asutte? Veithän kirjeen postiin?*). Osassa oppaista on kuitenkin kysymyksiä, joiden tehtävä on ohjata lukijaa pohtimaan kirjoittajan esiin ottamia asioita. Tällöin lukijaa rohkaistaan itsenäiseen ajatteluun. Aineistossa on myös retorisia kysymyksiä, joilla pyritään kiinnittämään lukijan huomio

johonkin asiaan ja saamaan hänet vakuuttuneeksi jostain. Tulkitsemolemmat kysymystyyppit lukijan ohjailuksi.

Luonto-Liiton ja Animalian opas on tarkastelemistani ainoa, jossa lukijalle annetaan eksplisiittisiä pohdintatehtäviä. Tällaisissa tehtävissä lukijalle esitetään kysymyksiä, joita hänen odotetaan jäävän miettimään. Tehtäväosuuksia on kahdella sivulla, ja kummasakin tapauksessa ne erottuvat selkeästi muusta tekstistä. Tehtävien hahmottamista omaksi kokonaisuudekseen auttaa se, että ne on kehystetty laatikoksi, jossa on keltainen taustaväri. Tehtävälaatikoilla on myös otsikko *Pohdittavaksi*, joka ohjaa tulkitsemaan niissä esitetyn tekstin niin, että siinä pyritään aktivoimaan erityisesti lukijan omaa ajattelua.

(49) Pohdittavaksi:

1. *Onko muilla olennoilla kuin ihmisillä arvoa? Millaisilla olennoilla: gorilloilla, etanoilla, sienillä, puilla, kallioilla? Millaista niiden arvo on? Mikä tekee niistä arvokkaita?*

2. *Kummat ovat tärkeämpiä, yksilöt vai lajit? Jos lajin tai metsän lajien monimuotoisuuden säilyttäminen vaatii yksilöiden tappamista, kumpia tulisi suosia? Miksi?*

-- (PP:7)

Esimerkki 49 tuo mieleen oppikirjoissa käytetyt tehtävät, joiden tarkoituksena on syventää aiheen käsittelyä, testata osaamista ja edistää oppimista. Tässä tapauksessa tehtäviä ei kuitenkaan ole jokaisen käsiteltävän aihekokonaisuuden yhteydessä niin kuin oppikirjoissa yleensä. Kysymykset ovat lisäksi luonteeltaan sellaisia, ettei niihin ole olemassa yhtä oikeaa vastausta. Vaikuttaakin siltä, ettei kirjoittaja kuulustele lukijalta faktatietoa, vaan herättelee arvokeskustelua.

Kirjoittaja itse pysyttelee esimerkissä puolueettomana: hänen oma kantansa asiaan ei välity kysymysten muotoilusta, eikä kysymyksiin esitetä oikeita vastauksia. Kyse ei siis ole suostuttelusta, jolla lukija yritettäisiin saada omaksumaan kirjoittajan näkemykset. Jotain kirjoittajan arvomaailmasta voidaan silti päätellä siitä, että kyseessä on opas, joka keskittyy nimenomaan eläinoikeus- ja ympäristökysymyksiin. Kontekstin perusteella on luultavaa, että kirjoittaja toivoo lukijalta myöntävää vastausta kysymykseen *Onko muilla olennoilla kuin ihmisillä arvoa?* Kyllä-vastauksen odotuksenmukaisuudesta kertoo

sekin, että tehtävän 1 muut kysymykset ovat tarpeettomia ja epäloogisia, jos lukija vastaa ensimmäiseen kysymykseen kieltävästi.

- (50) Eläimillä on tunteita siinä missä ihmiselläkin. *Mitä luulet näiden eläinten tuntevan?* (PP:37)
- (51) *Tiesitkö, että noin kolmannes maailman tupakantumpeista heitetään maahan roskina?* (TOY:14)

Esimerkeissä 50 ja 51 käytetään yksikön toisen persoonan finiittiverbejä *luulet* ja *tiesitkö*, joilla kysymyslauseet kohdennetaan eksplisiittisesti lukijalle. Ensimmäisessä on kyse kuvatekstistä, jossa kirjoittaja ohjaa lukijaa pohtimaan kuvassa esiintyvien eläinten, lemmikkikoiran ja tarhaketun, tunne-elämää. Jälkimmäisessä kirjoittaja ikään kuin tarkistaa, onko *että*-lauseeseen sisältyvä asiain tilan kuvaus kirjoittajan ja lukijan yhteisesti jakamaa tietoa. Käytännössä kysymys on retorinen: lukijan tuskin odotetaan vastaavan siihen. Ennemmin lausuman tarkoituksena on kiinnittää huomiota puheena olevaan ympäristöongelmaan. *Tiesitkö* tuntuu lauseyhteydessä läksyttävältä, sillä kirjoittaja käsittelee roskaamista opettavaiseen ja paheksuvaan sävyyn. Kysymyksen sijaan lausuman funktio voidaankin tulkita painokkaaksi huomautukseksi ('tiesithän', 'paina mieleesi').

4.8 Vetoamukset ja suostuttelut

Vetoamuksissa ja suostutteluissa on kyse lievemmästä vaatimisesta kuin käskyissä, kielloissa ja ohjeissa. Kun kirjoittaja vetoaa tekstissä lukijaan, hän tavallaan kysyy tältä: ”Eikö niin, että olet samaa mieltä kanssani?” (Hakulinen ym. 1980: 24.) Vuorovaikutuksen sävy on tällöin pikemminkin anova kuin käskevä. Vetoamuksia ja suostutteluja yhdistääkin se, että niitä käyttäessään kirjoittaja osoittaa olevansa vuorovaikutuksen heikompi osapuoli. Hän ikään kuin heittäytyy lukijan armoille ja toivoo tältä myötämie-lisyyttä. Lähestymistapa kunnioittaa lukijan itsemääräämisoikeutta, sillä hän on vapaa valitsemaan, suostuuko kirjoittajan ohjailtavaksi vai ei.

Parhaimmillaan vetoamukset ja suostuttelut voivat olla tehokas ohjailukeino, sillä kohteliaisuusyistä – puhujan kasvojen suojelemiseksi – niihin ei mielellään vastata kieltä-

västi. Ympäristöoppaan lukijan ei kuitenkaan tarvitse varoa aiheuttamasta kirjoittajalle mielipahaa, sillä heidän vuorovaikutussuhteensa on olemassa vain kyseisessä tekstissä. Tosiasiallinen kirjoittaja ei todennäköisesti saa tietää, onko hänen tekstillään vaikutusta yksittäiseen lukijaan, joten tämän ei tarvitse suostua ohjailtavaksi vain ollakseen kohtelias. Vetoomusten ja suostutteluiden vaikuttavuutta saattaa toisaalta lisätä se, etteivät ne herätä lukijassa yhtä herkästi vastarintaa kuin toimintavapautta rajoittavat käskyt ja kiellot.

(52) MIKSI OLEN VEGAANI?

Olen valinnut elämäntavakseni veganismin. Vegaani on henkilö, joka syö vain täysin kasviperäistä ruokaa. Tämän lisäksi vegaani välttää kaikkia sellaisia tuotteita ja palveluja, jotka perustuvat eläinten hyväksikäyttämiseen. – – Näen eläinten oikeuksien puolesta kamppailemisen olevan loogista jatkumoa erilaisille vapautusliikkeille, kuten orjien vapautusliikkeelle ja feministiselle liikkeelle. Aikoinaan orjien ja naisten oikeuksien puolestapuhujille naurettiin, mutta eipä naureta enää. Jonkun pitää aina olla edelläkävijä! – – On paitsi eettisempää, myös ekologisempaa syödä suoraan kasviproteiineja kuin kierrättää ne eläinten kautta. – – Vegaanina oleminen on nykyään melko helppoa ja vaivatonta, joten *mikset sinäkin kokeilisi sitä?*

(TOY:23)

Esimerkissä 52 kirjoittaja toivoo lukijan seuraavan hänen esimerkkiään ja ryhtyvän vegaaniksi. Vetoomustaan kirjoittaja perustelee eettisillä ja ekologisilla syillä. Rinnastamalla itsensä varhaisiin tasa-arvotaistelijoihin kirjoittaja vihjaa, että vegaanit ovat aikamme edelläkävijöitä – ihmisiä, joita saatetaan nyt pitää naurettavina mutta joiden ansiot tunnustetaan tulevaisuudessa. Mielikuva edistyksellisestä elämäntavasta voidaan tulkita houkuttimeksi, jolla kirjoittaja yrittää saada lukijasta hengenheimolaisensa.

Eksplisiittisen vetoomuksensa kirjoittaja esittää kielteisessä, syytä koskevassa kysymyslauseessa *mikset sinäkin kokeilisi sitä*. Brownin ja Levinsonin (1978) mukaan tällainen kysymys ilmentää positiivista kohteliaisuutta, sillä se perustuu oletukseen, että puhuja ja puhuteltava ovat yhteistyökumppaneita. Kyseessä on strategia ”Give (or ask for) reasons”. Siinä puhuteltavalta odotetaan optimistisesti, että hän toimii puhujan toivomalla tavalla. Yhteistyöstä kieltäytyminen näyttääkin tulevan kyseeseen vain, jos sille on hyvä selitys. (Mts. 107, 133.) Esimerkin vetoomus nojaa näin ajatukseen, että jos lukijalle ei ole erityistä perustetta vastustaa veganismia, kirjoittajan ja lukijan välinen solidaarisuus on hänelle riittävä syy kokeilla sitä.

Kirjoittaja ilmentää tekstissä myös negatiivista kohteliaisuutta. Hän muun muassa rohkaisee lukijaa elämänmuutokseen verbillä *kokeilla*, mikä on tulkittavissa myönnytykseksi: lukijaa ei pakoteta sitoutumaan veganismiin loppuelämäkseen, vaan pelkkä kokeileminen riittää – ja kokeilun keston saa vieläpä päättää itse. Kun kirjoittaja lisäksi vaakuuttaa, että veganismi on *melko helppoa ja vaivatonta*, syntyy vahva vaikutelma, ettei lukijalta pyydetä kohtuuttomia. Se, että kirjoittaja minimoi tällä tavoin vetoamuksensa kuormittavuuden, rajaa lukijan negatiivisiin kasvoihin kohdistuvan uhkan mahdollisimman vähiin (strategia ”Minimize the imposition”, ks. Brown–Levinson 1978: 136, 181). Tosiasiassa taustalla lienee silti toive, että lukijasta tulisi vegaani pysyvästi.

Esimerkki 52 on sikäli poikkeuksellinen, että kirjoittaja tekee siinä hyvin näkyväksi oman persoonansa. Hän muun muassa puhuu itsestään yksikön ensimmäisessä persoonassa, mikä on aineistossa harvinaista: vastaavanlaisia suoria ’minä’-viittauksia sama kirjoittaja käyttää vain esipuheessa, ja muissa oppaissa niitä ei esiinny lainkaan. Tekstin omakohtaisuudesta syntyy vaikutelma, että kirjoittaja luopuu hetkeksi institutionaalista roolistaan ympäristövalistajana. Esimerkissä hän ei ainakaan ensisijaisesti edusta Tampereen yliopiston ylioppilaskuntaa – toimeksiantajaansa ja oppaan julkaisijaa –, vaan kertoo näkemyksistään yksityishenkilönä. Kyseessä ei siis ole persoonaton, kirjoittajan työnkuvaan kuuluva ohjailu, vaan henkilökohtainen kannanotto sellaisen asian puolesta, joka on hänelle itselleen läheinen ja tärkeä. Asiantuntijaroolista irtautuminen vaikuttaa ohjailun sävyyn, sillä se tekee kirjoittajasta haavoittuvaisemman: todennäköistä on, että hän pahastuu, jos ei saa lukijalta kannatusta elämänarvoilleen. Tunnepitoisuus lisää näin vetoamuksen painoarvoa ja vaikuttavuutta.

Samankaltainen eläinten oikeuksia puolustava vetoamus on esimerkissä 53. Siinäkin lukijan toivotaan tuomitsevan eläinten hyväksikäytön ja ryhtyvän vegaaniksi.

- (53) Eläin, sen paremmin lemmikkikoira, turkiskettu kuin villi naali, ei ole ihmisten tarpeita varten olemassa oleva tuote, vaan olento, jolla on omat kokemuksensa, tarpeensa ja moninaiset edellytykset hyvinvoinnille. *Miksi aiheuttaa eläimille vahinkoa, kun voimme valita toisinkin?* (PP:40)

Vetoamuksen ydinosa on tässä tapauksessa infiniittilauseke *miksi aiheuttaa eläimille vahinkoa*. Se sisältää kirjoittajan implisiittisen kannanoton ’eläimille ei pidä aiheuttaa

vahinkoa'. Vetoomusta tukee argumentti *kun* ('koska') *voimme valita toisinkin*, joka antaa ymmärtää, että eläinten vahingoittamiselle on olemassa varteenotettava eettinen vaihtoehto. Toisin valitsemisen voi tulkita tarkoittavan tässä vegaanista elämäntapaa, vaikkei sitä suoranaisesti mainitakaan. Edeltävän virkkeen perusteella syntyy näet käsitys, että eläimiä vahingoittaa kaikki sellainen toiminta, jossa niitä käytetään jollain tapaa ihmisten tarpeisiin. Esimerkissä rinnastetaan *lemmikkikoira* ja *turkiskettu*, mikä mahdollistaa tulkinnan, ettei seuraeläinten pito ole sen hyväksyttävämpää kuin turkistarhauskaan. Vetoomus on näin sisällöltään vaativampi kuin edellisessä esimerkissä.

- (54) [1] Valtion taloudellinen tuki ei kohdistu kaikkein eettisimpiin ja ekologisimpiin tuotteisiin. [2] Miksi esimerkiksi maitotiloja tuetaan veronmaksajien varoilla niin, että ekologisempi kauramaito maksaa yli kaksinkertaisesti lehmänmaidon verran? [3] *Eikö maataloustukia pitäisi suunnata nykyistä voimakkaammin ekologisesti mielekkään kasviproteiinin tuottamiseen?* (PP:24)

Esimerkissä 54 kirjoittaja kritisoi päättäjiä. Virkkeestä 1 voidaan päätellä, että kirjoittaja on tyytymätön Suomessa harjoitettuun maatalouspolitiikkaan. Lausuman taustajatuksena on, että julkisilla varoilla pitäisi tukea eettisimpiä ja ekologisimpia tuotteita. Tämän mielipiteensä kirjoittaja yrittää saada myös lukijan omaksumaan. Sen sijaan että hän vain toteaisi, mihin maataloustukia pitäisi suunnata, kirjoittaja osoittaakin kaipaavansa kannatusta mielipiteelleen. Kysymyslauseiden käytöstä syntyy vaikutelma, että kirjoittaja kääntyy lukijan puoleen ja haastaa tämän ottamaan kantaa asiaan.

Syytä selvittävä *miksi*-kysymys virkkeessä 2 implikoi, että tilanteen tulisi kirjoittajan mielestä olla toisenlainen (ks. VISK 2008: § 1688). Kysymyksen suostuttelevuutta lisää se, että siihen on vaikea vastata: lukija tuskin tietää, millä perusteella päättäjät tukevat lehmänmaidon tuotantoa. Koska päättäjien oma ääni ei pääse tekstissä kuuluviin, kysymys jää todennäköisesti kokonaan ilman vastausta. Valtion rahankäyttö saadaan näin vaikuttamaan perusteettomalta ja sattumanvaraiselta, mikä tukee kirjoittajan tavoitteita.

Suorimmin kirjoittaja vetoaa lukijaan virkkeessä 3, jossa hän hakee tältä kyllä-vastausta kieltomuotoisella kysymyslauseella. Brownin ja Levinsonin (1978) mukaan tällainen rakenne ilmentää sekä positiivista että negatiivista kohteliaisuutta. Positiivinen kohteliaisuus näkyy esimerkissä siitä, että kirjoittaja odottaa lukijalta samanmielisyyden osoitusta ja antaa näin ymmärtää tuntevansa lukijan toiveet. Samalla kirjoittaja luo vaiku-

telmaa osapuolten yhtenäisyydestä. Hän näyttää olettavan, että heidän ajatuksensa vastaavat toisiaan ja että he haluavat samoja asioita. (Strategia ”Presuppose/raise/assert common ground”, ks. mts. 107, 127–128.)

Negatiivinen kohteliaisuus perustuu puolestaan lausuman kirjaimelliseen tulkintaan, jossa kielteisen kysymyksen voi ajatella ennakoivan kielteistä vastausta. Kirjoittaja osoittaa näin ikään kuin varautuneensa ei-vastaukseen, mikä tarjoaa lukijalle luontevan tilaisuuden vastata ”ei” ja sanoutua irti kirjoittajan näkemyksistä. Tällaista hienovaraisen ohjailun strategiaa nimitetään kohteliaaksi pessimismiksi. (”Be pessimistic”, ks. Brown–Levinson 1978: 135, 178; Lampinen 1990: 80–81.) Merkille pantavaa on, että kirjoittaja samalla riskeeraa omat positiiviset kasvonsa, sillä hän saattaa itsensä alttiiksi torjunnalle.

- (55) Kodeissa tapahtuva lajittelu on toimivan jätehuollon perusta. Lajittelu vähentää kaatopaikalle päätyvän jätteen määrää ja haitallisuutta. *Biojätteen ja ongelmajätteiden lajittelu on erityisen tärkeää.* (KJ:2)

Esimerkki 55 muistuttaa vetoomusta, sillä siitä on luettavissa implisiittinen merkitys ’vaikket lajittelisi mitään muuta, niin lajittele ainakin biojäte ja ongelmajätteet’. Predikatiivilauseke *erityisen tärkeää* näet paljastaa, ettei kaikki jätteiden lajittelu ole kirjoittajan mielestä yhtä merkityksellistä: pääasia tuntuu olevan, että biojäte ja ongelmajätteet saadaan erotelluiksi. Biojätteen ja ongelmajätteiden erikoisasemaa korostaa tekstissä se, ettei tässä yhteydessä edes mainita muita jättejakeita. Tarkemmat lajitteluohjeet löytyvät toki oppaan loppupuolelta.

Vetoomuksen vaikuttavuutta saattaa tässä heikentää se, ettei lukijalle juuri perustella sitä. Esimerkissä kyllä todetaan, että lajittelu vähentää jätteiden haitallisuutta, mutta kirjoittaja ei erittele, millaisia haittoja jätteistä voi aiheutua. *Ongelmajätteet* on nimityksen perusteella helppo tulkita hankaluuksia aiheuttaviksi ja vaarallisiksi, mutta biojätteen haitallisuuden ymmärtäminen vaatii lukijalta enemmän yleistietoa.

4.9 Lupaukset ja uhkaukset

Aineistossa esiintyy kahdenlaisia lupauksia. Osassa lupauksista kirjoittaja sitoutuu itse johonkin toimintaan; osa on puolestaan sellaisia, jotka eivät liity suoraan kirjoittajan toimintaan mutta joissa lukijan luvataan jotenkin hyötyvän ohjailun noudattamisesta. Jälkimmäiset lupaukset ovat aineistossa tavallisempia: lukijalle luvataan monesti, että tämä voi esimerkiksi säästää rahaa toimimalla tietyllä tavalla. Searle (1969: 57) ei pidä tämäntyyppisiä lausumia lupauksina, sillä hänen mukaansa lupausten täytyy koskea puhujan omaa toimintaa. Tässä alaluvussa en kuitenkaan noudata Searlen näkemystä, vaan tulkitsen lupaukset laajemmin, samaan tapaan kuin Minna Sääskilahti (2006: 127–128).

Uhkaukset eroavat lupauksista sikäli, että niiden asiasisältö tulkitaan puhuteltavan kannalta epäedulliseksi (Searle 1969: 58). Uhkauksiksi tulkitsen siten esimerkiksi lausumat, joissa lukijaa pelotellaan vuokrankorotuksilla ja ylimääräisillä kuluilla. Uhkaukset ymmärrän yhtä laajaksi puheaktiluokaksi kuin lupauksetkin: niiden ei välttämättä tarvitse koskea kirjoittajan toimia, vaan uhkauksina voidaan pitää myös kirjoittajan käyttämiä uhkakuvia (ks. myös Sääskilahti 2006: 119). Aineistossani tyypillisimmät uhkat liittyvät rahan menetykseen, mutta sen lisäksi kirjoittaja varoittaa lukijaa muun muassa tarttuvisista taudeista ja jopa maailmanlopusta (ks. esim. 36, s. 46).

(56) *Tietoa kompostoinnista saat soittamalla jäteneuvontaan numeroon 240 5200. (JJ:6)*

Esimerkki 56 voidaan tulkita lausumaksi, jossa lukijalle luvataan antaa lisätietoa kompostoinnista. Lupaus koskee tässä kirjoittajan omaa toimintaa, sillä jäteneuvojana toimii kirjoittajan edustama jätehuolto-yhtiö. Lausuma vastaa näin merkitystä 'Annamme sinulle tietoa kompostoinnista, jos soitat meille'. Kyseessä on siis lupaus, joka täyttää Searlenkin (1969: 57) määritelmän. Tällainen lupaus sisältyy myös seuraavaan esimerkkiin.

(57) *Muista hiekoittaa ja luoda lumet pihatieltä ja jäteastian vierestä. Hyvin hoidetuilla alueilla jätetyhjennykset sujuvat ajallaan ja kuljettajat selviävät työstään mustelmitta. (KJ:4)*

Esimerkissä 57 luvataan lukijalle, että kirjoittajan edustama jätehuolto-yhtiö hoitaa jäte-tyhjennykset aikataulun mukaisesti. Lupaukseen sisältyy kuitenkin varaus, sillä sen ilmaistaan olevan voimassa *hyvin hoidetuilla alueilla*. Tässä tapauksessa ei siis välttämättä riitä, että lukija muistaa hiekoittaa ja luoda lumet mainituista paikoista, vaan myös muiden alueen asukkaiden on toimittava ohjeiden mukaisesti, ennen kuin kirjoittajan lupaus pitää.

(58) *Suunnittelemalla ostosmatkasi ja ostoksesi ennakkoon säästät myös rahaa.* (TSY:8)

(59) *Kansalaisjärjestötoimintaan osallistumalla pääset vaikuttamaan eläinten oikeuksiin ja ympäristön tilaan sekä tutustumaan samanhenkisiin ihmisiin.* (PP:44)

(60) *Järjestöistä saa helposti uusia, samanhenkisiä ystäviä ja sisältöä elämäänsä.* (TOY:32)

Esimerkeissä 58–60 lupauksia käytetään lukijan suostutteluun ja vakuuttamiseen. Ensimmäisessä lukijalle tarjotaan mahdollisuus säästää rahaa: tämän tarvitsee vain suunnitella ostosmatkat ja ostokset etukäteen. Jälkimmäisissä esimerkeissä lukijaa puolestaan houkutellaan mukaan järjestötoimintaan lupaamalla hänelle vaikutusvaltaa, samanhenkistä seuraa (jopa ystäviä) ja sisältöä elämään.

(61) *Sitä paitsi ekoelämä voi olla mukavaa! On vapauttavaa luopua sellaisesta elämästä, jossa pitää jatkuvasti hankkia uutta ja muodikasta tavaraa ja vaatetta, olla trenditietoinen. On oikeasti rentouttavampaa istua junassa tai bussissa vaikkapa lehteä lukien kuin ajaa omalla autolla aamuruuhkassa. On kivaa syödä herkullista luomukasvisruokaa, ja reilun kaupan tuotteiden suosimisesta saa hyvän mielen.* (TOY:2)

Esimerkissä 61 kirjoittaja tuo esiin positiivisia puolia, joita ekologiseen elämäntapaan liittyy. Tekstijakso on oppaan esipuheesta, jossa kirjoittajan persoona on vahvasti läsnä. Esipuheessa kirjoittaja viittaa itseensä yksikön ensimmäisen persoonan verbinmuodoilla, mikä on muualla tekstissä harvinaista. Esipuheen alla on lisäksi hänen nimensä ikään kuin allekirjoituksena. Kyseinen sivu hahmottuu näin kirjoittajan henkilökohtaiseksi puheenvuoroksi, mikä ohjaa tulkitsemaan lausunnot kirjoittajan mielipiteiksi. Niitä voidaan kuitenkin yhtä hyvin pitää lupauksina.

Huomionarvoista on, ettei kirjoittaja käytä esimerkissä yksikön ensimmäisen persoonan muotoja (vrt. *Minusta on kivaa syödä... saan hyvän mielen*). Predikatiivirakenteet *on mukavaa ~ vapauttavaa ~ rentouttavampaa ~ kivaa* ja substantiivilauseke *hyvä mieli* kuvaavat kirjoittajan subjektiivista kokemusta, mutta ne mahdollistavat samalla tulkinnan, että vastaavat elämykset ovat kenen tahansa ulottuvilla. Virkkeiden tulkitsemista lupauksiksi tukee esimerkin alussa käytetty modaaliverbi *voida*, joka tuo tekstiin episteemisen merkityksen 'on mahdollista, että ekoelämä on mukavaa'. Tekstiin sisältyy näin varaus, ettei ekoelämä välttämättä aina ole mukavaa, ainakaan kaikkien mielestä. Jos kyseessä ei olisi lupaus, tällaista varausta ei tarvittaisi. Tällöin kirjoittaja puhuisi ainoastaan omasta kokemuksestaan eikä hänen tarvitsisi ottaa huomioon sanomansa yleistettävyyttä.

- (62) Luomun tuotantoketjua valvotaan maataloilta viimeiseen pakkausvaiheeseen saakka, joten *voit luottaa tuotteen puhtauteen*. (TOY:20)

Lupaukseksi voidaan tulkita myös esimerkki 62, jossa kirjoittaja sitoutuu vahvasti sanoomaansa. Siinä kirjoittaja tavallaan lupaa, että hänen sanansa ovat luottamuksen arvoisia ja tiedot pitävät paikkansa. Vaikka kirjoittaja ei itse valvo luomutuotantoa, hän antaa silti vakuutuksensa tuotteiden puhtaudesta.

- (63) Tehoeläintuotannon vuoksi maailmalla leviävät eläintaudit, esimerkiksi lintuinfluenssa ja BSE eli hullun lehmän tauti. Lintuinfluenssan tyypiset taudit leviävät helposti, kun broilereita pidetään kymmenientuhansien lintujen halleissa huonoissa oloissa. Hullun lehmän tauti alkoi siitä, kun lehmille, märehdiville kasvissyöjille, syötettiin eläinperäistä ravintoa, jopa lajitovereitaan. *Kasvikunnan tuotteista koostettu ruokavalio on siksi myös turvallisempi*. (TOY:21)

Elintarviketurvallisuudesta on kyse myös esimerkissä 63. Tällä kertaa kirjoittaja takaa, että kasvisravinto on lukijalle turvallisempi vaihtoehto kuin eläinkunnan tuotteita sisältävä ruokavalio. Tekstistä voidaan näin lukea myös uhkakuva 'eläinperäiset tuotteet voivat olla vaarallisia'. Kirjoittajan lupaama turva jää kuitenkin epämääräiseksi, sillä hän ei täsmennä, miksi kasvisravinto on turvallisempaa. Yleistieto estää tulkitsemasta tekstiä niin, että kasvisruokavalio voisi kokonaan säästää lukijan eläinperäisiltä taudeilta.

Esimerkiksi tekstissä mainitusta lintuinfluenssasta tiedetään, että se leviää pääasiassa kosketustartuntana eikä yleensä tartu ihmiseen ruoan välityksellä (WHO 2007).

- (64) *Muista, että* vaikka useimmissa opiskelijataloissa sähkö ja vesi sisältyvät kiinteään käyttömaksuun, *vuokrat nousevat jos jokainen tuhlaa sähköä ja vettä.* (TOY:6)

Esimerkissä 64 kirjoittaja esittää uhkauksen. Hän motivoi lukijaa säästämään kotona sähköä ja vettä, jotta tämän vuokra ei kallistuisi. Uhkaava sävy on tässä varsin lievä, sillä kirjoittaja ei uhkaa itse nostaa lukijan vuokraa, vaan hän esittää yleisesti tunnetun syy–seuraus-yhteyden. Uhkaavuutta lieventää myös se, että kirjoittaja toteaa vuokrien nousevan, jos *jokainen* talon asukkaista tuhlaa *sähköä ja vettä* (’sekä sähköä että vettä’). Lausumasta voi näin syntyä vaikutelma, että lukija pystyisi omalla toiminnallaan estämään vuokrankorotukset: riittää, että hän säästää itse edes jompaakumpaa. (Vrt. *Vuokrat nousevat, jos joku tuhlaa sähköä tai vettä.*)

Käytännössä lukijalla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta eliminoida vuokrankorotusten uhkaa, vaikka kirjoittaja niin implikoi. Uhka onkin tässä eriluonteinen kuin esimerkeissä 8 (s. 28) ja 37 (s. 46), joissa lukijaa pelotellaan ylimääräisellä jätemaksulla ja myrkyllisellä kalaravinnolla. Nämä uhkat lukija pystyy halutessaan välttämään, mutta vuokrankorotuksiin hän ei voi vaikuttaa, ellei muuta pois vuokra-asunnosta. Todellisuudessaan vuokria saatetaan nostaa, vaikka vain pieni osa asukkaista tuhlaaisi sähköä tai vettä. Käytännössä vuokrankorotukset eivät aina edes liity sähkön tai veden kulutukseen. Mielikuvana, että lukijalla olisi konkreettinen mahdollisuus vaikuttaa vuokralaskuunsa, tukee kuitenkin kirjoittajan tavoitteita, sillä se kannustaa vähentämään kulutusta.

4.10 Kehut ja moitteet

Kehut ja moitteet tulkitsen ohjailuksi, sillä arvostelemina lausumina ne viestivät lukijalle, millaista toimintaa kirjoittaja pitää toivottavana tai epäsuotavana. Positiivisen arvion voi tulkita kannustavan lukijaa vastaanvalseen toimintaan, kun taas moitteet toimivat implisiittisinä kieltoina (’älä tee näin!’). Aineistossani näistä puheakteista käytetään etupäässä moitteita. Jäteoppaissa kritiikkiä ei esiinny, mutta muissa oppaissa kirjoittaja

kommentoi maailman menoa ja tuo esiin epäkohtia, jotka kaipaavat korjausta. Osa kriitikoista on sellaista, minkä voi tulkita kohdistuvan myös lukijan toimintaan.

Kehuja on aineistossa hyvin niukasti. Esimerkistä 65 sellainen on kuitenkin tulkittavissa, mikäli lukija kuuluu niihin suomalaisiin, jotka kierrättävät paperijätteensä huolellisesti.

- (65) Paperin kierrätys on monille tuttua, sillä *suomalaiset ovat ahkeria paperin kierrättäjiä*. Paperinkeräysastioihin päätyy silti niihin kuulumatonta tavaraa. (TOY:12)

Esimerkin alussa kirjoittaja luonnehtii suomalaisia ahkeriksi paperinkierrättäjiksi. Tekstin tämä osuus voidaan tulkita kehuksi, sillä adjektiivin *ahkera* ('paljon työtä tekevä, uuttera, innokas', KS 2008) liittyy kulttuurissamme positiivisia konnotaatioita (esim. ahkeraa työntekijää ja opiskelijaa arvostetaan). Kontekstin perusteella on myös selvää, että kirjoittaja nimenomaan haluaa suomalaisten kierrättävän paperijätteensä. Hänen voi näin tulkita olevan tyytyväinen suomalaisiin ja kehuvan näitä.

Tekstissä kirjoittaja ei kuitenkaan väitä, että kaikki suomalaiset kierrättäisivät paperinsa sääntillisesti. Kvanttoripronominin *moni* käytöstä syntyy vaikutelma, että joillekuille paperin kierrätys on vielä outo asia (vrt. *Paperin kierrätys on meille kaikille tuttua*). Kehuun liittyy myös moite: seuraavassa virkkeessä kirjoittaja vihjaa, että suomalaiset voisivat olla huoleellisempia ja harkita, mitä panevat paperinkeräysastioihin.

Esimerkissä kirjoittaja ei ota suoraan kantaa siihen, uskooko hän lukijan ansaitsevan toiminnastaan ruusuja vai risuja (vai kenties molempia). *Moni*-sanan merkityksensä 'suuri määrä jonkin ryhmän edustajia' (KS 2008 s.v. *moni*) voi kuitenkin saada sellaisen käsityksen, että lukijan kuulumista ahkeriin paperinkierrättäjiin voisi pitää odotuksenmukaisena. Käytännössä kirjoittaja kehuu silti vain sellaista lukijaa, joka osaa kierrättää paperinsa niin, ettei keräysastiaan päädy vääränlaista sisältöä.

- (66) Ihminen on elänyt sopusoinnussa luonnon kanssa jo kymmeniä tuhansia vuosia. *Nähtävissä on kuitenkin merkkejä, että tämä suhde on vääristynyt. Luontoa on alettu pitää itsestäänselvytenä eikä annettuna lahjana.* (TSY:3)

Esimerkissä 66 kritiikin kohde on *ihminen* ja hänen suhtautumisensa luontoon. Puhe on yksiselitteisesti ihmislajista, sillä yksittäinen ihminen ei voisi elää *kymmeniä tuhansia vuosia*. Moitteeksi lausuma hahmottuu *vääristyä*-verbin perusteella, joka ilmaisee, että ihmisen luontosuhde on muuttunut vääräksi eli moraalisesti tuomittavaksi (KS 2008 s.v. *vääristyä, väärä*). Kirjoittaja osoittaa näin paheksuntaa huonona pitämäänsä kehitystä kohtaan.

Kritiikkiä pehmentää se, ettei kirjoittaja syyllistä yksittäistä lukijaa vaan esittää kielteisen kehityskulun yhteisenä lajin ominaisuutena. Tekstistä syntyy myös vaikutelma, ettei tilanne ole päässyt kovin pahaksi, sillä vääristymisestä on nähtävissä vasta merkkejä. *Merkit* voidaan nimittäin tulkita paitsi 'todisteiksi jostain' myös 'ennusmerkeiksi' (KS 2008 s.v. *merkki*). Jälkimmäinen merkitys mahdollistaa sen, ettei kirjoittajan puhetta luontosuhteen vääristymisestä tarvitse ottaa vakavasti, vaan sanoman voi leimata tietoon perustumattomaksi uskon asiaksi.

Vastaavanlainen epävarmuuden merkitysvivahde on esimerkissä käytetyssä mahdollisuusrakenteessa *on nähtävissä*. Vaikka kyseinen verbiliitto ilmaisee tyypillisesti dynaamista mahdollisuutta ('jotain pystytään näkemään'), tässä tapauksessa merkityksen voi tulkita sisältävän myös episteemisen ulottuvuuden ('saattaa olla, että jotain nähdään'). Mahdollisuusrakenne vastaa näet merkitykseltään lausetta, jossa finiittiverbinä on *voida*-verbin passiivimuoto (VISK 2008: § 1584). Rakenne *on nähtävissä* voidaan siis ajatuksellisesti korvata verbiliitolla *voidaan nähdä*, johon sisältyy yhtä lailla edellä mainittu episteeminen merkitys.

Vaikuttaisikin siltä, että kirjoittaja lieventää moitteensa uhkaavuutta monella tapaa. Ensinnäkään hän ei nuhtele lukijaa suoraan, vaan käyttää esimerkissä geneeristä ihmisviitasta (*ihminen*) ja yleistävää, indefiniittistä passiivia (*on alettu*). Tekstissä ei näin väitetä, että lukija välttämättä kuuluisi ihmisiin, jotka pitävät luontoa itsestäänselvytenä (vrt. *Olemme alkaneet pitää...*). Kirjoittaja suhtautuu sanomaansa muutenkin varauksellisesti: hän ei esitä luontosuhteen vääristymistä ehdottoman varmana tietona (vrt. *Nyt tämä*

suhde on vääristynyt), vaan tulkinnanvaraisena asiana, joka mahdollisesti pitää paikkansa.

- (67) Ympäristö- ja eläinsuojeluongelmilla on pitkälti yhteinen tausta. *Ongelmat aiheutuvat luonnon ja eläinten liian tehokkaasta hyödyntämisestä, jonka yhtenä syynä on ihmisten välineellistävä luontokäsitys.* Mikäli metsä nähdään vain rahasampona tai kettu vain turkiksia tuottavana otuksena, ei metsää tai kettua tällöin kunnioita niiden itsensä vuoksi vaan niiden tuottaman hyödyn vuoksi. Tämä aiheuttaa ongelmia niin luonnolle kuin eläimillekin.

Ilmastonmuutos, elinympäristön pirstoutuminen ja ympäristön kuormittuminen vaarallisilla kemikaaleilla vaikuttavat kaikkien eläinten selviytymiseen ja hyvinvointiin. Eläinten tehotuotanto aiheuttaa vastaavasti hyvinvointiongelmien lisäksi monenlaisia ympäristöongelmia vesistöjen rehevöitymisestä aina ilmastonmuutokseen saakka.

(PP:41)

Myös esimerkissä 67 kritiikki kohdistetaan yleistäen *ihmisiin* ja heidän *välineellistävään luontokäsitykseensä*. Kirjoittaja tuomitsee tekstissä *liian tehokkaan* hyväksikäytön, joka kohdistuu eläimiin ja muuhun luontoon. Hänen mukaansa ajattelutapa, jossa eläimiä ja luontoa arvostetaan ainoastaan niistä saatavan hyödyn vuoksi, on haitallinen ja siitä aiheutuu ongelmia. Kirjoittajan tarkoittamiksi *ongelmiksi* voidaan tässä yhteydessä tulkita ainakin jälkimmäisessä kappaleessa mainitut *vesistöjen rehevöityminen* ja *ilmastonmuutos*.

Esimerkki voidaan ymmärtää myös lukijaan kohdistuvaksi kritiikiksi, sillä on mahdollista, ettei hänkään ole kunnioittanut eläimiä ja luontoa kirjoittajan toivomalla tavalla. Tässäkään tapauksessa lukijaa ei kuitenkaan syyllistetä suoraan. Esimerkissä mainittujen *ihmisten* voi näet tulkita viittaavan epämääräisesti vain 'joihinkin ihmisiin', jolloin kirjoittaja ei tule väittäneeksi, että lukijalla olisi välineellistävä luontokäsitys.

Samanlaista varauksellisuutta ilmentää myös esimerkissä käytetty konjunktio *mikäli*, jonka merkitys on 'siinä tapauksessa että' (KS 2008 s.v. *mikäli*). Tämä konditionaalisen suhteen merkitsin ilmaisee tekstissä ehdon, jonka pitäessä paikkansa on selvää, että ihmisillä on välineellistävä luontokäsitys. Ehtolauseen käytöstä syntyy näin vaikutelma, etteivät kaikki ihmiset ajattele välineellistävästi, vaan paheksuttavasta luontokäsityksestä on kyse vasta, kun tietyt tuntomerkit täyttyvät. Kirjoittajan syyttävä sormi ei siis näytä osoittavan kaikkiin ihmislajin edustajiin, jolloin lukijaakaan ei oikopäätä tuomita. Moitteen sävyä pehmentää sekin, että ehtolauseessa ilmaistut asiointilat ovat tulkinnal-

taan ei-faktiivisia. Kirjoittajan mukaan on mahdollista, että metsää pidetään vain rahasampona ja kettua vain turkiseläimenä, mutta hän ei esitä näitä asiaintiloja varmoina (vrt. *Koska metsä nähdään vain rahasampona ja kettu vain turkiksia tuottavana otuksena, ei metsää eikä kettua kunnioiteta...*).

- (68) [1] Liikenne on yksi suurimpia ilmastonmuutoksen aiheuttajia. [2] Lisääntynyt yksityisautoilu on tuonut mukanaan muitakin ongelmia kuten meluhaitat, maa-alan lisääntyvän käytön teihin ja parkkipaikkoihin (”asfaltoituminen”) sekä pienhiukkaspäästöt. – – [3] Jopa puolet tehdyistä henkilöautomatkoista on alle 6 km mittaisia ja kolmannes peräti alle 3 km mittaisia. [4] *Nämä matkat voisi mainiosti tehdä kävellen, pyöräillen tai julkisia kulkuneuvoja käyttäen.* (TOY:7)

Esimerkissä 68 kirjoittaja arvostelee erityisesti yksityisautoilua. Terävimmän kritiikin voi tulkita kohdistuvan ihmisiin, jotka kulkevat henkilöautolla lyhyitä, alle 6 kilometrin matkoja. Fokuspartikkeleista *jopa* ja *peräti* pystyy päättelemään, että kirjoittaja pitää tällaisten henkilöautomatkojen osuutta suurena. Toteamalla, että kyseiset matkat *voisi mainiosti* kulkea jalan, pyörällä tai julkisilla kulkuneuvoilla, kirjoittaja implikoi, että oman auton käyttö on näissä tapauksissa turhaa. Henkilöauton käyttö hahmottuu tekstissä muita huonommaksi vaihtoehdoksi, sillä aiemmin samassa kappaleessa (virkkeissä 1–2) kerrotaan, että yksityisautoilu aiheuttaa muun muassa ilmastonmuutosta. Mahdollisuutta ilmaiseva finiittiverbi (*voisi*) tulkitaankin todennäköisesti niin, että kirjoittajan mielestä lyhyet matkat pitäisi tehdä kävellen, pyöräillen tai julkisia kulkuneuvoja käyttäen.

Hienovaraiseksi ohjailun tekee se, ettei kritiikin varsinaista kohdetta – ihmistä – mainita, vaan paheksuttava toiminta ja siihen syyllistyvät kätetään abstrakteihin substantiivilausekkeisiin (*liikenne, lisääntynyt yksityisautoilu, tehdyt henkilöautomatkat*). Nämä nominaaliset ilmaukset häivyttävät näkyvistä matkantekijät. Myöskään virkkeessä 4 käytetty nollapersoonaa ei spesifioi ohjailtavaa ihmisryhmää, vaan sanotun esitetään pätevän kehen tahansa. Kirjoittaja ei näin tunnu syyllistävän yksittäisiä ihmisiä.

- (69) On tärkeää vaikuttaa myös esimerkiksi äänestämällä aidosti ympäristön tilasta huolissaan olevia päättäjiä erilaisiin luottamustoimiin. *Nimenomaan nuorten luulisi olevan kiinnostuneita siitä, onko maapallo elinkelpoinen vielä kun me olemme vanhoja, mutta nuoret aikuiset ovat passiivisin äänestäjäryhmä erilaisissa vaaleissa.* (TOY:2)

Esimerkissä 69 nuhteleva sävy syntyy, kun kirjoittajan toivomaa asiaintilaa (konditionaalimuoto *luulisi*) verrataan todellisuuteen (indikatiivimuoto *ovat*). Jälkimmäisen virkkeen alussa kirjoittaja esittää ensin uskovansa optimistisesti, että nuoret olisivat huolissaan ympäristön tilasta ja haluaisivat vaikuttaa sen hyvinvointiin. *Mutta*-lauseessa hän näyttää kuitenkin olevan valmis luopumaan kuvitelmastaan, sillä todellisuudessa nuoret aikuiset ovatkin hänen mukaansa passiivisimpia äänestäjiä. Äänioikeuttaan käyttämättömiä nuoria pidetään siis osoituksena siitä, että kirjoittajan uskomus oli perätön. Näin syntyy vaikutelma, etteivät nuoret välitä ympäristöstä eivätkä maapallon tulevaisuudesta. Moitteella onkin tässä deonttinen sivumerkitys 'nuorten pitäisi olla kiinnostuneita ja äänestää'. Samalla kirjoittaja painottaa, että ympäristönsuojeluun kuuluu olennaisena osana juuri äänestäminen: jos ei äänestä, suhtautuu välinpitämättömästi koko planeettaan.

Vaikka *nuoria aikuisia* moititaankin laiskoiksi ja vastuuntunottomiksi, esimerkin ei tarvitse tulkita syyllistävän koko ikäryhmää. *Äänestäjäryhmästä* puhuminen ohjaa näet ymmärtämään, että tekstissä on kyse yleistyksestä. Todennäköisesti kirjoittaja ei pidä kaikkia nuoria aikuisia passiivisina äänestäjinä, varsinkaan kun hän ilmaisee myös itse kuuluvansa tähän ikäryhmään (*me [nuoret] olemme*). Kritiikin kohde ovatkin lähinnä sellaiset nuoret aikuiset, jotka eivät äänestä säännöllisesti. Lukijan iästä ja äänestysaktiivisuudesta siis riippuu, ojentaako kirjoittaja tekstissä myös häntä.

(70) *Jos kaikilla maapallon ihmisillä olisi sama elintaso kuin suomalaisilla, tarvittaisiin ainakin kaksi maapalloa lisää.* (TSY:8)

Esimerkissä 70 kritiikki kohdistuu suomalaisiin. Tekstistä voidaan lukea implisiittinen moite 'suomalaiset tuhlaavat liiaksi luonnonvaroja'. *Jos*-lause ja konditionaali saavat tässä kontrafaktiivisen eli todenvastaisen tulkinnan: lukijaa ikään kuin muistutetaan (ja syyllistetään) siitä, että kaikilla maailman ihmisillä ei ole yhtä hyvä elintaso kuin suomalaisilla. Puhe suomalaisista voidaan tulkita lukijan kasvojen suojelemiseksi, sillä viittaamalla koko kansakuntaan kirjoittaja ei syyllistä yksin lukijaa. Jos substantiivin *suomalaiset* korvaisi pronomiinilla *sinä*, vaikutelma olisi sen sijaan hyökkäävä.

Yleistävän substantiivilausekkeen käyttö on esimerkissä hienovarainen tapa kritisoida kuluttavaa elämäntapaa. Väitteen ymmärretään kuvaavan suomalaisten keskimääräistä

elintasoa, jolloin se sisältää varauksen, etteivät kaikki suomalaiset elä yhtä tuhlailevasti. Kirjoittaja ei siis sulje pois mahdollisuutta, että lukija kuluttaisi luonnonvaroja vain vähän. Lukijan pääteltäväksi jääkin, millainen hänen elintasonsa on suhteessa muihin suomalaisiin eli onko hänen elintavoissaan kritisoitavaa. Moite toimii näin myös impliittisenä kehotuksena pohtia omia kulutustottumuksiaan ja sitä, mistä mukavuuksista voisi tinkiä.

- (71) *Viime vuosina on Suomeenkin levinnyt pullovesivillitys. Suomessa on kuitenkin niin hyvää hanavettä, että veden ostaminen pulloissa on tuhlausta. Pullovesi vaatii pakkauksen ja kuljetuksen ja on siksi epäekologista.* (TOY:24)

Esimerkissä 71 kirjoittaja kritisoi pullovesiä ja niitä ostavia suomalaisia – mahdollisesti myös lukijaa. Moite kielennetään sanoilla *tuhlaus* ja *epäekologinen*, joilla on pejoratiivinen eli kielteisen sävyinen merkitysvivahde. Kun kirjoittaja luonnehtii pullovettä näillä ilmauksilla, on selvää, ettei hän hyväksy *pullovesivillitystä* vaan pitää sitä paheksuttavana luonnonvarojen haaskauksena. Ilmiön nimeäminen juuri *villitykseksi* tukee tätä näkökulmaa, sillä siihen saatetaan liittää mielikuva hieman hölmöstä tai hallitsemattomasta käyttäytymisestä (vrt. *lahdutusvillitys*, *viidenkymmenen villitys*).

- (72) *Toisaalta länsimaiset ihmiset syövät usein liikaa proteiinia. Elimistöön imeytymätön valkuaisaine erittyy virtsaan. Tukholmassa tehdyn laskelman mukaan kaupungin jätevesien aiheuttamat typpipäästöt pienenisivät kolmanneksella, jos asukkaat puolittaisivat eläinkunnan tuotteiden käytön.* (PP:18)

Esimerkissä 72 kritisoidaan lukijaa, mikäli hän on länsimaalainen, joka syö paljon eläinkunnan tuotteita. Moittiva sävy syntyy adverbista *liikaa*, joka ilmaisee, että proteiinia kulutetaan länsimaissa 'tarpeettoman paljon'. Paheksuntaansa kirjoittaja perustelee typpipäästöillä, joita imeytymätön valkuaisaine aiheuttaa vesistöihin. Ongelman ratkaisuksi tekstissä esitetäänkin ajatus, että länsimaalaiset voisivat puolittaa eläinkunnan tuotteiden käytön. Tukholmassa tehdyllä laskelmalla on näin suostutteleva vaikutus: lukijaa kehoitetaan vähentämään eläinkunnasta peräisin olevaa ravintoa. Sanalla *usein* kirjoittaja tosin esittää varauksen, etteivät kaikki länsimaalaiset syö proteiinia liikaa. Tämä tekee moitteesta hieman epämääräisen, joten lukija ei välttämättä osaa tekstin perusteella sanoa, kohdistuuko kirjoittajan kritiikki häneen.

5 LUKIJASTA TEHDYT OLETUKSET

Ympäristöoppaat, kuten mitkä tahansa tekstit, ovat käytössä olevaa kieltä. Niillä on silloin olemassa jokin yleisö. Tarkastelen tässä analyysiluvussa oletuksia, joita kirjoittaja tekee tekstinsä vastaanottajasta. Pyrin selvittämään, millainen on ympäristöoppaiden ideaalilukija eli ketä niissä ensisijaisesti ohjaillaan.

5.1 Kieli- ja lukutaito

Aineisto koostuu suomenkielisistä oppaista, joten niihin kaikkiin kirjoittuu oletus lukutaitoisesta ja suomen kieltä ymmärtävästä lukijasta. Aineiston selkokielineen opas *Jäteasiaa jokaiselle* poikkeaa kuitenkin muista teksteistä sikäli, että sen kielenkäytössä on pyritty ottamaan huomioon erityisesti sellaiset lukijat, joiden kieli- tai lukutaidossa on puutteita.¹⁴ Keskeisiä selkokirjoittamisen kohderyhmiä ovat esimerkiksi maahanmuuttajat, vanhuksat ja kehitysvammaiset (Kulkki-Nieminen 2010: 30). Mielenkiintoista onkin tutkia, kirjoittuuko oletus suorasanaista kieltä tarvitsevasta lukijasta myös itse tekstiin. Tarkastelen tätä vertaamalla oppaiden kielenaineiksia kvantitatiivisesti.

Selkokieli määritellään yleisimmin kielimuodoksi, joka ”on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi” (Selkokeskuksen määritelmä; ks. Virtanen 2009: 17). Selkokielellä kirjoittaville on olemassa ohjelistoja, joissa muun muassa kehoitetaan käyttämään paljon persoonaan viittaavia sanoja (ks. esim. Tee se helpoksi 2000: 25). Opastekstissä, jonka on tarkoitus ohjata lukijaa, olisi tällöin odotuksenmukaista suosia varsinkin yksikön toisen persoonan muotoja, sillä ne ovat prototyypin ja selkein tapa puhutella tekstin vastaanottajaa. Yksikön toisen persoonan finiittiverbejä onkin selkokielisessä oppaassa selvästi enemmän kuin muussa aineistossani: siinä niiden osuus kaikista finiittiverbeistä on 48 %, kun keskimääräinen osuus on vain 15 % (ks. taulukko 2).

¹⁴ Pirkanmaan Jätehuollon viestintäpäällikkö Sinikka Jalo kertoo, että opas tehtiin yhteistyössä Selkokeskuksen kanssa (henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 23.7.2010).

TAULUKKO 2. Yksikön toisen persoonan finiittiverbit.

opas*	kaikki finiitti-verbit	yksikön toisen persoonan finiittiverbit											
		kaikki		imperat. prees.		ind. prees.		kond. prees.		ind. imperf.		ind. perf.	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
TOY	909	213	23	152	17	55	6	3	0,3	2	0,2	1	0,1
JJ	108	52	48	42	39	10	9						
KJ	184	32	17	22	12	10	5						
TSY	103	32	31	19	18	13	13						
PP	1 054	32	3	16	2	10	0,9	5	0,5	1	0,1		
kaikki	2 358	361	15	251	11	98	4	8	0,3	3	0,1	1	0,0

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

Erot *sinä*-pronominin ja *-si*-possessiivisuffiksin käytössä eivät ole yhtä selkeitä (ks. taulukko 3). Pronominia *sinä* käytetään selkokielisessä tekstissä vain 3 kertaa, mikä on kuitenkin enemmän kuin useimmissa muissa oppaissa. Tamyn oppaassa *sinä*-pronomineja on kaksinkertainen määrä (6 kpl), mutta se on toisaalta myös sivumäärältään yli kaksi kertaa laajempi. Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa käytetään yksikön toisen persoonan pronominista lähinnä puhekielistä varianttia *sä* (5 kpl). Sillä ei kuitenkaan viitata lukijaan, vaan se esiintyy repliikeissä, joilla kuvataan fiktiivisten henkilöihahmojen Susannan ja Lassin keskustelua.

Possessiivisuffiksia *-si* käytetään selko-oppaassa säästeliäästi (2 kpl / 16 sivua). Sivumäärään suhteutettuna sitä tosin esiintyy vielä vähemmän Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa (4 kpl / 48 sivua). Vaikka persoonamuotoisia sanoja kehoitetaan käyttämään selkotehtävissä paljon, *-si*-possessiivisuffiksin vähäisyys on ymmärrettävää: persoonatunnuksen lisääminen sanaan ei varsinaisesti yksinkertaista tekstiä. Lisäksi possessiivisuffiksit ovat puhekielessä harvinaistuneet (Paunonen 1995; ks. myös VISK 2008:

§ 1300), mikä voi motivoida välttämään niitä myös selkotekstissä. Selkokirjoittajan yhtenä ohjenuorana mainitaan näet juuri lyhyiden puhekielen sanojen suosiminen (ks. Tee se helpoksi 2000: 25; Sainio–Rajala 2002: 27).

TAULUKKO 3. Yksikön toisen persoonan muotojen jakauma.

opas*	kaikki	yksikön toisen persoonan muodot									
		finiitti- verbit		-si		sinä		Sinä		sä	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
TOY	245	213	87	26	11	6	2				
JJ	57	52	91	2	4	3	5				
KJ	35	32	91	3	9						
TSY	43	32	74	10	23			1	2		
PP	42	32	76	4	10	1	2			5	12
kaikki	422	361	86	45	11	10	2	1	0,2	5	1

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

Tekstin selkokielisyyttä voi arvioida myös tarkastelemalla, ovatko siinä käytetyt finiitti-
verbit aktiivi- vai passiivimuotoisia. Selkokieliohjeissa kehoitetaan suosimaan aktiivi-
lauseita (ks. Tee se helpoksi 2000: 25–26; Sainio–Rajala 2002: 28). Aineistossa aktii-
vimuotoja käytetään suhteellisesti eniten seurakuntien oppaassa (92 %) ja selko-
oppaassa (90 %). *Kodin jäteopas* eroaa muista passiivisuudellaan: siinä aktiivimuotoja
on selvästi vähiten (73 %). Selkoteksti eroaa tältä osin eniten saman julkaisijan toisesta
oppaasta. (Ks. taulukko 4.)

TAULUKKO 4. Aktiivisten ja passiivisten finiittiverbien jakauma.

opas*	kaikki finiitti-verbit	AKTIIVI		PASSIIVI	
		f	%	f	%
TOY	909	796	88	112	12
JJ	108	97	90	11	10
KJ	184	134	73	50	27
TSY	103	95	92	8	8
PP	1 054	906	86	144	14
kaikki	2 358	2 028	86	325	14

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

Selkokielellä kirjoitettavia on opastettu käyttämään mieluummin myöntö- kuin kieltomuotoisia lauseita, sillä kielteisillä ilmauksilla ”on taipumus saattaa lukija ymmälle” (Tee se helpoksi 2000: 25; ks. myös Sainio–Rajala 2002: 29). Ensi alkuun tuntuikin yllättävältä, että kieltomuotoisia finiittiverbejä on suhteellisesti eniten selkokielellisessä oppaassa sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa (molemmissa 12 %, ks. taulukko 5). Tätä epäodotuksenmukaista tulosta selittää kuitenkin se, että selkotekstissä toistuu kuu-desti imperatiivipari *laita* ja *älä laita*. Näillä finiittiverbeillä lukijalle opastetaan, mitä eri jäteastioihin saa ja ei saa panna. Tekstissä käytetään siis samaa verbiä sekä myöntö-että kieltomuotoisena, mikä luultavasti helpottaa kiellon ymmärtämistä, sillä kielteinen lause tulkitaan myönteisen kautta (ks. Kulkki-Nieminen 2010: 37).

Laskelmat näyttäisivät vahvistavan ajatuksen, että selkokielellisessä oppaassa lukijaa ohjailaan suoremmin kuin muissa oppaissa. Lukijaa puhutellaan siinä paljon yksikön toisen persoonan finiittiverbeillä, joten kirjoittajan käyttämää kieltä on todennäköisesti helppo ymmärtää. Suorasanaisten tekstien sopii eritasoisille lukijoille, mikä tekee potentiaalisen kohdeyleisöstä laajan; selkokielellisyshän ei sulje pois myöskään suomen kieltä täydellisesti ymmärtäviä äidinkieliä lukijoita.

TAULUKKO 5. Myöntö- ja kieltomuotoisten finiittiverbien jakauma.

opas*	kaikki finiitti-verbit	MYÖNTÖMUOTOJA		KIELTOMUOTOJA	
		f	%	f	%
TOY	909	830	91	79	9
JJ	108	95	88	13	12
KJ	184	171	93	13	7
TSY	103	99	96	4	4
PP	1 054	928	88	126	12
kaikki	2 358	2 123	90	235	10

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

Muiden kielellisten piirteiden osalta selkoteksti ei selvästi eroa aineiston muista oppaista. Varsinkin seurakuntien opas ja Tamyn opas vaikuttavat laskelmien perusteella melko selkokielisiltä, joten nekään eivät välttämättä sulkisi pois selkokieltä tarvitsevaa lukijaa. Näiden oppaiden visuaaliset yksityiskohdat (tekstin asettelu, kirjasinkoot ja -tyypit) eivät kuitenkaan noudata selkokieliöhjeissa annettuja suosituksia (ks. Tee se helpoksi 2000: 32–33), joten niitä ei voi pitää selkokielisinä käytännössä. Vähiten selkokielen piirteitä näkyy Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa, jossa toisen persoonan verbimuodot ovat huomattavan harvinaisia. Lukijaan ei viitata tekstissä suoraan kuin satunnaisesti, joten selkokieltä tarvitsevan olisi todennäköisesti vaikea ymmärtää kirjoittajan viestiä.

5.2 Asuinpaikka ja kansalaisuus

Ympäristöoppaat kirjoitetaan usein tietyn paikkakunnan ihmisille, sillä kunnilla saattaa olla erilaisia jätehuoltomääräyksiä. Aineistossani on yksi valtakunnalliseen käyttöön tarkoitettu opas (Luonto-Liiton ja Animalian opas), mutta muut on tuotettu ensisijaisesti Tampereen ja sen lähikuntien ihmisille: *Jäteasiaa jokaiselle* ja *Kodin jäteopas* on tar-

koitettu Pirkanmaalla asuville, Tamyn opas Tampereella opiskeleville ja seurakuntien opas Tampereella työskenteleville. Paikkakunta-kohtaisuus saattaa näkyä jo oppaan niimestä. Esimerkiksi otsikko *Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas* tulkitaan niin, että opas on tarkoitettu varta vasten tamperelaiselle opiskelijalle eikä esimerkiksi joensuulaiselle tai rovaniemeläiselle lukijalle.

(73) *Tämä opas kertoo, miten kodin jätehuolto toimii Pirkanmaalla.* (JJ:3)

(74) Minulla ei ole autoa. Miten pääsen risasta sohvasta eroon?

Maksullinen Repsikka-noutopalvelu auttaa. Palvelun voi tilata *Pirkanmaan Jätehuollon asiakaspalvelusta numerosta 240 5110.*

(JJ:14)

Selkokielisessä oppaassa tehdään heti aluksi selväksi, millä alueella kirjoittajan antamat ohjeet ovat voimassa. Esimerkissä 73 odotuksenmukaiseksi kohdeyleisöksi osoitetaan näin Pirkanmaan asukkaat. Sama lukijaoletus näkyy myöhemmin esimerkissä 74, jossa lukijaa (kysymyksen esittäjää) kehoitetaan soittamaan Pirkanmaan Jätehuollon asiakaspalveluun. Tekstin vastaanottajaksi ymmärretään siinä joku, joka asuu yhtiön toimialueella, sillä yleistiedon perusteella voidaan päätellä, ettei Repsikka-noutopalvelu ole käytettävissä muualla. Alue, jolla Pirkanmaan Jätehuolto huolehtii jätehuollosta, rajoittuu oppaan takakannen mukaan Tampereeseen ja sen 21 ympäristökuntaan.

Oletusta pirkanmaalaisesta lukijasta tukee myös esimerkissä mainittu puhelinnumero, jossa ei ole Pirkanmaan alueen suuntanumeroa 03. Kirjoittaja tuntuu luottavan siihen, että lukija muistaa suuntanumeron ulkoa ja osaa tarvittaessa (esimerkiksi kännykästä soittaessaan) lisätä sen puhelinnumeroon. Pirkanmaalaisilta tämä todennäköisesti onnistuukin, sillä heistä useimpien voi olettaa tuntevan asuinalueensa suuntanumeron.¹⁵ Jos teksti olisi tarkoitettu muillekin kuin pirkanmaalaisille, lukijalta tuskin edellytettäisiin suuntanumeron osaamista.

¹⁵ Esimerkiksi maahanmuuttajalle tai kehitysvammaiselle Suomen puhelinnumerokäytännöt eivät kuitenkaan välttämättä ole tuttuja. Se, että suuntanumero jätetään mainitsematta selkokielisessä tekstissä, onkin yllättävää. Suuntanumero käy ilmi vasta oppaan takakannesta (s. 16), jossa sama puhelinnumero toistetaan. Oppaan uudemmassa painoksessa suuntanumero on merkitty johdonmukaisesti myös leipätekstiin (JJ 2010: 14).

- (75) Jokaisen asuinkiinteistön tulee kuulua järjestettyyn jätehuoltoon, johon liitytään taa-
jama-alueella kiinteistökohtaisesti. *Liittyminen hoituu puhelimitse puh. (03) 240 5110
tai verkossa: www.pirkanmaan-jatehuolto.fi/verkkopalvelut.*

*Liittymisen yhteydessä voit tilata jäteastian. Jäteastioita myydään myös rautakau-
poissa, mutta varmista, että astia sopii kuljetusjärjestelmään ja kestää koneellisen
tyhjennyksen. – – (KJ:3)*

Oletus pirkanmaalaisesta lukijasta kirjoittuu myös *Kodin jäteoppaaseen*. Esimerkissä 75 annetaan ymmärtää, että lukija voi liittyä Pirkanmaan Jätehuollon asiakkaaksi puhelimitse tai internetissä. Samalla hänelle tarjotaan mahdollisuus tilata jäteastia.

- (76) Romunkeräysauto Romu kiertää Pirkanmaata, aikataulut löytyvät Pirkanmaan Jäte-
huollon sivuilta ja vuosittain kotiin jaettavasta kalenterista. (TOY:13)

Myös Tamyn oppaassa kirjoittaja näyttää uskovan, että lukija asuu Pirkanmaalla. Oletus käy ilmi esimerkistä 76, jossa hän kehottaa lukijaa tarkistamaan romunkeräysaikataulun vuosittain kotiin jaettavasta kalenterista. Sanan *koti* tulkitaan viittaavan lukijan(kin) koti-
tiin, sillä kirjoittajan ei olisi järkevää kehottaa lukijaa tarkistamaan aikataulua jonkun
muun kotiin jaetusta kalenterista. Koska puheena on Pirkanmaan Jätehuollon vuosika-
lenteri, voidaan päätellä, että lukijan oletettu koti sijaitsee yhtiön toimialueella Pirkan-
maalla.

Esimerkissä 77 lukijan asuinpaikaksi tarkentuu Tampere. Paikanilmaus *Tampereella*
antaa ymmärtää, että lukija löytää lähimmän hyötyjätepisteen sieltä:

- (77) MISTÄ LÖYDÄN LÄHIMMÄN HYÖTYJÄTEPISTEEN?

Tampereella jätehuollosta vastaa Pirkanmaan jätehuolto. Heidän nettisivuiltaan löy-
dät kätevästi sinulle sopivan hyötyjätepisteen kohdasta Kodin jätteet > vastaanotto-
paikat.

(TOY:14)

Paitsi paikkakuntalaisuuteen, oppaissa on viittauksia myös lukijan kotimaahan ja kansa-
laisuuteen.

- (78) Teknologian huikeasta kehityksestä huolimatta *meille suomalaisille* on edelleen hy-
vin luontevaa olla luonnossa. (TSY:3)

Esimerkissä 78 appositiorakenne *me suomalaiset* osoittaa, että seurakuntien oppaan kirjoittaja kokee kuuluvansa ryhmään *suomalaiset*. Pronomini tulkitaan tässä todennäköisimmin inklusiiviseksi, jolloin myös lukijaksi kirjoittuu suomalainen. Muunmaalaiselle tuskin kuvailtaisiin suomalaisia *me*-muodossa, sillä se korostaisi kirjoittajan ja lukijan eroavuutta. Pikemminkin ilmauksella rakennetaan yhteishenkeä suomalaisen kirjoittajan ja suomalaisen lukijan välille.

Kirjoittajaa ja lukijaa yhdistäväksi tekijäksi ei kirjoitu ainoastaan kansalaisuus, vaan kirjoittaja olettaa, että heillä on myös samanlainen luontosuhde. 'Meinä' puhutellaan sellaisia stereotyyppisiä suomalaisia, joista on *hyvin luontevaa olla luonnossa* eli joiden suhde luontoon on myönteinen ja ongelmaton. Käytännössä *me*-muoto ei siis yhdistä kaikkia suomalaisia vaan jättää huomiotta kansanosan, joka pitää luontoa epämukavana paikkana. Tällaiset ihmiset suljetaan pois lukijakunnasta ja 'meistä suomalaisista'. Samalla heidän kansalaisuutensa kyseenalaistetaan.

- (79) Tavallisesta kaupasta vaatteita ostaessa kannattaa miettiä muutamaa seikkaa. -- *Kotimaassa* ommellun vaatteen ollessa kyseessä tietää, ettei lapsityövoimaa ole käytetty. Vaatteista kannattaa etsiä ympäristömerkkejä. -- Öko-Tex-Standard on pikemminkin tuoteturvallisuusmerkki kuin ympäristömerkki. -- Merkki on käytössä *kotimaisista* yrityksistä esimerkiksi Finlaysonilla ja Nansolla. (TOY:28)

Esimerkissä 79 suomalaiseen lukijaan viittaavat substantiivi *kotimaa* ja adjektiivi *kotimainen*. Tekstissä mainitut Finlayson ja Nanso ovat suomalaisia yrityksiä, joten määrittelemällä ne *kotimaisiksi* kirjoittaja olettaa, että Suomi on myös lukijan kotimaa. Tamyn oppaan lukijaksi kirjoittuu siis Suomen kansalainen tai sellainen muun maan kansalainen, jonka koti on Suomessa (KS 2008 s.v. *kotimaa*).

Seuraavat esimerkit ovat Luonto-Liiton ja Animalian oppaasta.

- (80) *Länsimaih*in tuodaan rehua myös sellaisilta alueilta, joilla paikallinen väestö ei saa riittävästi syödäkseen. (PP:19)
- (81) *Suomessa* ongelmana ei ole liikalaidunnus - poroja lukuun ottamatta. *Täällä* haastetaan on palauttaa lehmät laiduntamaan luonnonniityille ja kedoille. (PP:19)

Esimerkissä 80 rehukuljetuksia tarkastellaan länsimaiden näkökulmasta. Verbin *tuoda* merkitykseen sisältyy näet ajatus, että jotain siirretään lähemmäs jostain tilanteen kannalta kauempaa (KS 2008 s.v. *tuoda*). Länsimaat näyttävät näin olevan lähempänä kirjoittajaa kuin ne nälkää näkevien asuinalueet, joilta rehu on peräisin (vrt. *Länsimaihin viedään...*). Esimerkissä 81 sana *täällä* tarkoittaa vastaavasti paikkaa, jossa kirjoittaja itse on (KS 2008 s.v. *täällä*). Kyseessä on deiktis-anaforinen ilmaus, joka viittaa edellisessä virkkeessä mainittuun *Suomeen*. Esimerkkien perusteella voidaankin päätellä, että kirjoittaja asuu tai ainakin oleskelee länsimaissa ja Suomessa. Sananvalinnat kertovat ennen kaikkea kirjoittajan elinpiiristä, mutta niiden voi tulkita viittaavan yhtä lailla lukijankin olinpaikkaan.

Myös esimerkissä 82 viitataan lukijan maantieteelliseen sijaintiin. 'Meillä', joihin lukijan oletetaan kuuluvan, tarkoitetaan Suomessa (tai yhtä pohjoisessa) asuvia ihmisiä:

- (82) Supikoira on siitä erikoinen koiraeläin, että se nukkuu *meidän leveysasteillamme* talviunta kuten karhu. (PP:30)

5.3 Ikä

Tamyn sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaissa lukijaa puhutellaan tietyn ikäryhmän edustajana. Molemmissa lukijan oletetaan kuuluvan nuoriin tai nuoriin aikuisiin.

- (83) On tärkeää vaikuttaa myös esimerkiksi äänestämällä aidosti ympäristön tilasta huolissaan olevia päättäjiä erilaisiin luottamustoimiin. Nimenomaan *nuorten* luulisi olevan kiinnostuneita siitä, onko maapallo elinkelpoinen vielä kun *me olemme* vanhoja, mutta *nuoret aikuiset* ovat passiivisin äänestäjäryhmä erilaisissa vaaleissa. (TOY:2)

Esimerkissä 83 pronominin *me* ja finiittiverbin *olemme* tulkitaan viittaavan samoihin henkilöihin kuin *nuorten* ja *nuorten aikuisten*. Tamyn oppaan lukijaksi kirjoittuu näin äänestysikärajan ylittänyt nuori aikuinen. 'Meidän' vanhuus vaikuttaa tekstissä kaukaiselta: kirjoittaja pitää mahdollisena, etteivät maapallon elinolot enää tuolloin sovellu ihmisille.

- (84) *Isovanhempiemme* lapsuudessa kanoja ruokittiin keittiötähteillä, ja karja laidunsi niityillä. Kalaa saatiin soutuveneellä lähijärveltä. Nykyisin lihantuotanto on teollista ja siitä aiheutuu vakavia ympäristöhaittoja. (PP:16)

Esimerkissä 84 rinnastetaan menneisyys ja nykyisyys. Ensin kerrotaan menneestä maailmasta, isovanhempien lapsuusajasta, jolloin *kanoja ruokittiin keittiötähteillä, karja laidunsi niityillä* ja *kalaa saatiin soutuveneellä lähijärveltä*. Finiittiverbien imperfekti-muodot antavat ymmärtää, etteivät kuvaukset päde enää nykyaikana, jolloin *lihantuotanto on teollista*. Possessiivisuffiksi *-mme* viittaa esimerkissä tämän aikakauden nuoriin – ja samalla lukijaan. ’Meidän’ ikä käy selville viittauksesta, joka kohdistuu kahden sukupolven päähän *isovanhempiemme* lapsuuteen. Huomionarvoista on, ettei puheena ole ’meidän’ vanhempien lapsuus, saati ’meidän’ oma lapsuus. Kanoja lienee ruokittu keittiötähteillä vielä silloinkin, kun nykyajan keski-ikäiset suomalaiset olivat lapsia. Näitä nuoruutensa ohittaneita ei kuitenkaan puhutella tekstissä ’meinä’ (vrt. *Lapsuudesamme...*).

’Meidän’ tarkempi ikä voidaan määrittää seuraavan esimerkin perusteella.

- (85) Ei tarvitse olla täydellinen vaikuttaakseen eläinten oikeuksiin ja ympäristön tilaan.
Vaikkei voisikaan luopua mopolla ajelusta, voi vaikuttaa muilla keinoin. Valintatilanteita tulee vastaan joka kulmassa. (PP:4)

Esimerkissä 85 ei viitata lukijaan suoraan, sillä siinä käytetään nollapersoonaa. Huomionarvoista on kuitenkin se, että kirjoittaja mainitsee *mopolla ajelun* esimerkkinä sellaisesta toiminnasta, josta (lukijankaan) ei ole välttämätöntä luopua. Koska puheena on juuri mopolla ajelu, voidaan päätellä jotain oletetun lukijan iästä. *Ajokorttiasetuksen* (7.9.1990/845) mukaan mopoilijan pitää olla täyttänyt 15 vuotta, joten esimerkin perusteella näyttää siltä, että lukijan ajatellaan olevan ainakin tämänikäinen. Kirjoittajan käyttämä havainnollistus olisi muuten kohdeyleisön näkökulmasta irrelevantti.

Mopolla ajelusta voidaan tehdä edelleen oletus, että tekstin ideaalilukija on alle 18-vuotias. Täysi-ikäistä lukijaa lähestyttäisiin luultavasti pikemminkin yksityisautoilua koskevalla esimerkillä, sillä henkilöautoa ajavat kaikenikäiset aikuiset. Mopo sen sijaan mielletään usein lähinnä nuorten (ja vanhojen miesten) kulkuvälineeksi.

Vaikka kirjoittaja ei väitä, että lukija kulkisi mopolla, hän tuntuu pitävän ajatusta mahdollisena. Asiasisällön perusteella voidaan olettaa, että teksti on suunnattu erityisesti 15–17-vuotiaille, sillä tämänikäisten on jo luvallista ajaa mopoa. He eivät kuitenkaan ole vielä tarpeeksi vanhoja autoilemaan, mikä selittäisi sen, ettei kirjoittaja käytä esimerkkinä prototyypisempää *autolla ajelua*.

5.4 Sukupuoli

Aineistossa ei ole suoria viittauksia lukijan sukupuoleen. Tamyn sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaissa on silti kohtia, jotka on suunnattu etupäässä naisille tai joissa muuten korostuu naisnäkökulma. Naisten ”suosiminen” on tulkittavissa jopa niin, että lukijan oletetaan olevan enemmän nainen kuin mies. Tämä päätelmä voidaan tehdä etenkin Luonto-Liiton ja Animalian oppaasta.

- (86) [1] Kuukautissiteet ja vauvanvaipat ovat iso osa kaatopaikkojen jätettä. [2] Ekokaupoissa myydään kestokuukautissuojia, kuten kuukuppeja ja kestoiteitä. [3] Ekokauppojen valikoimissa on myös luomupuuvillasta valmistettuja, valkaisuaineita sisältäviä tamponesekä kuukautissieniä. [4] Vauvoille on saatavana monentyypisiä kesto-vaippoja. [5] Kestovaippoja saa nykyään jo äitiyspakkauksen mukana, ja niitä kannattaa opetella käyttämään! (TOY:29)

Esimerkistä 86 voi asiasisällön perusteella päätellä, että virkkeet 2–3 on tarkoitettu ohjeeksi lukijalle, joka ostaa ja käyttää kuukautissuojia. Tavoitelluksi yleisöksi rajautuvat tällöin sukukypsät (prototyypiset) naiset, jotka eivät ole ohittaneet hedelmällisyysikää. Tulkintaa lisääntymisikäisestä naislukijasta tukevat myös virkkeet 4–5, joissa kerrotaan vauvanvaipoista. Niissä kirjoittaja implikoi, että lukijalla saattaa nyt tai tulevaisuudessa olla hoidettavanaan omia lapsia. Kun siteet ja vaipat on tekstissä rinnastettu, syntyy vaikutelma, että ideaalilukija on joku, jolla on kuukautiset ja vauva – siis (todennäköinen) nainen.

Se, että kuukautissuojista ja vauvanvaipoista kerrotaan samassa kappaleessa ja jopa samassa lauseessa (virke 1), saa aikaan, että vaippojen hankkiminenkin assosioituu herkästi ”naisten asiaksi”. Tekstin voi tällä perusteella tulkita ylläpitävän stereotyyppistä sukupuolijärjestystä, jossa lastenhoito on ensisijaisesti naisten tehtävä. Myös kirjoittajan

mainitsema *äitiyspakkaus* ohjaa tulkitsemaan tekstiä niin, että siinä puhutellaan pikeminkin naista – potentiaalista äitiä – kuin miestä. Toisaalta tekstissä ei väitetä, että lukija välttämättä tarvitsisi kuukautissuojia tai vauvanvaiippoja (vrt. *Osta kuukautissuojasi ekokaupoista*). Lukija, joka ei menstruoivai tai joka ei jostain syystä voi tai halua saada lapsia, pystyy ohittamaan virkkeet itselleen merkityksettöminä.

- (87) Koska filosofia on olennaisesti kysymistä, on hyvä pohtia välillä ongelmia. Niistä saa enemmän irti, jos ei tyydy vain vastaamaan, vaan etsimään myös mahdollisia vastaväitteitä vastauksilleen eli asettumaan “vastustajansa” *hameeseen* tai *housuihin*. (PP:7)

Esimerkki 87 sisältää huomiota herättävän sanonnan *asettua “vastustajansa” hameeseen tai housuihin*. Kyseessä on muunnos idiomista *olla jonkun housuissa* (‘olla jonkun asemassa’, SMS 1992 s.v. *housut*). Se, että kirjoittaja mainitsee *housujen* lisäksi *hameen*, tuo mukaan naisnäkökulman. Vaikka housut eivät nyky-Suomessa ole yksinomaan miesten vaate, hame assosioituu meillä vahvasti naissukupuoleen. Rinnastus *hame-housut* tuokin mieleen perinteisen, sukupuolittuneen pukeutumiskulttuurin, jossa naiset ovat käyttäneet hametta ja miehet housuja.

Esimerkissä *hame* mainitaan ennen *housuja*, mikä synnyttää vaikutelman sen ensisijaisuudesta. Asetelma herättää huomiota, sillä Suomessa housut ovat usein tyypillisempi asuste kuin hame. Päinvastaista järjestystä tukisivat myös tutkimukset, joiden mukaan ihmisen prototyyppiä ajatellaan useammin mies kuin nainen.¹⁶ Tämän niin kutsutun ihmisen = mies -vinouman voisi olettaa vaikuttavan esimerkissä niin, että *housut* (ihmisen prototyyppiin, miehen, asuste) mainittaisiin tekstissä ennen *hametta*. Internethakujen perusteella tämä onkin tavallisempi järjestys.¹⁷

Esimerkissä kirjoittaja tuntuu vastustavan mieskeskeistä kieltä, sillä hän ei tyydy tavanomaiseen *olla jonkun housuissa* -sanontaan. Näkökulma on tasa-arvoisempi, kun sekä *hame* että *housut* mainitaan. Mielenkiintoista on kuitenkin se, ettei kirjoittaja käytä *asema*-sanaa, jolla viittaukset sukupuoliin voisi kokonaan välttää. *Hame* onkin tässä ta-

¹⁶ Tämän Jeanette Silveiran (1980) hypoteesin osoittavat paikkansapitäväksi esimerkiksi Mykol C. Hamiltonin (1991) ja Mila Engelbergin (2001) tutkimukset.

¹⁷ Google-haulla ”housut ja hameet” sain tulokseksi n. 2 130 000 osumaa; Yahoossa sama hakulauseke tuotti osumia n. 15 100. Haku ”hameet ja housut” tuotti selvästi vähemmän osumia: Googlessa n. 36 800 osumaa ja Yahoossa ainoastaan 67 osumaa. (<http://www.google.fi>; <http://fi.search.yahoo.com> 26.8.2010.)

pauksessa mahdollista tulkita feministiseksi kannanotoksi, sillä sen käyttö ennen housu- ja implikoi, että filosofiseen väittelyyn osallistuvalla on todennäköisemmin hame kuin housut (eli hän on todennäköisemmin nainen kuin mies). Tekstin feminisismi herättää puolestaan kysymyksen, onko se suunnattu erityisesti naislukijoille. Naissympatioita on oppaassa enemmänkin, mikä nähdään seuraavista esimerkeistä.

- (88) Kuvitellaan, että kolmannen maailmansodan jäljiltä henkiin olisi jäänyt enää yksi ainoa ihminen. – – Kuvitellaan vielä, että hänellä olisi pommi, joka tuhoaisi kaiken elävän maan päältä. Olisiko oikein laukaista tuo pommi?
- – Kuvitellaan, että Susanna vastaa pommikysymykseen ”en”, mutta Lassi sanoo ”totta hitossa painaisin”. He siis arvostavat eri asioita ja alkavat väitellä, kumpi on oikeassa. – –
- S: ”Lassi! Kaikki eläimet kuolisi, ja kaikki kasvitkin! Ei voi olla oikein tappaa eläviä olentoja ilman mitään syytä!”
- L: ”Miten niin ilman syytä?! Mähän saisin siitä suunnatonta iloa irti! Katsoisin, kun kaikki palaisi!”
- – Heidän keskustelussaan selvisi, että Susanna arvostaa elämää ja pitää sen vahingoittamista niin vakavana asiana, että se vaatii hyviä perusteita. – –
- Keskustelussa Lassi oli ihmiskeskeinen ja sitä mieltä, että luontoa saa kohdella miten tahansa. Susanna huomioi myös muun luonnon.
- (PP:5–6)

Esimerkissä 88 lukijalle esitellään kaksi fiktiivistä ihmishahmoa, joiden nimet ovat *Susanna* ja *Lassi*. Nimien perusteella voidaan olettaa, että Susanna on nainen ja Lassi mies. Hahmojen edustamat sukupuolet näyttäytyvät tekstissä toistensa vastakohtina: Susanna (nainen) kuvataan hyvántahtoiseksi ihmiseksi, joka ”arvostaa elämää ja pitää sen vahingoittamista niin vakavana asiana, että se vaatii hyviä perusteita”. Lassi (mies) on sen sijaan ”ihmiskeskeinen ja sitä mieltä, että luontoa saa kohdella miten tahansa”. Tarina liittyy siis naiseen lähinnä myönteisiksi tulkittavia ominaisuuksia, kun taas miehestä annetaan yksipuolisen itsekäs kuva.

Lassiin yhdistetään tarinassa jopa sadistin ja pyromaanin piirteitä, mikä huomataan repliikistä ”– – *Mähän saisin siitä suunnatonta iloa irti! Katsoisin, kun kaikki palaisi!*”. Ratkaisu korostaa entisestään Susannan paremmuutta ja moraalista edelläkävijyyttä. Susanna on myös tarinan konkreettinen sankari, sillä hän onnistuu romuttamaan kilpikumppaninsa perustelut ja voittaa väittelyn. Nainen näyttää tällöin kykenevän syvällisempään ajatteluun kuin mies.

Samankaltainen sukupuolten vastakkainasettelu toistuu oppaassa myöhemminkin.

- (89) [1] Jokaisella ihmisellä on jonkinlainen käsitys eläimistä. [2] *Toisen mielestä eläimet ovat olentoja, joiden tarpeet täyttyvät syömällä ja nukkumalla, ja joiden kasvattaminen häkissä ihmisen tarkoituksena varten on luonnollista ja hyväksyttävää.* [3] *Toinen voi väittää, että eläimet ovat omanlaisiaan tuntevia yksilöitä, joilla on erilaisia kykyjä, ja joiden hyväksikäyttö on moraalisesti ongelmallista.* [4] Erilaiset käsitykset törmäävät yhä useammin. [5] Mitä tehdä, kun *Villen ja Veeran mielipiteet ovat täysin vastakkaiset?* (PP:37)

Esimerkissä 89 esiintyvät fiktiiviset *Ville* ('mies') ja *Veera* ('nainen'). Tässäkin tapauksessa sukupuolet kontrastoidaan, sillä kirjoittajan mukaan Villen ja Veeran mielipiteet ovat *täysin vastakkaiset*. Villen ja Veeran näkökantoja ei ilmaista suoraan, mutta samassa yhteydessä esitetään eläinten oikeuksista kaksi vastakkaista näkemystä, jotka voidaan tulkita heidän ajatuksikseen. Koska Ville mainitaan tekstissä ennen Veeraa, Villen mielipiteeksi hahmotetaan todennäköisesti ensimmäisenä esitetty näkökanta (virke 2) ja Veeran mielipiteeksi jälkimmäinen (virke 3). Tällöin mies on hahmoista se, joka hyväksyy eläinten vangitsemisen ja hyväksikäytön. Naisesta sen sijaan piirretään jälleen eettisempi ja tiedostavampi kuva, sillä hän kyseenalaistaa moraalisesti ongelmalliset käytännöt ja asettuu puolustamaan heikompien oikeuksia.

Pari sivua myöhemmin Villen ja Veeran tarina jatkuu.

- (90) Ihmisten välisessä arvottamisessa älykkyyttä ei pidetä useinkaan tärkeänä: *matematiikkaa heikommin taitava Ville ei ole sen arvottomampi kuin matemaattisesti lahjakas Veera.* (PP:39)

Esimerkissä 90 Ville esitetään lahjattomampana ja vähemmän älykkäänä kuin Veera, vaikka puheena onkin vain matemaattinen osaaminen. Aiemmin (edellisessä esimerkissä) esiin tuotu Villen ja Veeran täydellinen erimielisyys saattaa kuitenkin johdattaa ajattelemaan, että myös hahmojen muut ominaisuudet ovat hyvin kaukana toisistaan. Veera näyttäytyy siinä tapauksessa erittäin lahjakkaana ja Ville todella taitamattomana. Vaikka esimerkissä mainitaan, ettei Ville ole Veeraa arvottomampi, roolijako on selvä: nainen on voittaja ja mies häviöjä.

Esimerkissä huomiota herättää myös se, että älykkyyden mittarina on juuri matemaattinen osaaminen. Teksti ei näin tue sukupuolistereotyyppia, jonka mukaan miehet olisivat

keskimäärin naisia lahjakkaampia matematiikassa. Ratkaisu ilmentää osaltaan oppaan feministiseksi tulkittavaa linjaa, jossa menestyksekkäillä naishahmoilla voidaan nähdä puhuteltavan erityisesti oppaan naisyleisöä. Mieskuvan huonommuus ja vastenmielisyys mahdollistaa puolestaan tulkinnan, ettei tekstiä ole tarkoitettu miespuolisille lukijoille.

5.5 Ruokavalio

Jäteoppaita lukuun ottamatta teksteihin kirjoittuu oletus, että lukija syö sekä kasvi- että eläinkunnan tuotteita.

- (91) Vegaanina oleminen on nykyään melko helppoa ja vaivatonta, joten *mikset sinäkin kokeilisi sitä?* (TOY:23)
- (92) Mitä voin tehdä eläinten ja ympäristön puolesta?
 * *Eläinkunnan tuotteiden vähentäminen on askel parempaan suuntaan. Voit myös ryhtyä kasvissyöjäksi.*
 – – (PP:44)

Esimerkki 91 sisältää oletuksen 'lukija ei ole vegaani'. Vegaani tarkoittaa kasvissyöjää, joka ei nauti mitään eläinkunnasta peräisin olevaa ravintoa ja joka ei käytä muitakaan eläinperäisiä tuotteita, kuten nahkaa (KS 2008 s.v. *vegaani*). Esimerkissä 92 puolestaan oletetaan, että 'lukija ei ole vegaani eikä muukaan kasvissyöjä'. Muita kasvissyöjiä ovat esimerkiksi ovo-vegetaristi, lakto-vegetaristi ja lakto-ovo-vegetaristi, joiden ruokavalioon kuuluu kasvien lisäksi munia (*ovo*) tai maitotuotteita (*lakto*) tai molempia (Hyvärinen 2007: 41).

Esimerkkien tulkitaan sisältävän nämä presuppositiot, sillä muuten ne vaikuttaisivat mielettömiltä: olisi outoa kehottaa vegaania kokeilemaan veganismia ja kannustaa kasvissyöjää ryhtymään kasvissyöjäksi. Tällaiset irrelevantit viestit rikkoisivat relaation maksiimiksi kutsuttua keskustelun periaatetta, joka ohjaa puhujaa pysymään asiassa. Rikkomus saisi kuulijan sivuuttamaan viestien kirjaimellisen merkityksen ja etsimään niille järjellistä selitystä vuorovaikutustilanteesta. Sellainen voisi olla esimerkiksi lausumien ymmärtäminen ironiaksi. (Ks. Grice 1975: 51–56.) Esimerkeissä 91 ja 92 muu kuin kirjaimellinen merkitys ei kuitenkaan tunnu mahdolliselta.

- (93) Jokapäiväisen ruokamme ympäristövaikutus on suuri, ja siksi ruokavalinnat ovat myös ympäristövalintoja. *Sekaravintoa syövien* ekologisesta jalanjäljestä kolmannes muodostuu eläinperäisistä elintarvikkeista.

Maapallon maa-alasta käytetään huomattava osa tuotantoeläimien ravinnon kasvatamiseen.

Karjan laidunnukseen tarvitaan noin 25 prosenttia maa-alasta. Viljelykelpoisesta maasta noin 30 prosenttia on rehun tuotantokäytössä. Laiduntavan karjan osuus kaikista kasvihuoneilmiötä kiihdyttävistä metaanipäästöistä on yli kolmasosa.

Kasvisruokaa voi tarjota aina kaikille. *Käytä lihaa pikemminkin juhlaruokana*. Lihan voi korvata pavuilla, soijavalmisteilla tai sienillä. Myös maitotuotteille ja kananmunille on korvaavia tuotteita tarjolla yhä enemmän.

(TSY:4)

Esimerkissä 93 käytetty ilmaus *sekaravintoa syövien ekologinen jalanjälki* implikoi, että on olemassa myös muunlaisia kuin sekaravintoa¹⁸ syöviä ihmisiä. Lukijaa pidetään silti varauksetta lihansyöjänä, sillä häntä kehoitetaan imperatiivilauseessa rajoittamaan lihansyöntiään. *Lihaksi* voidaan tulkita tässä kaikenlaisten eläinten liha, sillä tekstissä ei mainita erikseen esimerkiksi punaista lihaa, broileria tai kalaa. Tätä tulkintaa tukee myös se, että tekstin alussa puhutaan yleistäen *eläinperäisistä elintarvikkeista*.

Toisaalta muunlainenkin merkityksenanto on mahdollinen. Kirjoittaja kritisoi tekstissä *tuotantoeläinten ja laiduntavan karjan* aiheuttamia ympäristöhaittoja, mikä voi johdattaa ajattelemaan, että *liha* tarkoittaa tässä yhteydessä vain näiden eläinten lihaa. Tekstiä myös täydentää kiinnostavalla tavalla piirros, jossa esiintyy nauta, sika, kaksi kanaa ja grillaava ihminen. Kuva on luonteva tulkita niin, että siinä käytetyt eläimet edustavat kirjoittajan tarkoittamaa lihaa (lihoja, joita lukijan oletetaan syövän). Kaikki kuvatut eläimet ovat tuotantoeläimiä. On siis tulkinnanvaraista, koskeeko lihansyöntirajoitus lainkaan esimerkiksi riistaa tai luonnonkalaa.

- (94) Ostoslistan muuttaminen ympäristöystävällisemmäksi ja eläinten oikeudet huomioon ottavaksi ei lopulta vaadi mahdottomia. Omenavalikoimista löytyy usein suomalainen tai ainakin eurooppalainen vaihtoehto. *Joskus kannattaa maistaa jauhelihapizzan sijaan kasvispizzaa ja lehmänmaitojäätelön sijaan kaurajäätelöä*. (PP:27)

¹⁸ Sanakirja määrittelee *sekaravinnon* 'sekä kasvi- että eläinkunnan tuotteita sisältäväksi ravinnoksi' (KS 2008 s.v. *sekaravinto*). Määritelmä voidaan ymmärtää niin, että munia tai maitotuotteita käyttävä kasvissyöjäkin söisi sekaravintoa. Yleisin lienee kuitenkin käsitys, että sekaravintoa syövä nauttii ravinnokseen eläimiä. Aineistossa *sekaravinto* saa yksinomaan jälkimmäisen tulkinnan.

Esimerkistä 94 voidaan lukea oletus, joka koskee paitsi lukijan sekaruokavaliota myös hänen tarkempia ruokailutottumuksiaan. Postpositiorakenteista *jauhelihapizzan sijaan* ja *lehmänmaitojäätelön sijaan* välittyy vaikutelma, että lukijan ruokavalioon kuuluvat oletettavasti juuri jauhelihapizza ja tavanomainen jäätelö. Tekstissä kirjoittaja suostuttelee lukijaa maistamaan joskus myös kasvispizzaa ja kaurajäätelöä, mikä voidaan tulkita niin, että hän uskoo näiden tuotteiden olevan lukijalle entuudestaan tuntemattomia. Kirjoittaja näyttäisi näin olettavan, ettei lukija ole eläessään syönyt kasvispizzaa eikä kaurajäätelöä. Lukijan odotetaan myös suhtautuvan näihin vaihtoehtoihin hieman vastahakoisesti, mistä kertovat kirjoittajan varovaiset sananvalinnat *joskus* ja *maistaa*. (Näitä analysoitiin jo aiemmin esimerkissä 30.)

5.6 Asumismuoto

Toinen Pirkanmaan Jätehuollon oppaista on suunnattu varta vasten omakotitalossa asuville. Kohderyhmä mainitaan jo oppaan kannessa. Sana *Pientalo* hahmotetaan siinä otsikon *Kodin jäteopas* alaotsikoksi, joka nimeää tekstin kohderyhmän: opasta ei ole tarkoitettu joka kotiin vaan pientaloasukkaille. Tätä tulkintaa tukee kansikuva, jossa on punainen, harjakattoinen omakotitalo. Oletus pientalossa asuvasta lukijasta kirjoittuu myös seuraaviin esimerkkeihin.

(95) *Jos et hyödynnä risuja omalla tontillasi, voit viedä ne jätteenkäsittelykeskuksiin tai kysyä omasta kunnastasi risujen vastaanottoaikoja.* (KJ:5)

(96) *Huolehdi myös, että kiinteistön numero on näkyvillä.* Tarvittaessa saat asiakaspalvelustamme jäteastian kiinnitettävän numerotarran.

Muista hiekoittaa ja luoda lumet pihatieltä ja jäteastian vierestä. —

(KJ:4)

Esimerkissä 95 ilmaus *oma tonttisi* tarkoittaa lukijan omistamaa tai hallitsemaa tonttia. Kontekstin perusteella voidaan olettaa, että tästä tontista on kyse myös esimerkissä 96, jossa kirjoittaja kehottaa lukijaa huolehtimaan siitä, että kiinteistön numero näkyy ja pihatie on hyvin hoidettu. Kerrostaloasukasta tuskin ohjattaisiin tällaisiin toimiin, sillä kerrostalokiinteistöissä hiekoituksesta ja muista kunnossapitotöistä vastaa yleensä huol-

tohenkilöstö eivätkä asukkaat. Puheena on siis mitä todennäköisimmin lukijan oma asuinkiinteistö ja yksityinen pihatie.

Lukijan asumismuotoon on viittauksia myös Tamyn oppaassa.

(97) OPISKELIJATALOSSA

Opiskelijatalossa, esimerkiksi TOASilla, asuvalla on useita mahdollisuuksia säästää sekä rahaa että ympäristöä. TOASin taloissa on asukastoimikunnat, jotka organisoi-
vat monien tavaroiden lainaamista. *Lainaan voit saada talosta riippuen esimerkiksi
ompelukoneen, imurin, pelejä tai työkaluja.* – –

(TOY:6)

Esimerkissä 97 kirjoittaja käyttää yksikön toisen persoonan verbinmuotoa *voit*. Sen voi periaatteessa tulkita suoraksi viittaukseksi lukijaan, jolloin tekstiin kirjoittuu oletus, että lukija asuu jossain TOASin (Tampereen seudun opiskelija-asuntosäätiön) opiskelijatalossa. Yleistiedon perusteella on näet luontevaa ajatella, ettei esimerkissä mainittuja tavaroita lainata kuin talon asukkaille.

Tässä tapauksessa yksikön toinen persoona ei kuitenkaan välttämättä viittaa lukijaan. On nimittäin mahdollista, ettei kirjoittaja tarkoita *voit*-muodolla yksinomaan lukijaa vaan puhuu yleisesti 'kenestä tahansa TOASin asukkaasta'. Tätä yleistävää tulkintaa tukee se, että kirjoittaja käyttää esimerkin alussa merkitykseltään geneeristä ilmausta *opiskelijatalossa asuva*. Sen ymmärretään tarkoittavan kaikkia, jotka asuvat opiskelijatalossa. Yksikön toinen persoona on tällöin mahdollista tulkita samoin, sillä sitä voidaan käyttää paitsi yksilöivänä myös passiivisena (ks. Seppänen 2000).

Yksikön toisen persoonan yleistävää käyttöä voisi selittää se, että kirjoittaja haluaa kertoa asiasta mahdollisimman havainnollisesti ja kiinnostavasti. *Voit*-muodolla lukijaa ikään kuin kutsutaan eläytymään ajatukseen, että hän asuisi TOASin opiskelijatalossa. Kirjoittaja pitäisi silloin mahdollisena, että lukijalla on tällainen asumismuoto, mutta hän ei rajaisi pois muitakaan vaihtoehtoja. Tätä tulkintaa puoltaa seuraava esimerkki.

- (98) Oppaan keskiaukeamalta löydät irrotettavan kierrätysjulisteen, jonka avulla jätteiden lajittelun pitäisi olla helppoa. Kiinnitä se seinällesi, tai jos homma on sinulla jo täysin hanskassa, kiinnitä juliste vaikkapa taloyhtiösi ilmoitustaululle. (TOY:2)

Esimerkissä 98 yksikön toisen persoonan muodot eivät ole passiivisia, sillä teksti on oppaan esipuheesta, joka on suunnattu eksplisiittisesti *Lukijalle*. Possessiivisuffiksista *-si* saattaa tässä tapauksessa saada vaikutelman, että lukijan oletetaan asuvan taloyhtiössä. Oletus on edellisen esimerkin kannalta mielenkiintoinen, sillä TOASin opiskelijatalot eivät ole taloyhtiöitä. Kirjoittajan käyttämä *vaikkapa*-sana hämärtää kuitenkin lauseen merkitystä niin, ettei ole aivan selvää, oletetaanko lukijan todella asuvan taloyhtiössä. *Vaikkapa*-sanaa käytetään esimerkin ja ehdotuksen merkinä, joten ilmauksen *vaikkapa taloyhtiösi* on mahdollista tulkita sisältävän ehdon 'siinä tapauksessa että asut taloyhtiössä' (vrt. *Kiinnitä juliste taloyhtiösi ilmoitustaululle*). Lukijan oletetusta asumismuodosta ei siten synny täyttä varmuutta.

5.7 Muut oletukset

5.7.1 Opiskelupaikka

Vaikka Tamyn opas on nimetty *Tamperelaisen opiskelijan ympäristöoppaaksi*, tekstissä ei käytännössä puhutella kaikkia Tampereen opiskelijoita vaan ainoastaan Tampereen yliopiston opiskelijoita. Tämä näkyy esimerkistä 99, jossa imperatiivimuodoilla esitetään lukijalle kehoitus lähteä mukaan järjestötoimintaan.

- (99) *OSALLISTU JA VAIKUTA*

Ympäristön tilaan voi vaikuttaa paitsi omilla kulutustottumuksillaan, myös osallistumalla ympäristöjärjestöjen toimintaan. *Tampereen yliopiston opiskelijalle* luonteva väylä toimintaan on lähteä mukaan Tamyn ympäristöjaostoon. -- *Ympäristöjaoston tapahtumista pysyt kärryillä seuraamalla Aviisi-lehteä ja liittymällä Gaia-sähköpostilistalle (ohje löytyy Tamyn kalenterista ja nettisivuilta). Voit myös ryhtyä oman ainejärjestösi ympäristövastaavaksi.*

-- (TOY:32)

Tekstissä kirjoittaja esittelee *luontevan väylän toimintaan*, mutta tämän ohjeensa hän on tarkoittanut vain *Tampereen yliopiston opiskelijalle*. Muiden oppilaitosten opiskelijoita

ei mainita oppaassa lainkaan, joten kirjoittaja näyttää olettavan, että lukija on juuri Tampereen yliopiston opiskelija. Päätelmää tukee se, että kirjoittaja viittaa lukijaan fiiniittiverbillä *pysyt (kärryillä)*, jolla hän kannustaa tätä seuraamaan ympäristöjaoston tapahtumia. Ympäristöjaosto, kuten Tamyn toiminta ylipäänsä, on tarkoitettu yliopiston läsnä oleville opiskelijoille, joten olisi epäuskottavaa, että kirjoittaja puhuttelisi esimerkiksi muuta kuin Tampereen yliopiston opiskelijaa. Lukijalla oletetaan myös olevan *oma ainejärjestö*, mikä on sekin vahva viittaus yliopisto-opintojen maailmaan.

5.7.2 Kulutustottumukset

Tamyn oppaassa tehdään oletuksia myös lukijan elämäntavoista ja kulutustottumuksista. Esimerkissä 100 annetaan lukijalle ohjeita, joita noudattamalla hänen on mahdollista hidastaa ilmastonmuutosta:

(100) Mitä sinä voit tehdä ilmastonmuutoksen hidastamiseksi?

--

6) *Vaihda vihreään sähkөөn.*

7) *Vaihda lamppusi energiansäästölamppuihin.* --

8) *Lopeta tupakointi.*

9) *Luovu kulutuskeskeisestä elämäntavasta ja etsi elämyksiä muilla tavoilla.*

--

(TOY:10)

Esimerkin 100 neuvoista pystyy päättämään, millainen käsitys kirjoittajalla on lukijasta. Imperatiivimuodot viittaavat lukijaan eksplisiittisesti, joten hänestä kirjoittuu tekstiin presuppositiot 'lukija ei käytä vielä vihreää sähköä eikä energiansäästölamppuja', 'lukija tupakoi' (vrt. esim. 4, s. 25) ja 'lukija elää kulutuskeskeistä elämää'. Todellisen lukijan on tietysti mahdollista täydentää ohjeita mielessään ja tulkita niiden sisältävän myös ehdot 'jos et ole vielä tehnyt niin', 'jos tupakoit' ja 'jos elät kulutuskeskeisesti'. Näitä varauksia ei ole kuitenkaan ilmaistu tekstissä, vaikka se olisi ollut mahdollista. Kirjoittaja näyttää siten uskovan, että presuppositiot vastaavat todellisuutta.

5.7.3 Maailmankatsomus

Seurakuntien oppaasta käy ilmi, että siinä puhutellaan lukijaa, joka uskoo yliluonnollisen olemassaoloon.

- (101) Ihmisen luontosuhde on myös *pyhän kokemista* luonnossa. *Meillä on kyky aistia pyhä luonnossa*, jos vain maltamme hiljentyä hetkeksi ja kuunnella. (TSY:3)

Esimerkissä 101 *pyhä* tuo mieleen Jumalan, sillä sanalla on uskonnollinen merkitys 'Jumalan kanssa läheisessä yhteydessä oleva' (KS 2008 s.v. *pyhä*). *Kyky aistia pyhä luonnossa* onkin tulkittavissa ylimaalliseksi kokemukseksi, jolle ei voida esittää luonnontieteellistä selitystä. Periaatteessa *pyhä* voi viitata minkä tahansa kunnioitettavan jumalolennon läsnäoloon, mutta tässä kontekstissa lienee selvää, että sanaa tarkastellaan kristinuskon monoteistisesta näkökulmasta. *Pyhän kokemisen* voidaan näin tulkita tarkoittavan yhteyttä kristilliseen Jumalaan.

Esimerkissä lukijaa puhutellaan *meinä*, joilla *on kyky aistia pyhä*. Persoonapronominin tulkitaan tässä viittaavan koko ihmiskuntaan, sillä edeltävässä virkkeessä on puhe *ihmisestä* yleistävässä 'ihmislajin' merkityksessä. Kirjoittaja pitää tällöin kaikkia ihmisiä kykenevinä uskonnolliseen kokemukseen. Hän ei ota suoraan kantaa heidän vakaumukseensa, mutta olettaa, että jokaisella ihmisellä on valmius vastaanottaa yliluonnollisia signaaleja. Tämä yleistys jättää huomiotta muun muassa ateistit ja agnostikot, jotka eivät välttämättä pysty aistimaan *pyhää* hiljentymällä ja kuuntelemalla. Tekstin välittämään ihmiskuvaan kuuluu siis oleellisena osana hengellisyys, jolloin myös lukijan maailmankatsomuksen oletetaan sopivan tähän käsitykseen.

Seurakuntien oppaassa on *pyhän* lisäksi muitakin sananvalintoja, jotka ovat sävyltään uskonnollisia. Tällainen on esimerkiksi ilmaus *luomakunta* ('koko luotu maailma', NS 1954 s.v. *luomakunta*), jota kirjoittaja käyttää esimerkissä 102:

- (102) Suurinta tarinaa kerrotaan koko ajan. Ympäristönsuojelu on *luomakunnan* palvelimista. (TSY:3)

Luomakuntaan kirjoittuu ideologia, jonka mukaan maailma elollisine olioineen on syntynyt luomistapahtumassa jumalolennon tuottamana.¹⁹ Käyttäessään sanaa kirjoittaja näyttää uskovan, että sen välittämä aatemaailma on lukijan hyväksyttävissä. Hänen voi näin tulkita oletttavan, että lukijalla on (*Raamatun*) luomiskertomukseen perustuva maailmankatsomus. Jos kirjoittaja uskoisi, että lukija vastustaa luomisoppia, hän käyttäisi todennäköisesti tyyliltään neutraalimpaa ilmausta. Ajatusmaailmojen erilaisuutta ei kannattaisi tuoda ilmi, sillä yhteensopimattomat näkemykset voisivat vaarantaa vuorovaikutussuhteen ja sen tavoitteen, lukijan ohjailemisen.

¹⁹ Kiinnostavaa on, ettei *Kielitoimiston sanakirja* (KS 2008) eivätkä sen edeltäjät (PS 1992; CD-PS 1997) tunnista sanan uskonnollista sävyä.

6 YHTEENVETO TUTKIMUSTULOKSISTA

6.1 Ohjailun luonne

Tutkimuksessa selvisi, että ympäristöoppaiden lukijaa ohjaillaan erityisesti harkinnan varaa jättävillä lausumilla. Aineiston leimaa-antavimmat puheaktit ovat ohjeita, neuvoja, kehotuksia, suosituksia ja ehdotuksia. Niitä käytetään aineiston kaikissa oppaissa.

Ohjailun pakottamatonta sävyä kuvaa hyvin se, että koko aineiston yleisin toisen persoonan verbinmuoto on *voit*. Se saa lähes aina dynaamisen tulkinnan (’sinun on mahdollista’); vain kerran²⁰ sillä on selvä deonttinen merkitys (’sinulla on lupa’). *Voit* on yleisin toisen persoonan verbinmuoto *Kodin jäteoppaassa*, seurakuntien oppaassa sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa. Tamyn oppaassa yleisin toisen persoonan verbinmuoto on imperatiivi *käytä* ja selkokielisessä jäteoppaassa imperatiivi *vie*, mutta

TAULUKKO 6. Yleisimmät yksikön toisen persoonan indikatiivimuotoiset finiittiverbit (lukijaan viittaavat muodot).

opas *	yleisin muoto	%		2. yleisin muoto	%		3. yleisin muoto	%	
		f	**		f	**		f	**
TOY	<i>voit</i>	12	6	<i>saat</i>	8	4	<i>löydät</i>	6	3
JJ	<i>ostat</i> <i>voit</i> <i>saat</i>	2 2 2	4 4 4	yksittäisiä 4 kpl					
KJ	<i>voit</i>	6	19	<i>saat</i>	2	6			
TSY	<i>voit</i>	9	28	yksittäisiä 4 kpl					
PP	<i>voit</i>	4	14	yksittäisiä 5 kpl					
kaikki	<i>voit</i>	33	9	<i>saat</i>	12	3	<i>löydät</i>	7	2

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

** Prosenttiosuus kaikista lukijaan viittaavista yksikön toisen persoonan finiittiverbeistä

²⁰ Kyseessä on lausuma *Jos et painaisi nappia, millä perusteella voit silti esimerkiksi tallata ruohoa tai syödä porkkanaa tai lihaa?* (PP:5).

TAULUKKO 7. Yleisimmät yksikön toisen persoonan imperatiivimuotoiset finiittiverbit (lukijaan viittaavat muodot).

opas *	yleisin muoto	%		2. yleisin muoto	%		3. yleisin muoto	%	
		f	**		f	**		f	**
TOY	<i>käytä</i>	13	6	<i>muista</i>	10	5	<i>osta</i>	7	3
JJ	<i>vie</i>	12	23	<i>laita</i> <i>älä laita</i>	6 6	12 12	<i>lajittele</i> <i>vältä</i>	2 2	4 4
KJ	<i>muista</i>	2	6	yksittäisiä 20 kpl					
TSY	<i>hanki</i> <i>kiinnitä</i> <i>suosi</i> <i>valitse</i>	2 2 2 2	6 6 6 6	yksittäisiä 11 kpl					
PP	<i>tule</i> <i>suosi</i> <i>vältä</i>	2 2 2	7 7 7	yksittäisiä 10 kpl					
kaikki	<i>käytä</i>	16	4	<i>muista</i>	14	4	<i>vie</i>	13	4

* TOY = Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas, JJ = Jäteasiaa jokaiselle, KJ = Kodin jäteopas, TSY = Tampereen seurakuntien ympäristöopas, PP = Puhtaampi pallo ilman muuta

** Prosenttiosuus kaikista lukijaan viittaavista yksikön toisen persoonan finiittiverbeistä

niissäkin *voit* on yleisin tai yksi yleisimmistä toisen persoonan indikatiivimuodoista, joilla viitataan lukijaan. (Ks. taulukot 6 ja 7.) Teksteistä syntyy näin vaikutelma, että ympäristöoppaiden lukija on kyvykäs toimija, joka *voi* vaikuttaa ympäristön hyvinvointiin ilman, että hänen *täytyy* tehdä suuria uhrauksia.

Kun ympäristöoppaan lukijaan viitataan tekstissä suoraan, kyseessä on useimmiten toisen persoonan imperatiivimuoto. Vaikka imperatiivimuotoihin liittyy velvoittava perusmerkitys, opastekstikontekstissa niitä ei usein tulkita jyrkän käskeliksi. Ohjailun sävyä lieventää näet se, että kirjoittajan institutionaalisen roolin on toimia lukijan neuvonantajana: hän on teksteissä asiantuntija, joka auttaa lukijaa tekemään ympäristöystävällisiä valintoja. Imperatiivilauseetkin vaikuttavat tällöin lähinnä suosituksilta.

Kaikissa aineiston oppaissa käytetään silti velvoittaviakin puheakteja. Voimakkainta lukijaan vaikuttaminen on, kun häntä ohjailaan määräyksin, kielloin ja luvun. Aineistos-

sa tällaisia lausumia esiintyy etenkin silloin, kun on kyse lakiin tai sosiaaliseen normiin pohjautuvasta velvoitteesta. Määräykset ilmaistaan kuitenkin tyypillisesti niin, ettei niissä viitata lukijaan suoraan vaan käytetään esimerkiksi nollapersoonaa. Velvoitettavana voi olla myös *me*-pronomini tai yleistävä substantiivilauseke, jolloin lukijaa velvoitetaan osana suurta ihmisryhmää, esimerkiksi suomalaisia tai ihmiskuntaa. Kun määräys koskee koko yhteisöä (myös kirjoittajaa itseään), se ei vaikuta yksittäisen lukijan alistamiselta. Kirjoittaja suojelee näin lukijan kasvoja.

Tekstien määräilevää sävyä vähentää toisinaan myös se, että velvoittavat lausumat ovat monitulkintaisia. Niitä ei voi silloin pitää yksiselitteisesti velvoittavina, mikä vähentää lukijaan kohdistuvaa uhkaa. Modaalilla verbi-ilmauksilla (esim. *tulisi, ei pidä*) kirjoittaja pystyy hämärtämään myös sen, onko kyseessä hänen itsensä asettama normi vai referoiko hän muuta auktoriteettia. Esimerkiksi lajittelovelvoitteiden voidaan tulkita olevan lainausta viranomaismääräyksistä, jolloin kirjoittaja ei näytä itse olevan vastuussa ohjailusta.

Osassa oppaista on kysymyksiä, joilla lukijaa ohjataan pohtimaan kirjoittajan esiin otamia asioita. Kysymyksillä voidaan myös kiinnittää lukijan huomio johonkin asiaan ja yrittää saada hänet vakuuttuneeksi jostain. Myönteistä sävyä teksteihin tuovat puolestaan lupaukset, joilla kirjoittaja antaa ymmärtää, että lukija hyötyy ohjeiden noudattamisesta. Tyypillisimmin kirjoittaja lupaa lukijan säästävän rahaa. Toisaalta ohjailuun käytetään myös uhkauksia ja erilaisilla uhkakuvilla pelottelua.

Tamyn, seurakuntien sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaissa kirjoittaja esittää kritiikkiä, jonka voi tulkita kohdistuvan lukijaan. Lukijan suoraa arvostelua aineistossa kuitenkin vältetään. Tämä on ymmärrettävää, sillä se uhkasi suuresti lukijan kasvoja. Kritiikki ilmaistaankin teksteissä niin, että moite kohdistetaan yksittäisen lukijan sijasta ryhmään. Paheksuntansa kirjoittaja tuo usein esiin vain vihjailevasti, jolloin lukija tulkitsee lausumat moitteiksi omalla vastuullaan.

Vaikka kirjoittajalla on yleensä oppaissa asiantuntija-auktoiteetin rooli, toisinaan hän osoittaa olevansa myös riippuvainen lukijasta. Myönnytyksillä kirjoittaja antaa periksi lukijalle, niin että hän luopuu osittain omasta näkökannastaan tai pidättyy esittämästä kovia vaatimuksia. Tamyn sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaissa kirjoittaja myös

suostuttelee lukijaa ja esittää tälle tunnepitoisia vetoamuksia. Tällöin hän väliaikaisesti luopuu valta-asemastaan ja osoittaa kaipaavansa lukijalta hyväksyntää mielipiteelleen.

Pirkanmaan Jätehuollon oppaissa ohjailu perustuu pitkälti lakiin ja muihin viranomaismääräyksiin. *Kodin jäteoppaassa* lukijaa motivoidaan myös rahalla: toimintaohjeita tehostetaan uhkauksilla, joissa lukijaa pelotellaan ylimääräisillä maksuilla. Toisaalta lukijalle luvataan myös mahdollisuus säästää jätemaksuissa silloin, kun hän on pitkään poissa kotoa. Mielenkiintoista on, ettei jäteoppaissa sen sijaan vedota lukijan omaantuntoon. Teksteissä ei mainita esimerkiksi ilmastonmuutosta, vaikka sillä olisi mahdollista perustella etenkin biojätteen lajittelua.

Jäteoppaat näyttäisivätkin eroavan argumentoinniltaan varsinaisista ympäristöoppaista, joissa toimintaohjeiden perustelut ovat monisyisempiä. Tamyn, seurakuntien sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaissa kirjoittaja vetoaa myös moraaliin ja arvosteleo nyky-yhteiskuntaa. Ohjailun tunnepitoisuus näkyy selvimmin Tamyn oppaassa, jossa kirjoittaja suostuttelee lukijaa henkilökohtaisilla vetoamuksilla ja esittelee tälle elämänilosofiaansa. Myös Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa käytetään esikuvia, joiden ajatusmaailmaan lukijaa kutsutaan samastumaan.

6.2 Kirjoittajan käsitys lukijasta

Osa oppaisiin kirjoittuvista oletuksista on varsin odotuksenmukaisia. Esimerkiksi Pirkanmaan Jätehuollon oppaissa pidetään selviönä, että lukija asuu yhtiön toimialueella eli Pirkanmaalla. Myös Tamyn oppaaseen sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaaseen kirjoittuu Suomessa asuva (tai oleskeleva) lukija. Seurakuntien oppaassa lukijan asuinpaikkaan ei sen sijaan viitata, mutta hänen kansalaisuudestaan tehdään oletus: kyseessä on aineiston ainoa opas, jossa lukijaa puhutellaan nimenomaan suomalaisena (*me suomalaiset*).

Tamperelaisen opiskelijan ympäristöopas osoittautui hieman harhaanjohtavaksi oppaan nimeksi, sillä tekstissä ei puhutella suoraan kuin Tampereen yliopiston opiskelijoita. Heistäkään kaikki eivät kuulu kirjoittajan tavoittelemaan yleisöön, sillä lukijan oletetaan asuvan Tampereella. Vaikka tämä oletus vastaa oppaan nimeä, sitä voidaan pitää yllät-

tävänä, sillä osa yliopisto-opiskelijoista asuu todennäköisesti muualla. Teksti jättää näin huomiotta ne ulkopaikkakuntalaiset, jotka vain opiskelevat Tampereella. Kirjoittaja sivuuttaa oppaassa myös sellaiset opiskelijat, jotka eivät ole *nuoria aikuisia*. Heitä ei puhutella *meinä*, joten teksti marginalisoi osan potentiaalisista lukijoista.

Seurakuntien oppaassa käytetään uskonnollisväritteisiä sananvalintoja, joista syntyy käsitys, että lukijan odotetaan hyväksyvän luomisopin ja (kristillisen) jumalolennon olemassaolon. Oppaassa puhutellaan siis erityisesti uskonnollista lukijaa – sellaista ihmistä, jolla on samanlainen käsitys *luomakunnasta* kuin kirjoittajalla.

Yleinen oppaissa toistuva oletus on, että lukija käyttää ravinnokseen eläinkunnan tuotteita. Jäteoppaissa lukijan ruokavalioon ei oteta kantaa, mutta seurakuntien oppaassa sekä Luonto-Liiton ja Animalian oppaassa yksikön toisen persoonan muodoilla puhutellaan vain lihansyöjiä. Tamyn oppaassa kirjoittaja ei sulje pois mahdollisuutta, että lukija olisi kasvissyöjä, mutta hänkään ei usko, että tämä olisi vegaani. Aineiston perusteella syntyy näin vaikutelma, etteivät vegaanit ja muut kasvissyöjät kuulu (varsinaisten) ympäristöoppaiden kohdeyleisöön. Tutkimustulos näyttäisi viestivän siitä, että näitä ihmisiä pidetään ”täysinoppineina” eikä heidän ajatella tarvitsevan ympäristöopasta. Tällöin kuitenkin stereotyyppisesti oletetaan, että kaikki kasvissyöjät olisivat ekologisen elämäntavan asiantuntijoita. Samalla kohdeyleisöstä rajataan pois sellaiset lukijat, jotka ovat kasvissyöjiä esimerkiksi terveydellisistä tai uskonnollisista syistä.

Huomiota herättävin tutkimustulos oli Luonto-Liiton ja Animalian oppaasta havaittava ääri-feministinen asenne, jota voidaan pitää jopa miesvihamielisenä. Tekstissä toistuu monesti asetelma, jossa kuvitteellinen nais- ja mieshahmo rinnastetaan ja osoitetaan toistensa vastakohdiksi. Koska nainen esitetään johdonmukaisesti miestä parempana (viisaampana tai eettisempänä), syntyy käsitys, että kirjoittaja halveksii miessukupuolta. Oppaan kielteinen mieskuva todennäköisesti etäännyttää miespuolisia lukijoita, joten vaikuttaa siltä, että kirjoittaja ei ole tarkoittanut tekstiä miehille vaan naisille. Oletusta naislukijasta voisi selittää stereotypia, jonka mukaan ympäristöasioista ja eläinten oikeuksista olisivat kiinnostuneita lähinnä naiset.

7 LOPUKSI

Tässä tutkimuksessa tarkastelin ympäristö- ja jäteoppaita melko pienen aineiston perusteella. Vastaamatta jäivät siten vielä monet kysymykset, joista olisi mahdollista tehdä jatkotutkimusta. Esittelen tutkielmani päätteeksi niistä muutamia.

Koska keskityin työssäni vain nykyisin käytössä oleviin oppaisiin, voisi olla tarpeen selvittää, ovatko ohjailun sävy ja oppaiden muut kielelliset piirteet muuttuneet vuosikymmenien aikana. Pro gradu -työskentelyä aloittaessani vierastin hieman tällaista diakronista näkökulmaa, sillä ajattelin, että menneiden vuosikymmenien oppaista olisi vaikea hankkia tietoa. Kun selvitin ympäristöoppaiden historiaa alalukua 2.2 varten, sain kuitenkin selville, että varhaisia suomalaisia ympäristövalistustekstejä on tallennettu Kansalliskirjastoon, jossa niihin on mahdollista käydä tutustumassa. Jätehuoltoa ja ympäristönsuojelua käsitteleviä pienpainatteita on koottu myös Suomen ympäristökeskuksen kirjastoon. Ympäristöoppaiden diakroniseen tarkasteluun olisi siis tarjolla aineistoa ainakin Helsingissä.

Toinen kiinnostava tutkimusasetelma olisi vertailla ilmaiseksi jaettavia ympäristöoppaita niiden kaupallisiin vastineisiin. Maksullisille ympäristöoppaille on luullakseni ominaista, että lukijat ovat jo valmiiksi kiinnostuneita aiheesta. He ovat suostuvaisia jopa maksamaan tai näkemään muuten vaivaa, jotta saisivat tavoittelemansa tiedon. Voisikin olettaa, että maksullisissa ekologisen elämäntavan oppaissa puhuteltaisiin erilaista lukijaa kuin laajoille joukoille suunnatuissa ilmaisoppaissa. Mielenkiintoinen kysymys onkin, tarvitseeko kirjoittajan velvoittaa maksanutta lukijaa mihinkään, kun voidaan olettaa, että tämä on aiheesta valmiiksi kiinnostunut.

Pro gradu -tutkielmani perusteella voisi olettaa, että jäteoppaat ja varsinaiset ympäristöoppaat eroaisivat jossain määrin kielenkäytöltään. Aineistoni ympäristöoppaissa ilmaistiin esimerkiksi sellaisia tunnepitoisia vetoamuksia ja moitteita, joita jäteoppaissa ei käytetty. Kuten alaluvussa 2.3 totesin, käyttämäni aineisto on kuitenkin liian pieni, jotta siitä voisi tehdä kokonaisia tekstilajeja koskevia yleistyksiä. Kolmas otollinen jatkotutkimuksen aihe olisikin analysoida, poikkeavatko jäteoppaiden ja ympäristöoppaiden kielenkäyttötavat toisistaan ja miten ne suhteutuvat muihin opastekstigenreihin.

LÄHTEET

- Ajokorttiasetus 7.9.1990/845. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900845> 25.3.2011.
- Austin 1962 = AUSTIN, J. L. 1965 [1962]: *How to do things with words. The William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Toimittanut J. O. Urmson. Oxford: Clarendon Press.
- Bahtin 1986 = BA[K]HTIN, M. M. 1987 [1986]: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Venäjänkielisestä alkuteoksesta ”Èstetika slovesnogo tvorčestva” (1979) kääntänyt Vern W. McGee. University of Texas Press Slavic Series 8. Austin: University of Texas Press.
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN 1978: Universals in language usage: Politeness phenomena. – Esther N. Goody (toim.), *Questions and politeness. Strategies in social interaction* s. 56–289. Cambridge papers in social anthropology 8. Cambridge: Cambridge University Press.
- CD-PS 1997 = *CD-Perussanakirja*. KKTJ 94. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita 1997.
- DUNLAP, RILEY E. 1989: Public opinion and environmental policy. – James P. Lester (toim.), *Environmental politics and policy. Theories and evidence* s. 87–134. Durham: Duke University Press.
- Ekokumppanit 2010 = *Maahanmuuttajan ympäristöopas*. Toimittanut Päivi Välimäki. Tampere: Ekokumppanit Oy 2010. – http://www.ekokumppanit.fi/mamu/mamu_suomi.pdf 2.7.2010.
- ELKINGTON, JOHN – HAILES, JULIA 1991: *Vihreän kuluttajan opas. Valitse ja vaikuta*. Englanninkielisestä alkuteoksesta ”The green consumer guide. From shampoo to champagne – high-street shopping for a better environment” (1988) suomentanut ja Suomen oloihin soveltanut Auli Kilpeläinen. Porvoo: WSOY.
- EnDic 2009 = *Ympäristösanakirja EnDic*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus, Ilmatieteen laitos ja Kielikone Oy 2009. – <http://mot.kielikone.fi/mot/indic/net mot.exe> 29.6.2010.
- ENGELBERG, MILA 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. – *Naistutkimus* 4 s. 23–36. Helsinki: Suomen Naistutkimuksen Seura.
- ENKVIST, NILS ERIK 1975: *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Espoo 1983 = *Näin kompostoit Espoossa. Kompostointiohjeita kotitalouksille*. Espoo: Espoon ympäristönsuojelutoimisto 1983.
- EVA 2010 = FSD2586. *EVA:n kansallinen asennetutkimus 2010. Koodikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2010. – <http://www.fsd.uta.fi/aineistot/luettelo/FSD2586/cbF2586.pdf> 5.11.2010.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- FRANSILA, JONNA 1995a: *Kuntien ympäristöoppaat ja -esitteet – esimerkkejä valistuksesta*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- 1995b: Esitteet ja oppaat kuntien ympäristövalistuksen osana. – *Ympäristö ja terveys* 7–8 s. 62–65. Helsinki: Ympäristö- ja terveysalan tekniset, Kuntien terveystarkastajat ja Ympäristönsuojeluviranhaltijat.
- FRASER, BRUCE 1975: Hedged performatives. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* 3. *Speech acts* s. 187–210. New York: Academic Press.

- GREEN, G. M. 1975: How to get people to do things with words. The whimperative question. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics 3. Speech acts* s. 107–141. New York: Academic Press.
- GRICE, H. P. 1975: Logic and conversation. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics 3. Speech acts* s. 41–58. New York: Academic Press.
- HAILA, YRJÖ 2001a: Johdanto: mikä ympäristö? – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka* s. 9–20. Tampere: Vastapaino.
- 2001b: ”Ympäristöherätys.” – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka* s. 21–46. Tampere: Vastapaino.
- HAILA, YRJÖ – LEVINS, RICHARD 1992: *Ekologian ulottuvuudet*. Englanninkielisestä alkuteoksesta ”Humanity and nature. Ecology, science and society” (1992) suomentanut Yrjö Haila. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI 1989: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten tekijöiden nojalla. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 41–72. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Hakulinen ym. 1980 = HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Publications of the department of general linguistics 6. Helsinki: University of Helsinki.
- HAMILTON, MYKOL C. 1991: Masculine bias in the attribution of personhood. People = male, male = people. – *Psychology of Women Quarterly* 15 s. 393–402. New York: Cambridge University Press.
- Helsinki 2003 = *Helsinkiläisen ympäristöopas*. Toimittaneet Maaria Haikarainen ja Nella Mikkonen. Linkit ja yhteystiedot päivitetty kesällä 2006. Helsinki: Helsingin kaupungin ympäristökeskus 2003 ja 2006. – http://www.hel2.fi/ymk/julkaisut/oppaat/ympopas/Kehys_sivut.htm 1.7.2010.
- HENTTONEN, KAI – VÄLIMÄKI, PAULI 1989: *Sanoista tekoihin. Arkielämän ympäristöopas*. Helsinki: SKSK-kustannus.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 161–190. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- HYVÄRINEN, RIITTA 2007: Lautasellinen etiikkaa. – *Kielikello* 1 s. 41. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Ilmajoki ym. 1988 = *Kuluttajan ympäristöopas*. Ilmajoki: Ilmajoen, Nurmon, Peräseinäjoen, Seinäjoen ja Ylistaron ympäristönsuojelulautakunnat sekä kuluttajalautakunta 1988.
- ITKONEN, ESA 2008: *M maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Kolmannen, uudistetun ja laajennetun painoksen I osa. Yleisen kielitieteen julkaisuja 12. Turku: Turun yliopisto.
- JJ 2010 = *Jäteasiaa jokaiselle*. 9., uudistettu painos. Tampere: Pirkanmaan Jätehuolto Oy 2010. – [http://www.pirkanmaan-jatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Selko_opas/\\$file/selko_kieli.pdf](http://www.pirkanmaan-jatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Selko_opas/$file/selko_kieli.pdf) 21.10.2010.
- Järvenpää 1991 = *Järvenpääläisen ekoopas*. Toimittaneet Hannu Harju ja Esko Leinonen. Järvenpää: Järvenpään kaupungin terveystieteiden keskus 1991.
- JÄRVIKOSKI, TIMO 1981: Alternative movements in Finland: the case of Koijärvi. – *Acta Sociologica* 4 s. 313–320.
- 1991: Ympäristöliike suomalaisessa politiikassa. – Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.), *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle* s. 162–179. Helsinki: Gaudeamus.

- Jätelaki* 3.12.1993/1072. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931072> 7.10.2010.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. SKST 1086. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARPPINEN, ANNELI 1998: *Metadiskurssi käyttöohjetekstissä*. Laudaturtyö. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. SKST 632. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIISKINEN, ANNA-LIISA 2001: *Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 187. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KIPARSKY, PAUL – KIPARSKY, CAROL 1970: Fact. – Manfred Bierwisch & Karl Erich Heidolph (toim.), *Progress in linguistics. A collection of papers* s. 143–173. Janua linguarum. Series maior 43. The Hague: Mouton.
- KKTJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- Kouvola 1988 = *Ympäristöopas*. Kouvola: Kouvolan kaupungin ympäristönsuojelulautakunta 1988.
- KS 2008 = *MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0*. Sähköinen suomen kielen sanakirja Kielikone Oy:n MOT-sanakirjastossa. KKTJ 149. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy 2008.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Acta Universitatis Tamperensis 1524. Tampere: Tampere University Press.
- Laki kuntien ympäristönsuojelun hallinnosta* 24.1.1986/64. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860064> 7.10.2010.
- LAMPINEN, ARJA 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. – *Sananjalka* 32 s. 77–92. Turku: Suomen kielen seura.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINONEN, MATTI – RUUHIJÄRVI, RAUNO 1983: Ympäristökasvatus, -koulutus ja -valistus. – Rauno Ruuhijärvi & Urpo Häyrinen (toim.), *Ympäristönsuojelu 1. Ympäristön pilaantuminen ja hoito* s. 322–327. Helsinki: Kirjayhtymä 1983.
- LEMKE, J. L. 1990: *Talking science: Language, learning, and values*. Norwood: Ablex.
- LITTLEJOHN, STEPHEN W. 2002: *Theories of human communication*. 7., uudistettu painos. Belmont: Wadsworth.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994: Persoonan pragmatiikan puntarissa. – *Virittäjä* 98 s. 227–239. Helsinki: Kotikielen seura.
- 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä studies in communication 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYYTIMÄKI, JARI – HAKALA, HARRI 2008: *Ympäristön tila ja suojele Suomessa*. 2., uudistettu laitos. Helsinki: Gaudeamus ja Suomen ympäristökeskus.
- LÄHDE, VILLE 2001: Sanasto. – Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka* s. 302–310. Tampere: Vastapaino.

- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis B 7. Oulu: Oulun yliopisto.
- MAURANEN, ANNA 2006: Genre, käänös ja korpus. Elämäntaito-oppaat tarkastelussa. – Anne Mäntynen & Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 214–239. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkeli 1987 = *Kuluttajan ympäristöaapinen*. Mikkeli: Mikkelin kaupungin kuluttajalautakunta ja ympäristönsuojelulautakunta sekä Mikkelin maalaiskunta 1987.
- MILLER, CAROLYN R. 1984: Genre as social action. – *Quarterly Journal of Speech* 70 s. 151–167.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1993: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Määritelmäluonnos 2008 = *Rakkaalla lapsella on monta nimeä. Ympäristökasvatuksen käsitteiden määritelmäluonnos*. Toimittaneet Tarja Heinonen ja Annukka Luomi. Helsinki: Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus 2008. – http://www.kierratyskeskus.fi/files/97/kasite_raportti_tiivis.pdf 19.11.2010.
- Nuuja ym. 1991 = NUUJA, ISMO – PAARLAHTI, JOUNI – PALOKANGAS, RISTO – HAMARI, RISTO 1991: *Kestävä tulevaisuus. Ympäristöopas*. Espoo: Weilin+Göös.
- NS 1954 = *Nykysuomen sanakirja. Kolmas osa, L–N*. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Näköispainos alkuperäisestä sanakirjasta, joka ilmestyi vuonna 1954. Porvoo: WSOY 2002.
- Oulu 1990 = *Ympäristönsuojelutietoa oululaisille. Kuinka toimin? Mitä voisin tehdä? Mistä saisin tietoa?* Oulu: Oulun kaupungin ympäristönsuojelutoimisto 1990.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995: Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. – *Virittäjä* 99 s. 501–531. Helsinki: Kotikielen seura.
- PIIRA, ARI 2009: *Lukijaan viittaaminen ympäristöoppaissa*. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- PS 1992 = *Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa, L–R*. KKTJ 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus 1992.
- SAINIO, ARI – RAJALA, PERTTI 2002: Ohjeita selkokirjoittajille. – Hannu Virtanen (toim.), *Selko-opas* s. 23–32. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Savonlinna 1990 = *Ympäristöoppi. Jokamiehen oppimäärä*. Savonlinna: Savonlinnan kaupungin ympäristönsuojelulautakunta 1990.
- Searle 1969 = SEARLE, JOHN R. 1988 [1969]: *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SEARLE, JOHN R. 1975: Indirect speech acts. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics 3. Speech acts* s. 59–82. New York: Academic Press.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2000: Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3 s. 16–18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SEYMOUR, JOHN – GIRARDET, HERBERT 1989: *Jokamiehen planeetta. Kuinka suojelet luontoa ja itseäsi*. Englanninkielisen alkuteoksen ”Blueprint for a green planet” (1987) pohjalta toimittaneet Heikki Haavikko ja Silja Hiidenheimo. Helsinki: Art House.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen & Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVEIRA, JEANETTE 1980: Generic masculine words and thinking. – *Women’s Studies International Quarterly* 3 s. 165–178.

- SIPILÄINEN, ILKKA 2010: Ympäristöasiat kirkossa nyt. – Ilkka Sipiläinen & Pekka Tuveva (toim.), *Ympäristökasvatus seurakunnassa* s. 31–47. Helsinki: Kirjapaja.
- SIUKOLA, AINO 2003: *Laboratoriolääketieteellisen ammattikielen populaaristaminen. Potilaan omaan käyttöön tarkoitettujen verensokerimittareiden käyttöohjeet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SMS 1992 = *Suomen murteiden sanakirja. Kolmas osa, he-hujuuttaa*. KKTJ 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992.
- SUHONEN, PERTTI 1994: *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.
- SWALES, JOHN M. 1990: *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SÄÄSKILAHTI, MINNA 2006: *Vapise, kuningas Alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. Acta Universitatis Ouluensis B 70. Oulu: Oulun yliopisto.
- TAINIO, LIISA 1999a: Opaskirjojen kieli ikkunana suomalaiseen parisuhteeseen. – *Naistutkimus* 1 s. 2–26. Helsinki: Suomen Naistutkimuksen Seura.
- 1999b: Puhumattako sittenkin paras? Parisuhdeoppaiden näkökulma sukupuoleen ja vuoro-vaikutukseen. – *Kulttuurintutkimus* 2 s. 17–35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimusyksikkö ja Kulttuurin tutkimuksen verkosto.
- TAKATALO, SEPPO 1992: *Ympäristön käyttö ja suojele. Ympäristötietoa kuntiin ja kouluihin*. Helsinki: Suomen Kaupunkiliitto ja Suomen Kunnallisliitto.
- Tampere 1990 = *Kuluttajan ympäristöopas*. Tampere: Tampereen kaupungin ympäristönsuojelutoimisto 1990.
- Tampere 2008 = *Tamperelaisen ympäristöopas*. Julkaistu kesäkuussa 2008, päivitetty toukokuussa 2009. Tampere: Tampereen kaupunki 2008 ja 2009. – <http://www.tampere.fi/ymparistoja/luonto/ymparistoopas.html> 1.7.2010.
- Tampereen evankelisluterilaisten seurakuntien internetsivut. – <http://www.tampereenseurakunnat.fi/ymparisto/ymparistoopas> 13.8.2010.
- Tee se helpoksi 2000 = Tee se helpoksi. Euroopan unionin selkokieliyhdistys. – Ari Sainio (toim.), *Teksti, joka rakastaa lukijaansa. Kirjoituksia selkokielestä* s. 11–36. Helsinki: BTJ Kirjasto-palvelu 2000.
- TSL 1990 = *Kuluttajan ympäristöopas*. Toimittaneet Eero Ollikainen, Sauli Rouhinen, Eila Salomaa, Satu Siitonen, Pentti K. Väisänen ja Sai Väyrynen. Helsinki: Työväen Sivistysliitto 1990.
- VIRKKUNEN, SAKARI 1974: *Suomalainen fraasisanakirja. Kivistä Kekkoseen. Yli 5 000 puhe-
partta, sanakuvaa ja iskusanaa höyrytettyinä kirjoista, lehdistä, radiosta ja televisiosta
kootuin lainauksin*. Helsinki: Otava.
- VIRTANEN, HANNU 2009: *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.
- VISK 2008 = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Vuonna 2004 julkaistun kirjan verkkoversio. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 5. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 15.8.2010.
- WHO 2007 = Avian influenza: food safety issues. Artikkelin Maailman terveysjärjestön WHO:n internetsivuilla. Päivitetty 27.4.2007. – <http://www.who.int/foodsafety/micro/avian> 18.8.2010.

- Wittgenstein 1953 = WITTGENSTEIN, LUDWIG 1971 [1953]: *Philosophische Untersuchungen*. Suhrkamp Taschenbuch 14. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Ympäristökasvatusstrategia 1992 = *Kansallinen ympäristökasvatusstrategia*. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisu 59. Helsinki: Suomen Unesco-toimikunta 1992.
- Ympäristönsuojelu ja eläinten oikeudet – vaikuttamisen välineitä nuorille. – <http://www.elaimetjarymparisto.fi> 14.8.2010.
- YS 1998 = *Ympäristösanasto*. TSK 27. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus ja Gummerus 1998.
- YTV 1988 = *Kodin jätehuolto- ja hyötykäyttöopas*. Helsinki: Pääkaupunkiseudun Yhteistyövaltuuskunta YTV ja Suomen luonnonsuojeluliitto 1988.

Aineslähteet

- JJ = *Jäteasiaa jokaiselle*. 7., uudistettu painos. Tampere: Pirkanmaan Jätehuolto Oy 2008. – Julkaistu myös internetissä: [http://www.pirkanmaanjatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Selko_opas/\\$file/Jateasiaa_jokaiselle08.pdf](http://www.pirkanmaanjatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Selko_opas/$file/Jateasiaa_jokaiselle08.pdf) 12.7.2010.
- KJ = *Kodin jäteopas. Pientalo*. 4., uudistettu painos. Tampere: Pirkanmaan Jätehuolto Oy 2009. – Julkaistu myös internetissä: [http://www.pirkanmaanjatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Kodin_jateopas_pientalo/\\$file/pientalon_jateopas.pdf](http://www.pirkanmaanjatehuolto.fi/dev/AKPMedia.nsf/Resources/Kodin_jateopas_pientalo/$file/pientalon_jateopas.pdf) 12.7.2010.
- PP = *Puhtaampi pallo ilman muuta. Luonto-Liiton ja Animalian opas eläinoikeus- ja ympäristönsuojelukysymyksiin*. 1. painos. Kirjoittaneet Elisa Aaltola, Kirsi Eskelinen, Ville Halonen, Essi Karvonen, Eveliina Lundqvist, Päivi Mattila, Teemu Meronen, Minna Mäkinen, Viivi Mättänen ja Risto Willamo. Toimittaneet Malva Green, Eveliina Lundqvist, Laura Manninen, Kati Pulli ja Sami Säynevirta. Helsinki: Eläinsuojeluliitto Animalia ry ja Luonto-Liitto ry 2007. – Julkaistu myös internetissä: <http://www.elaimetjarymparisto.fi/pdf/puhdaspallo2007.pdf> 12.7.2010.
- TOY = *Tampereen opiskelijan ympäristöopas*. 6., uudistettu painos. Kirjoittanut Riina Simonen. Tampere: Tampereen yliopiston ylioppilaskunta 2007. – Julkaistu myös internetissä: http://www.tamy.fi/fi/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=3&Itemid=42 12.7.2010.
- TSY = *Tampereen seurakuntien ympäristöopas*. 2., uudistettu painos. Kirjoittaneet Ilkka Kalmanlehto, Timo Lehto ja Marjo Niemenmaa. Kuvittanut Seppo Leinonen. Tampere: Tampereen ev.lut. seurakunnat 2009. – Julkaistu myös internetissä: http://www.tampereenseurakunnat.fi/instancedata/prime_product_srk/tampere/embeds/srk_ymp_opas.pdf 12.7.2010.